

VI a. VII a. VIII a. IX a. X a. XI a. XII a. XIII a. XIV a.

LAIKAS

Istorijos vadovėlis

I dalis

8

UDK 93/94 (075.3)

La-127

Lietuvos ir pasaulio istorijos vadovėlis, skirtas mokytis istorijos 8 klasėje
Atnaujintas ir parengtas pagal galiojančią pagrindinės mokyklos istorijos mokymo programą

Vadovėlis atitinka kalbos taisyklingumo reikalavimus

Projekto vadovai: dr. Ignas Kapleris, Karolis Mickevičius

Autoriai: dr. Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Robertas Ramanauskas, Kęstutis Raškauskas,
Lirija Steponavičienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė

Konsultantai: dr. Kastytis Antanaitis, dr. Rimvydas Laužikas, Rytas Šalna, dr. Valdemaras Šimėnas

Redagavo Danutė Kuodienė

Žemėlapius sudarė Arūnas Latiška

Dizaineriai ir maketuotojai Arūnas Latiška, Ramūnas Gedutis

Dailininkai: Šarūnas Miškinis, Marius Zavadskis

© Ignas Kapleris, Antanas Meištas, Karolis Mickevičius, Robertas Ramanauskas, Kęstutis Raškauskas,
Lirija Steponavičienė, Živilė Tamkutonytė-Mikailienė, 2014

© Leidykla „Briedis“, 2014

ISBN 978-9955-26-475-0

Kaip dirbti su vadovu LAIKAS?	4
Viduramžiai ir naujieji laikai	6

I Ant Romos imperijos griuvėsių	10
1. Krikščionybės plitimas	12
2. Bizantija.....	15
3. Alacho vardu.....	18
4. Imperatorius Karolis Didysis	21
5. Vikingai – pirkliai ir užkariautojai.....	24
6. Viduramžių santvarka – feodalizmas	27
7. Riterių pasaulis	30
8. Sunki valstiečių dalia.....	33
Skyriaus santrauka.....	36
Metodas. Kaip „prakalbinti“ paveikslą?	37
Istorija iš arčiau. Raganos ir velniai	38
Ar išmokai?	40

II Krikščioniškasis viduramžių pasaulis	42
1. Viduramžių žmogaus pasaulėžiūra.....	44
2. Kas viršesnis – popiežius ar imperatorius?	47
3. Dievo vardu: kryžiaus žygiai	50
4. Mongolai – grėsmė iš Rytų.....	53
5. Kasdienis žmonių gyvenimas viduramžiais	56
6. Viduramžių miestai	59
7. Nuo vienuolynų mokyklų iki universitetų	62
8. Menas Dievo garbei	65
Skyriaus santrauka.....	68
Metodas. Kaip dirbti su rašytiniais šaltiniais?	69
Istorija iš arčiau. Tamplieriai	70
Ar išmokai?	72

III Lietuva: nuo pirmojo paminėjimo iki pagoniškos imperijos	74
1. Baltų kaimynai slavai ir vikingai	76
2. Valstybės priešaušriu.....	79
3. Kryžiumi ir kalaviju.....	82
4. Mindaugas įkuria Lietuvos valstybę.....	85
5. Gediminas – karys ir diplomatas.....	88
6. Algirdas ir Kęstutis.....	91
7. Pagoniškosios Lietuvos kultūra	94
8. Kasdienis žmonių gyvenimas pagonybės laikais	97
Skyriaus santrauka.....	100
Metodas. Istorijos žemėlapių nagrinėjimas.....	101
Istorija iš arčiau. Kernavė – Lietuvos Troja.....	102
Ar išmokai?	104
Lietuvos valstybės valdovai XIII–XIV a.	106
Projektas. Viduramžių šventė	108
Asmenybių ir sąvokų rodyklė	110
Laiko juosta	111

Kaip dirbti su vadovu LIKAS?

1 Įvadas

Kiekvienas skyrius pradedamas informatyviu ir vaizdingu atvartu. Trumpas ir aiškus tekstas glaustai pateikia, kas yra nagrinėjama. Iškalbingos iliustracijos žadina smalsumą, laiko juosta padeda suvokti įvykių raidą. Pagrindinis skyriaus žemėlapis gelbsti aiškinantis vieną ar kitą temą.

2 Pagrindinė tema

Kiekvienoje temoje yra keli nedidelės apimties potemiai, kuriuos sudaro trumpais, raiškiais sakiniais autorių parengtas tekstas. Svarbiausios sąvokos paryškintos.

Mokomąją medžiagą papildo kiti šaltiniai:
savokų žodynelis;

— paveiksiai, nuotraukos, piešiniai, žemėlapiai, schemas, statistikos duomenys;

■ rašytiniai istorijos šaltiniai, šių laikų žmonių nuomonės bei pasakojimai apie istorinius įvykius.

Visos iliustracijos ir rašytiniai šaltiniai su-
numeruoti, susieti su tekstu ir užduotimis.

Užduotys ir klausimai parengti taip, kad padėtų dirbti su tekstu, rašytiniais šaltiniais bei iliustracijomis, skatintų papildomai veiklai. Nemažai jų skirta darbui poromis ir grupėmis.

3 Skyriaus santrauka

Pateikiami kiekvienos temos apibendrinamieji teiginiai. Santrauka padeda greitai ir efektyviai prisiminti išmoką medžiagą, pasirengti atsiskaitymui.

4 Metodas

Kiekviename skyriuje yra puslapis, skirtas istorijos metodomams. Pateikiama atmintinė, kaip dirbti su įvairiais informacijos šaltiniais, ugdyti bendruosius ir specifinius istorijos gebėjimus. Nurodomas veiksmų eiliškumas, kurį siūloma išmėginti praktiškai.

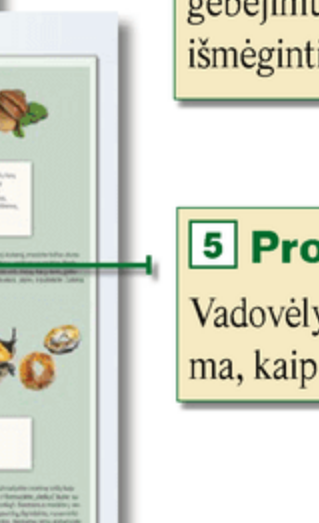
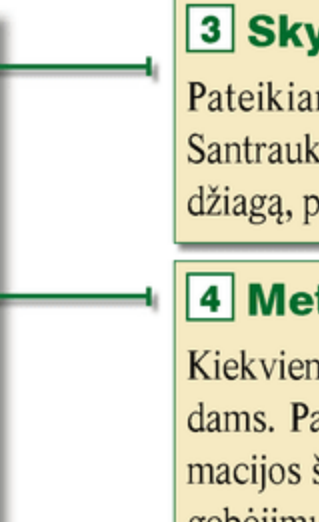
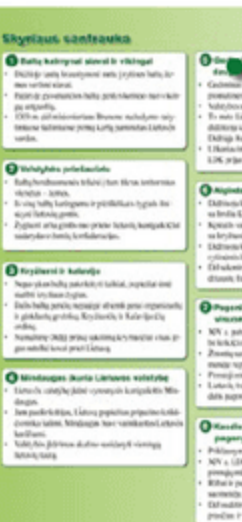
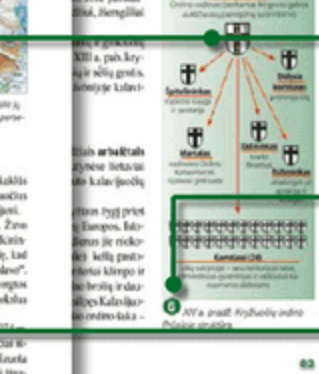
5 Projektas.

Vadovėlyje pateikiama projektinės veiklos siūlymų. Pataria-
ma, kaip juos įgyvendinti.

Lietuva: nuo pirmojo paminėjimo iki pagoniškos imperijos

[illegible]

3. Kryžiumi ir kalaviju

Pateikiama įvairių užduočių kontūriniams žemėlapiams, iliustracijoms, istorijos šaltiniams nagrinėti. Užduotys skirtos ne tik vadovėlio medžiagai įsisavinti, bet ir mokinių kūrybiškumui skatinti. Sąsiuvinį temos atitinka esančias vadovėlyje.

Mokytojo darbą lengvinantis
teminis planas. Rasite interneto
svetainėje www.briedis.eu

Ne tik žemėlapiai, bet ir trumpi konkrečią temą apibūdinantys tekstai, svarbiausių istorinių asmenybių biografijos ir sąvokų žodynėliai, klausimynas darbui su iliustracijomis.

844 įžymiausių istorinių asmenybių biografijos, 2722 svarbiausių istorinių įvykių aprašymai, istorijos, politologijos, religijotyros pagrindinės sąvokos, 228 įvairių tautų ir kultūrų dievai bei mitologiniai herojai, žemėlapiai ir schemas.

Vadovėlio pabaigoje yra puslapis su keliomis laiko juostomis. Jose pateikiama viduramžių ir naujųjų laikų pradžios svarbiausių įvykių raida.

Rodyklėje prie kiekvienos sąvokos nurodomas puslapis, kuriame ji yra paaiškinta.

Rašant vadovėlį, visada lieka naudingos informacijos, žadinančios smalsumą, keliančios motyvaciją. Dviejų puslapių apimties skaitinių pobūdžio medžiaga skirta papildomam pasiskaitymui. Trumpi tekstai padės įsigilinti į aprašomą įvykį, o iliustracijos – susidaryti vaizdinius. Klausimai ir užduotys leis geriau suprasti istorijos reikšmę, įkvėps pamąstymams bei skatins domėtis.

Po kiekvieno skyriaus yra žinių ir gebėjimų patikros puslapiai. Juose pateikiama kelių rūšių užduočių svarbiausiems chronologijos įvykiams įtvirtinti, sąvokinei medžiagai pasitikrinti, darbui su žemėlapiais, rašytiniais bei vaizdiniais šaltiniais.

Vadovėlio pirmosios ir antrosios dalies pabaigoje supažindina su Lietuvos valdovais, valdžiusiais šalį nuo XIII a. iki XVIII a. pabaigos.

Viduramžiai ir naujieji laikai

1 Istorikas A. Kojelavičius-Vijūkas apie Lietuvos valstybės įkūrimą. XVII a.

Visi, kurie yra tyrinėję lietuvių praeitį, atkakliai tvirtina, kad kažin kokie italai, pakliuvę iš Venedų jūros į Kuršių įlanką, o iš ten – prie Nemuno žiočių, pateko plaukdami prieš srovę, į Žemaitiją ir Lietuvą. Niekas nežino, ar jie, būdami ištremti, ieškojosi čia patogių sodybviečių, ar buvo atvaryti audrų, atplukdžiusių juos iš pakrantės salų. Tačiau šitokia įsigalėjusi nuomonė, paskleista senolių, verta kur kas didesnio pasitikėjimo ir negalima jos vadinti prasimanymu neįžeidžiant senovės. Neilgai trukus ateiviai ir vietos gyventojai visiškai susivienijo: abi tautos panoro turėti bendrą valstybę, o lietuviai patys netgi sutiko pasiduoti ateivių valdžiai.

A. Kojelavičius-Vijūkas, Lietuvos istorija, Vilnius, Vaga, 1989, p. 58, 61.

2 Lietuvos didysis kunigaikštis Gediminas įžengia į Kijevą. XIX a. dailininko piešinyje XIV a. I pusėje gyvenęs LDK valdovas vaizduojamas su Renesanso epochos šarvais. Jo kariai taip pat vilki šio laikotarpio drabužius. Pagoniška Lietuvos praeitimi besišauginčiam dailininkui svarbiau buvo parodyti valdovo triumfą nei istorinę tikrovę.

3 Halio kometos pasirodymas 1066 m. XI a. sieninio kilimo fragmentas. Viduramžiais tai reiškė artėjančią nelaimę ar nepaprastus įvykius. Mat to meto žmonių manymu, kometa sutrikdo Dievo nustatytą šviesulių bei planetų judėjimą.

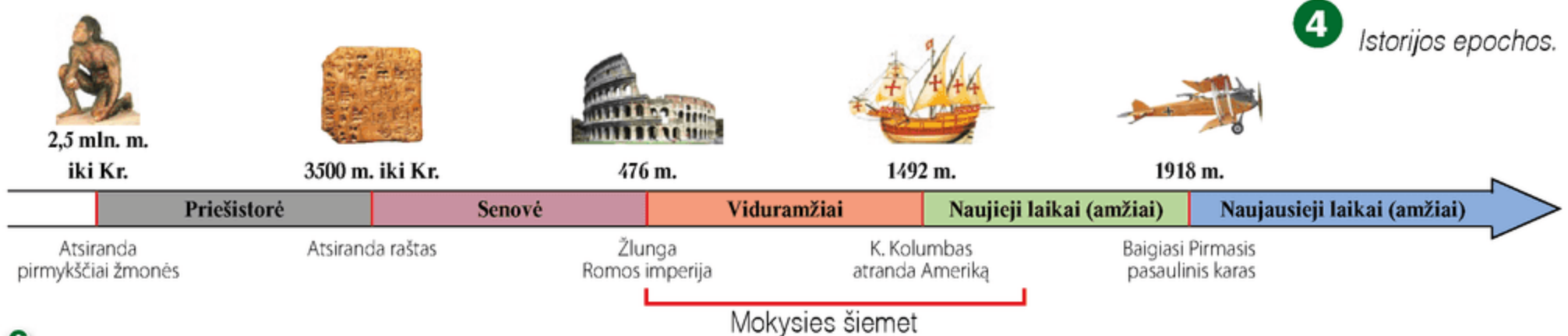
Istorija praeityje gyvenusių žmonių ir mūsų akimis

Septintoje klasėje mokesi priešistorės ir senovės istorijos. Šiais mokslo metais tavęs laukia kelionė į kitas epochas: **viduramžius** ir **naujuosius laikus (amžius)**.

Skirtingais laikotarpiais ir skirtingose kultūrose gyvenę žmonės nevienodai supranta istoriją. Pavyzdžiui, viduramžių kronikininkas Džefris Monetas spėjo, kad Stounhendžas Anglijoje tikriausiai buvęs milžinų kūrinys. Dabar dalis istorikų įrodinėja, jog jį pastatyti padėjo ateiviai iš kosmoso, o kiti teigia, kad tai priešistorėje gyvenusių žmonių statinys. Kai kurie praeities faktai mus stebina, pavyzdžiui, kaip viduramžių žmonės galėjo valgyti nešvariomis rankomis, nesivalyti dantų ar nesiprausti. Viešos mirties bausmės, belaisvių išžudymas karo žygiuose mums atrodo be galo žiauru ir nepateisinama.

Mums sunku įsivaizduoti pasaulį, kuriame nėra tautos, tėvynės ir patriotizmo sąvokų. O viduramžių Europoje žmonės dalyti į savus ir svetimus pagal tikėjimą, priklausymą vienam ar kitam luomui. Jie nemanė turį bendrų interesų ir savo likimo nesiejo su visų kalbančių ta pačia kalba, likimu. Taigi tam tikrės epochos istorijos šaltinius ar įvykius įmanoma suprasti ir vertinti tik susipažinus su to meto žmonių mąstymu, elgesio normomis, gyvenimo sąlygomis, pasaulėžiūra.

4 Istorijos epochos.

Viduramžiai: tamsos ir nuosmukio laikai?

Viduramžių terminą XVI a. sugalvojo Renesanso mokslininkai, kurie taip apibūdino laikotarpį nuo Vakarų Rėmos impėrijos žlugimo iki antikinės kultūros atgimimo jų laikais. Senovės pasaulis jiems simbolizavo aukštą civilizaciją, o viduramžiai paniekinamai vadinti tamsos ir nuosmukio laikais. XIX a. šį apie tūkstantį metų trukusį laikotarpį imta vertinti kitaip.

Viduramžių žmonės neabejojo, kad kasdienio gyvenimo įvykiai priklauso nuo Dievo valios. Dievas sukelia potvynius ir sausras, siunčia lietų, sniegą ir šaltį. Viduramžių žmogaus nuolat tykojo pavojai, gamtos nelaimės, nesibaigiantys karai, plėšikų antpuoliai, epidemijos. Kita vertus, viduramžiais Europoje iškilo nuostabių miestų, sukurta architektūros šedevrų, įsigalėjo krikščionybė, įsitvirtino nauja visuomenės santvarka – feodalizmas, atsirado valstybių, kurios gyvuoja ir mūsų laikais, vystėsi kalbos. Daugeliu jų šnekama ir dabar. Šiuo laikotarpiu susiformavo Vakarų Europos civilizacija, sujungusi antikos palikimą, barbarų tradicijas ir krikščionybę.

Naujieji laikai: naujas pasaulio ir savęs įsivaizdavimas

Viduramžiai nesibaigė staiga. Gilios permainos, kurios apibūdina kiekvieno laikotarpio pradžią ir pabaigą, trunka ne kelerius metus, bet dešimtmečius, šimtmetį ar net kelis šimtmečius. Geografiniai atradimai, technikos naujovės, literatūros ir meno atgimimas, reformacija paskatino didelius pokyčius europiečių pasaulėžiūroje. Atrasti žemynai pakeitė pasaulio vaizdą. Mokslininkai, menininkai pradėjo remtis žmonių patirtimi. Atsirado poreikis plėsti ir gilinti žinias. Tai vertė eksperimentuoti, žvalgytis į dangų, tirti Žemę, žmogaus kūną, domėtis augalų ir gyvūnų pasauliu. Žmonės save ir pasaulį jau suvokė kitaip. Todėl XV a. pab. prasidėjusi nauja istorijos epocha vadinama naujaisiais laikais.

Ir viduramžiai, ir naujieji laikai įvairiose Europos šalyse prasidėjo ne tuo pačiu metu. Pavyzdžiui, vieno istorikų teigimu, viduramžių mūsų krašte apskritai nebuvo, kiti tvirtina, jog Lietuvoje viduramžiais galima laikyti XIII–XV a., o naujųjų laikų pradžia – XVI a. vidurį.

Viduramžiai

Europoje įsitvirtino krikščionybė. Religija vaidino labai svarbų vaidmenį žmonių gyvenime.

Svarbiausias turtas ir gamybos priemonė buvo žemė. Ją valdantys kilmingieji ir dvasininkai turėjo didžiausią įtaką ir galias visuomenėje.

Menas ir mokslas buvo glaudžiai susiję su tikėjimu. Kūryba buvo skirta Dievui garbinti. Mokslas visus reiškinius aiškino Dievo valia.

Renesansas

Didieji geografiniai atradimai

Reformacija

Naujieji laikai (amžiai)

Didžiausia vertybė tampa žmogus. Silpnėja religijos vaidmuo ir Katalikų bažnyčios įtaka.

Šalia kilmingųjų ir dvasininkų vis didesnių galių įgyja prekeiviai ir bankininkai. Vyrauja prekiniai piniginiai santykiai.

Menas ir mokslas tampa mažiau priklausomi nuo Bažnyčios įtakos. Mene atsigręžiama į užmirštą antikos palikimą. Mokslas imamas grįsti tyrimų ir stebėjimų rezultatais.

5 Esminiai požymiai, liudijantys viduramžius ir naujuosius laikus.

6 Tolimųjų Rytų šalių gyventojai. XIV a. miniatiūra. Ilgą laiką europiečiai beveik nežinojo, kas darosi už Europos ribų, ir prikurdavo nebūtų dalykų apie tolimus kraštus. Būdavo pasakojama, kad yra šalių, kur gyvena kumščio didumo nykštukai ir žmonės su arklio kojomis, kad esą paukščių, išsiritančių iš sunokusių medžių vaisių.

Anālai – pamečiui suregistruotų svarbiausių istorinių įvykių aprašas.

Krònika – istorijos veikalas, kuriame aprašomi praeities įvykiai arba dabartis.

Naujieji laikai (ámžiai) – nuo spaudos išradimo, didžiųjų geografinių atradimų, Renesanso ir reformacijos prasidėjusi ir iki Pirmojo pasaulinio karo pabaigos trukusi istorinė epocha. Apytikslės ribos – 1492–1918 m.

Vidùramžiai – nuo Vakarų Romos imperijos žlugimo iki didžiųjų geografinių atradimų, Renesanso ir reformacijos trukusi istorinė epocha. Apytikslės ribos – 476–1492 m. Laikotarpis tarp senovės ir naujųjų laikų istorijos epochų.

7 Švč. Mergelė Marija su kūdikiu Jėzumi. XII a. ikona.

8 Švč. Mergelė Marija su kūdikiu Jėzumi. XV a. paveikslas.

Iš ko sužinome apie viduramžius ir naujuosius laikus?

Viduramžių ir naujųjų laikų istorija yra arčiau mūsų gyvenamojo meto. Todėl šias epochas tiriantys mokslininkai gali remtis gausesniais istorijos šaltiniais nei jų kolegų priešistorės ar senovės istorijos specialistai. Vakarų Europos miestuose ir dabar galima pamatyti viduramžių amatininkų bei prekyvių kvartalų, Lietuvoje aplankyti atstatytą to laikotarpio Trākų salos pilį ar žavėtis didingomis Vilniaus senamiesčio bažnyčiomis. Apie žmonių gyvenimą pasakoja archyvuose ar bibliotekų saugyklose saugomos viduramžių vienuolių užrašytos **krònikos** ir **anālai**, testamentai, kilmingųjų valdų aprašymai, valdovų įsakai, teismų nuosprendžiai. Tačiau visiškai pasitikėti istorijos šaltinių turiniu negalima. Juk prieš šimtus metų žmonės mąstė, kalbėjo ir rašė kitaip nei mes. Tų laikų rašytojai, kaip ir mūsų dienomis, kartais rašė tekstus turėdami tikslą suklaidinti kitus žmones. Šiais laikais neturėtų stebinti teiginys, kad ne viskas, ką istorikai rašo, būtinai yra tiesa. Istorikas – savo epochos vaikas, kaip ir tie, kuriems jis rašo veikalus.

1. Paaiškink, kurie istoriko **1** teiginiai apie Lietuvos valstybės įkūrimą neatitinka tiesos.
2. Remkis temos tekstu, **4**, **5** ir apibūdink esminius viduramžių ir naujųjų laikų bruožus. Kuo šių epochų trukmė ir bruožai skiriasi nuo tų, kurių mokeisi praėjusiais mokslo metais?
3. Palygink **7** ir **8** paveikslus. Kuris iš šių kūrinių yra nutapytas viduramžių, o kuris – naujųjų laikų dailininko? Atsakymą pagrįsk.
4. Viduramžių analų stiliumi **9** keliais sakiniais aprašyk svarbiausius paskutinių metų Lietuvos įvykius.
5. Palygink Europos ir Lietuvos istorijos epochas **10**. Kokių epochų neatitikimų pastebėjai?
6. Susiskirstykite į grupes ir diskutuokite, dėl ko negalima besąlygiškai pasitikėti istorijos šaltiniais ir istorikų darbais.

Analų ištrauka. IX a.

836. Vasarį nakties pradžioje buvo matomas keistas švytėjimas iš Rytų į Vakarų.

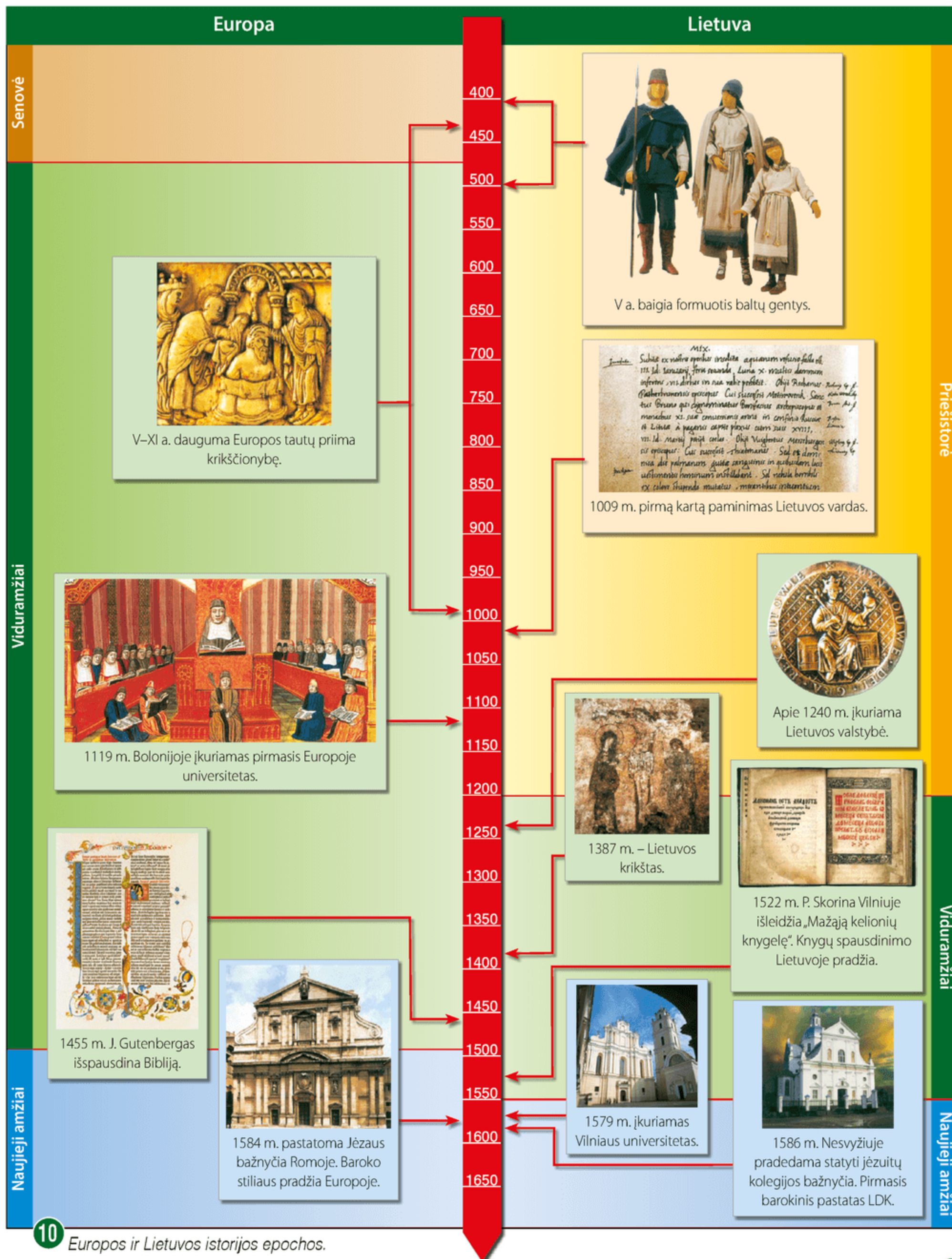
Tais pačiais metais pagony s vėl užpuolė krikščionis.

837. Dažnai kildavo uraganinis vėjas ir Rytuose žmonių akims atsivėrė kometa su trijų uolekčių ilgio uodega, ir pagony nusiaubė Valchereną ir išsivedė daugumą moterų, paimtų kartu su nesusikaučiuojamais įvairiais turtais.

838. Žiema buvo labai lietinga ir sausio 21 d. buvo girdėti griausmas; stiprus griausmas taip pat buvo girdimas ir vasario 16 d., ir Saulės karštis per daug išdegino žemę, ir kai kuriose srityse įvyko žemės drebėjimas, ir danguje buvo matyti drakono pavidalo ugnis.

Tais pačiais metais prieš penkias dienas iki Kristaus gimimo buvo girdėti stiprus griausmas ir matomas švytėjimas, ir visokių nelaimių ir negandų daugėjo.

Историки эпохи Каролинго, Москва, РОССПЭН, 1999, p. 12.

Ant Romos imperijos griuvėsių

V a. po barbarų antplūdžio žlugo Vakarų Rėmos impėrija. Šis svarbus įvykis žymi senovės istorijos pabaigą ir naujos epochos – viduramžių – pradžių. Sužinosi, kuri Rėmos impėrijos dalis apsigynė nuo barbarų, kaip atsirado ir staiga išplito nauja pasaulinė religija – islamas. Rašoma, nuo kurių tautų protėvių grobikiškų antpuolių kentėjo europiečiai ir kieno pastangomis išsaugotas antikos palikimas.

1 Bronzinė Karolio Didžiojo skulptūra. IX a. Rankoje valdovas laiko rutulį, simbolizuojantį jo valdžią krikščioniškam Vakarų pasauliui.

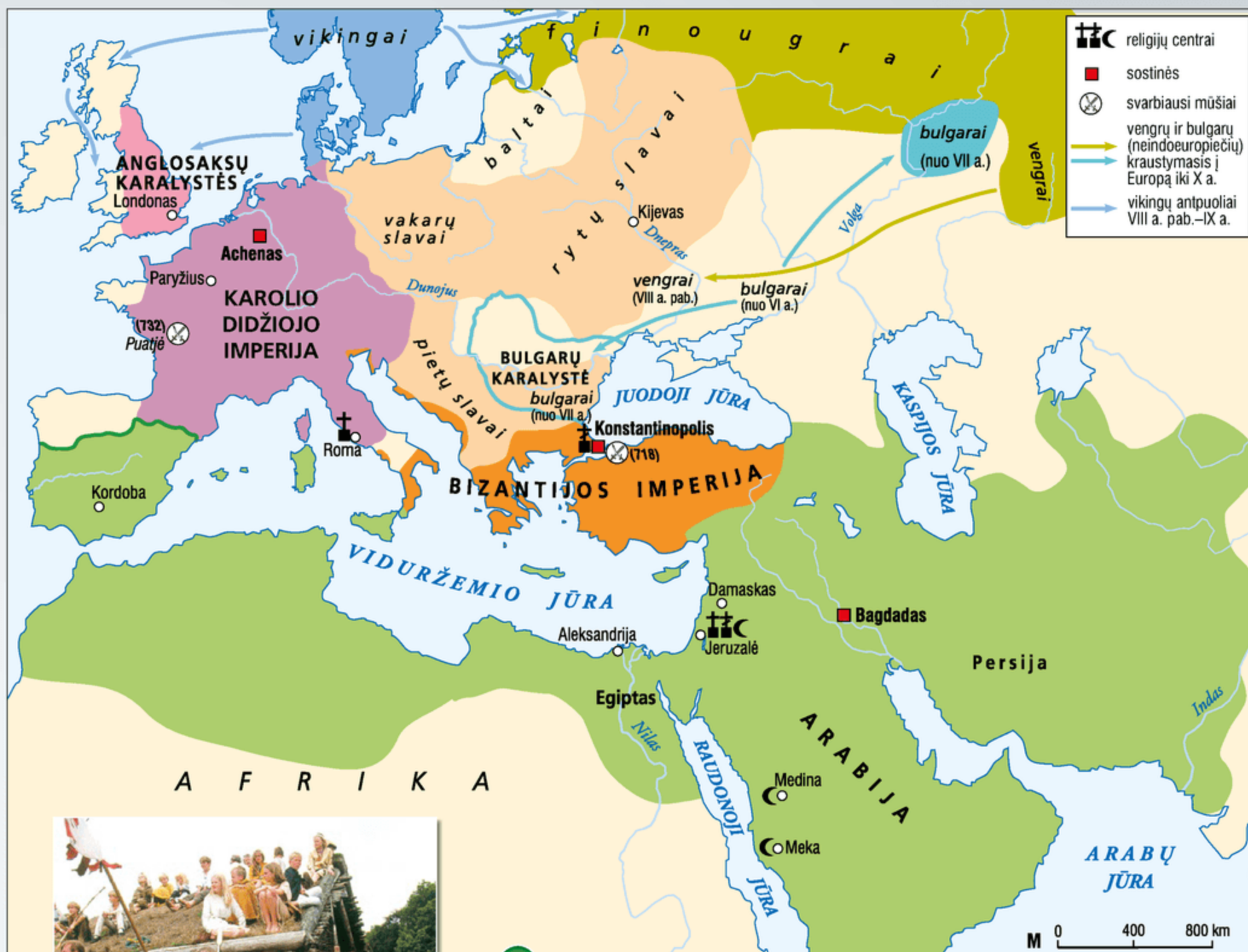

2 VI a. pastatytas Hagijos Sofijos (gr. Šventoji išmintis) soboras Konstantinopolyje. 1453 m. miestą užėmę musulmonai turkai svarbiausią stačiatikių šventovę buvo pavertę mečete. Šiuo metu čia veikia muziejus.

Šimtmečius daugeliui tautų Romą įkūnijo taiką bei klestėjimą, tvarką, civilizaciją ir kultūrą. Joms didžiojo miesto žlugimas reiškė antikinės kultūros pabaigą – ši kultūra neteko savo centro. Imperijos žemes užplūdo barbarai. To meto žmonių akimis, pasaulis paniro į chaosą, kuriam karaliavo žmogui priešiškos jėgos. Prabėgus 500 metų, Rėmos žlugimą apverkė net kitados pikčiausi imperijos priešai – krikščionys. „Koks puikus pasaulis buvo anksčiau, kai netrūko aukso, teisingumo ir meilės“, – rašo nežinomas XI a. prancūzų poetas. To meto požiūriu jis teisus, nes „aukso amžius“ seniai baigėsi. Kita vertus, viduramžiai nebuvo vien tamsos laikai. Juk šis laikotarpis lėmė tolesnę Europos raidą ir atvertė naują žmonijos istorijos puslapį.

Valdžia	Žlugo Vakarų Romos imperija. Jos vietoje įkurta naujų valstybių. Laikotarpio pabaigai būdingas feodalinis susiskaldymas.
Visuomenė	Nyko vergovė. Formavosi feodalizmas.
Teisė	Romėnų rašytinės ir barbarų paprotinės teisės samplaika.
Religija	Nyko pagonybė. Plito krikščionybė.
Ūkis	Nutrūko Romos imperijos laikų ekonominiai ryšiai. Prekybos ir amatų nuosmukis. Klestėjo natūrinis ūkis.
Kultūra	Vakarų Europos kultūra žemesnė lyginant su Arabų kalifato ir Bizantijos. Antikos kultūros likučiai maišėsi su krikščionybės ir barbarų kultūros tradicijomis.

3 Svarbiausi pokyčiai Vakarų Europoje ankstyvaisiais viduramžiais.

4 Karolio Didžiojo imperija, Bizantija ir Arabų kalifatas IX a.

5 Rekonstruotus vikingų šarvus dėvintys aktoriai. „Gyvosios istorijos“ renginys Danijoje.

6 Arabų bibliotekoje. XIII a. miniatiūra.

1. Krikščionybės plitimas

2 Airių krikščionybės simbolis – keltų kryžius. X a. Airiai yra viena iš anksčiausiai krikščionybę priėmusių Europos tautų. Jų vienuoliai ypač nusipelnė platindami krikščionybę Vakarų Europoje.

3 Barbarų frankų karaliaus Chlodvigo krikštas. IX a. raižinys.

4 Popiežiaus Grigaliaus I laiškas misionieriui. VI a.

Reikia sunaikinti tik pačius stabus, o šventyklas apšlakstyti šventintu vandeniu, jose pastatyti altorius su relikvijomis. Tikimės, kad žmonės tokiu būdu liausis garbinę stabus, bet lankysis tose vietose kaip ir anksčiau. Kadangi jie įpratę aukoti daug jaučių velniams, šitą paprotį reikia pakeisti kita ceremonija. Tegu daugiau nebeaukoja galvijų velniui, bet skerdžia juos maistui ir šlovina Dievą. Juk neįmanoma iš karto išrauti iš užsispyrėlių galvų visas klaidas; kas nori pasiekti kalno viršūnę, turi lipti į ją žingsnis po žingsnio.

N. Davies, Europa: Istorija, Vilnius, Vaga, 2002, p. 293.

1 Barbarų karalystės Europoje VI a.

Tamsieji amžiai

Barbarų antplūdis V a. galutinai sužlugdė Vakarų Rėmos impėriją. Jos teritorijoje įkurta daugybė besivaidijančių barbarų karalysčių. Dėl nuolatinių karų, epidemijų, bado ištuštėję apgriuvę miestai, apmirę amatai ir prekyba. Pamažu į užmarštį grimzdo antikos kultūra, mokslo laimėjimai. Karingumu garsėjantys barbarai nepažino rašto, o žinias ir patirtį perduodavo žodžiu. Gebėjimą gerai valdyti ginklą jie vertino labiau nei mokytumą. Pasak amžininko, karingi atvykėliai kalbėjo: „Jeigu mūsų vaikai įpras drebėti prieš mokytojo rykštę, kaip jie be baimės žvelgs į ietį ar kardą?“ Kelių šimtų metų laikotarpį po Vakarų Rėmos impėrijos žlugimo istorikai pavadino „tamsiaisiais amžiais“.

Prieš barbarus atsilaikė tik Krikščionių bažnyčia. Visuotinės suirutės metais dvasininkai skirstė badaujantiems maistą, dalijo išmaldą vargšams, pamoksluose smerkė prievartą, žiaurius papročius, norėdami apsaugoti miestus nuo apiplėšimo, vedė derybas su barbarais.

Barbarai krikštijasi

Lyginant su nukariautos daugiamilijoninės imperijos gyventojais krikščionimis, pagony barbarai sudarė mažumą: genčiai priklausė nuo kelių dešimčių iki kelių šimtų tūkstančių žmonių. Barbarai Rėmos impėrijos teritorijoje apsigyveno ne taikiu būdu. Bet romėnai su įsibrovėliais ne tik kariavo, bet ir prekiaavo, vieni iš kitų perimdavo žinias ir papročius, perduodavo vieni kitiems kalbų žodžius. Pamažu atvykėliai perėmė romėnų kultūrą ir priėmė krikščionybę.

Platinant krikščionybę, daug nusipelnė vienuoliai **misionieriiai**. Rizikuodami gyvybe jie aiškino pagonims krikščionybės tiesas, ragino atsisakyti savo dievų. Misionieriai veikė apgalvotai – pagonių papročius stengėsi pritaikyti krikščionybei. Leido švęsti senąsias pagoniškas šventes, bet skyrė jas kurio nors šventojo garbei. Pavyzdžiui, birželio 24-ąją švenčiama pagonių ilgiausios metų dienos šventė šv. Jono Krikštytojo garbei pavadinta Joninėmis. Misionierių pastangomis krikščionybė palaipsniui plito pagoniškuose Europos kraštuose.

Krikštas suvienijo vietos gyventojus ir barbarus. Vėliau iš šių gyventojų kilo lotynų kalbos pagrindu susidariusiomis kalbomis kalbančios **romėnų** tautos: prancūzai, italai, ispanai.

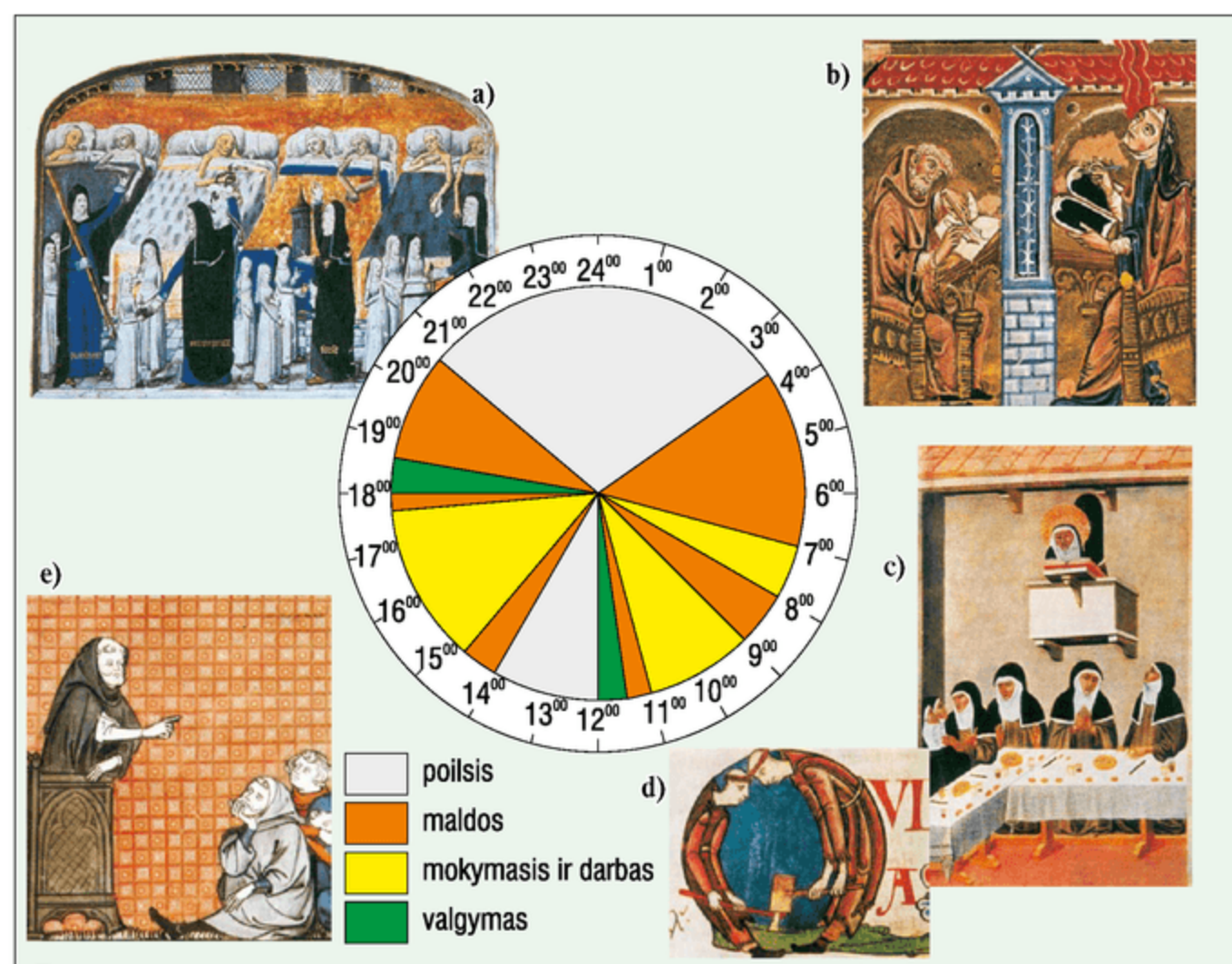
Už vienuolynų sienų

Jau tarp pirmųjų krikščionių būta tikinčiųjų, paskyrusių visą gyvenimą tarnauti Dievui. Kasdienėmis maldomis, apmąstymais ir atgaila jie gyveno vienvietėje: vyrai vadinti vienuoliais, moterys – vienuolėmis. Dalis jų, pasitraukę į dykumas, nušalusias olas, tapo vienišais atsiskyrėliais. Kiti būrėsi į nedideles vyrų ar moterų bendrijas – vienuolynus. Čia gyvenantys laikėsi griežtų taisyklių: neturto, skaistybės bei paklusnumo vienuolyno viršininkui – **abătui** – įžadų. Daugelis priklausė prie vienuolių **ordinų**, kurie pavadinti įkūrėjų vardais. Pavyzdžiui, benediktinų ordinas – šv. Benedikto, pranciškėnų – šv. Pranciškaus.

Didžiąją dienos dalį vienuoliai leido meldamiesi, dirbdami bei studijuodami Šventąjį Raštą, taip pat klausė tikinčiųjų išpažinčių, mokė tikėjimo tiesų ir patarė tikėjimo klausimais. Jie rūpinosi į šventąsias vietas keliaujančių maldininkų nakvynę, steigė ligonines, vargšų ir našlaičių prieglaudas. Sumanūs vienuoliai gerokai patobulino žemės ūkį, sodininkystę, išrado kulinariinių receptų bei medicinos naujovių.

5 Vienuolyno veikla.

6 Vienuolių diena.

7 Vienuolių benediktinų ordino taisyklės. VI a.

Be abato leidimo vienuoliui nevalia nieko atiduoti, priimti ar laikyti savo žinioje, niečnieko – nei knygos, nei rašymo lentelės, nei rašiklio. Viskas tebūnie bendra, kaip rašte pasakyta, ir nė vienam nevalia turėti ką nors sava nei naudotis koku daiktu kaip savo nuosavybe.

Krikščionybės kronika, Vilnius, Vaga, 1999, p. 81.

Abątas – vienuolyno viršininkas.

Misionieriųs – platinantis krikščionybę dvasininkas.

Órdinas – sutelkta, turinti savo taisykles vienuolių bendruomenė.

Pópiežius – Romos vyskupas, Katalikų bažnyčios vadovas.

Romānai – tautos, kalbančios iš lotynų kalbos susidariusiomis kalbomis: prancūzai, italai, ispanai, rumunai ir kt.

9 Airių vienuolio užrašytos ir iliustruotos evangelijos puslapis. VIII a.

1. Remkis **1** ir nurodyk pokyčius, kurių Europos politiniame žemėlapyje įvyko žlugus Vakarų Romos imperijai.
2. Paaiškink, dėl ko viduramžių pradžia kartais vadinama tamsiais amžiais.
3. Pagal temos medžiagą papasakok, kokiais būdais Europoje plito krikščionybė **2–4**.
4. Apibūdink vienuolynų veiklą **5**. Pavyzdžiais patvirtink arba paneik teiginį, jog vienuolynai buvo svarbiausi to meto kultūros židiniai.
5. Kuo vienuolių gyvenimas skyrėsi nuo kitų žmonių gyvenimo **6**, **7**?
6. Internetu rask informacijos apie dabar Lietuvoje veikiančius vienuolių ordinus. Pateik ją klasei.

8 Krikščionybės plitimas I–XI a.

Tikintieji vienuoliųs labai gerbė dėl atsidavimo Dievui. Pamaldūs žmonės vienuolynams užrašydavo palikimą. Karaliai ir didikai dovanodavo žemių. Todėl dalis vienuolynų labai praturtėjo.

Vienuoliai bene vieninteliai mokėjo skaityti ir rašyti. Daug jų dirbo didikų raštinkais, karalių patarėjais. Vienuolių pastangomis didėjo Bažnyčios įtaka – karaliai ir diduomenė tapo svaria Bažnyčios atrama.

Viduramžiais vienuolynai buvo svarbiausi senovės žinių saugojimo, kultūros bei meno židiniai. Vienuoliai perrašinėtojai kruopščiai perrašinėjo ir iliustravo šventąsias knygas, senovės autorių veikalus. Tik sunkiu jų darbu pavyko nuo užmaršties išsaugoti garsių antikos mokslininkų kūrinis.

Krikščionybės įsigalėjimas Europoje

Vakarų Europoje Bažnyčiai vadovavo Rėmos vyskupas – **pópiežius**. Tikintieji ypač garbino jį, laikė Dievo atstovu Žemėje.

Iki XI a. dauguma Europos gyventojų tapo krikščionimis. Valstybės krikštas reiškė, kad jį priėmusi tauta tapo civilizuota, kitų valstybių pripažįstama. Sprendimas priimti ar atmesti krikštą priklausė nuo pagonių valdovo valios. Pavaldiniai privalėjo besąlygiškai vykdyti jo valią. Priėmusį krikštą popiežiaus vardu iškilmingai karūnavo – skelbė karaliumi. Su krikščionyste plito antikos kultūros palikimas: lotynų kalba, raštas, mokslas ir menas.

Krikščionybė tapo išskirtiniu viduramžių Europą vienijančiu bruožu. Žodis europietis, to meto žmonių supratimu, pirmiausia reiškė buvimą krikščionimi. Išsaugotas antikos paveldas, krikščionybė ir barbarų tradicijos suvienijo to meto europiečius. Šios vertybės tapo besikuriančios viduramžių Europos civilizacijos kultūrinio pagrindu.

1 Bizantijos imperija VI–XII a.

2 VI a. auksinė moneta su imperatoriaus Justiniano atvaizdu. Jo valdoma Bizantija pasiekė klestėjimo viršūnę.

Rytų imperijos galybė

Barbarų gentys V a. sunaikino nusilpusią vakarinę Rėmos impėrijos dalį. Stipresnė Rytų Rėmos impėrija apsigynė nuo priešų antpuolių. Romėniškas tradicijas išsaugoję gyventojai ir toliau vadino save romėnais, o šalį – Rėmos impėrija. Sostinė Konstantinopolis (imperatoriaus Konstantino miestas) buvo įkurta graikų miesto Bizantijo vietoje. Senovinis pavadinimas prigijo valstybei. Dar beveik 1000 metų gyvavusią rytinę Rėmos impėrijos dalį istorikai vadina Bizantija.

Neribotą valdžią turintys Bizantijos imperatoriai laikė save krikščioniškojo pasaulio valdovais, Dievo vietininkais žemėje. Jie puoselėjo didingą tikslą – atkurti buvusią Rėmos impėriją, todėl be perstojo kariavo ir užėmė daug gretimų žemių. Barbarų karaliai jautė pagarbą galingiems Bizantijos valdovams, tad nedrįso vadintis šiuo titulu. Sutikę gausybės dvariškių ir asmens sargybinių lydimą imperatorių valdiniai puldavo ant kelių.

Kariuomenės ir liaudies pritarimu valdovą rinko aukščiausių pareigūnų susirinkimas. Valdovu galėjo tapti bet kurios tautos, visuomenės sluoksnio žmogus. Rašytiniuose šaltiniuose minima, kad imperatoriaus karūna buvo atitekusi kariams, amatininkams ir net valstiečiams.

Didžiulę valstybę valdyti imperatoriui padėjo gausybė ištikimų valdinių. Gerai išmokyti jie vadavo teismams, kariuomenei, rinko mokesčius. Kariuomenę sudarė pašaukti tarnauti laisvieji valstiečiai ir svetimšaliai samdiniai. Vandenyje negėstančiu padegamuoju mišiniu – „graikiška ugnimi“ – ginkluoti bizantiečių karo laivai priešams kėlė siaubą.

4 „Graikiška ugnimi“ (padegamuoju dervos, naftos produktų, sieros ir salietros mišiniu) atakuojantis bizantiečių laivas. XIII a. piešinys.

3 Pasiuntinio priėmimas pas Bizantijos imperatorių. X a.

Priešais imperatoriaus sostą stovėjo geležinis medis, kurio šakos buvo pilnos paauskuotų geležinių paukščių, giedančių įvairiausiais balsais. Sostą saugojo didžiuliai paauskuoti geležiniai ar mediniai liūtai, kurie uodegomis plakė grindis ir garsiai riaumėjo plačiai pravėrę nasrus ir judindami liežuvius. Kai aš parpuoliau prieš jį trečią kartą, pakėlęs galvą pamačiau, kad imperatorius, kurį dar neseniai mačiau tik truputį aukščiau už save, dabar jau buvo aukštai palubėje ir kitais drabužiais. Nesuprantu, kaip visa tai buvo padaryta.

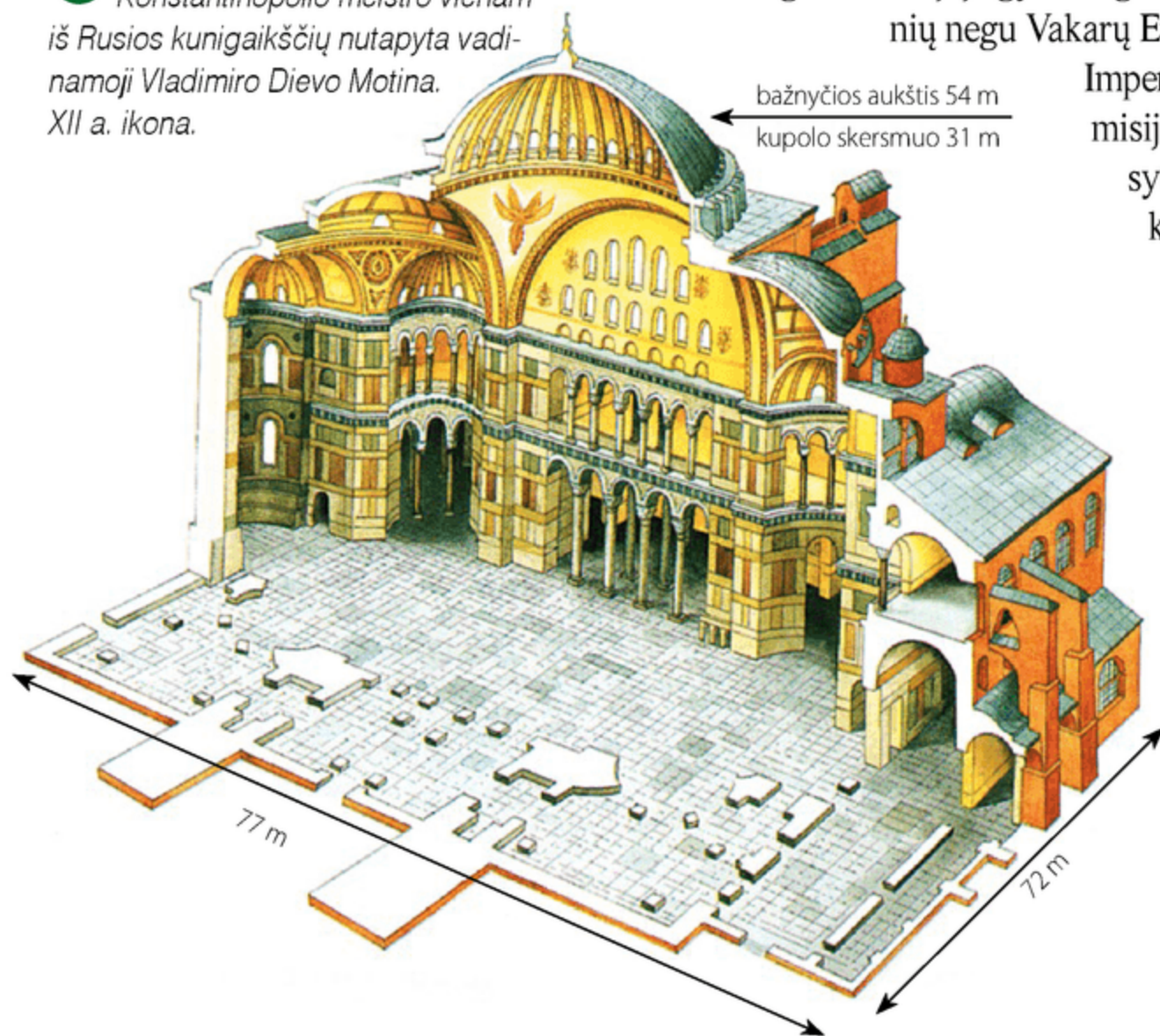
N. Davies, Europa: Istorija, Vilnius, Vaga, 2002, p. 331.

5 Konstantinopolio planas.
XVI a. miniatiūra.

6 Konstantinopolio meistro vienam
iš Rusijos kunigaikščių nutapyta vadi-
namoji Vladimiro Dievo Motina.
XII a. ikona.

Konstantinopolis – antroji Roma

VI a. Vakarų Europoje tik griuvėsiai priminė anksčiau stovėjusius miestus, o Bizantijoje jie klestėjo. Antrąją Romą vadinamame Konstantinopolyje gyveno net 500 tūkst. gyventojų. Dydžiu ir grožiu jam neprilygo joks kitas krikščioniškas miestas. Šimtai didingų rūmų, puošnių bažnyčių, vienuolynų, viešųjų pirčių, pagal Rėmos didžiojo cirko pavyzdį pastatytas hipodromas stebino atvykėlius. Turtingi miestiečiai gyveno prabangiuose namuose su kolonomis puoštais vidiniais kiemais, vargšai – tamsiuose ankštuose būstuose virš krautuvų ir dirbtuvų. Vanduo į miestą tekėjo akvedūkais. Požemiuose įrengtas cistėrnas žiemą pripildavo vandens, o vasarą, kai jo trūko, tiekė gyventojams. Konstantinopolį juosė kelių eilių mūro siena su spąstų, pylimų, išėjimų išpuoliais ir netikrų įėjimų labirintu. Ilgai jos nepajėgė įveikti net galingiausi užpuolikai.

Konstantinopolyje kryžiausiai svarbiausi Azijos ir Europos sausumos bei jūrų keliai. Iš klestinčios prekybos pelnėsi ir darbo gavo dauguma žmonių. Įsigyti prabangių Bizantijos amatininkų dirbinių troško ne vienas Europos šalių karalius. Auksinėmis imperijos monėtomis buvo atsiskaitoma daugelyje gretimų valstybių.

Atkaklūs bizantiečių pirkliai pasiekdavo tolimiausias Rytų šalis. Imperatoriui įsakius, du vienuoliai atgabeno iš Kinijos tuščiavidurėse lazdose paslėptų šilkaverpių lėliukių. Valstybinėse įmonėse pradėta ypač pelninga šilko gamyba.

Antikos paveldas

Rytų Rėmos imperija atsispyrė barbarams, todėl kultūra čia nesumenko kaip Vakarų Europoje. Imperija perėmė visa, ką geriausia sukūrė senovės graikai ir romėnai. Turtingų šeimų vaikai mokyklose buvo mokomi skaityti, rašyti, skaičiuoti, nagrinėti senovės graikų filosofų, rašytojų, poetų kūrinius. Konstantinopolio mokslo įstaigose studijavo mokinių iš Europos ir arabų pasaulio. Ilgai Bizantijoje gyveno gerokai daugiau raštingų, išsimokslinusių žmonių negu Vakarų Europoje.

Imperatoriaus **Justiniāno** nurodymu teisininkų komisija surinko senovės romėnų įstatymus. Iš pataisytų, naujoms reikmėms pritaiktų sudarė rinkinį, kuris turėjo didelį poveikį tolesnei Vakarų Europos teisės raidai.

Bizantijos menininkai išsaugojo antikos meno tradicijas. Tobulino jas, kūrė naujų originalių kūrinių. Ypač garsėjo bizantiečių meistrų **ikėnos** ir **mozėikos**.

7 Bizantinės architektūros šedevro Sofijos soboro Konstantinopolyje pjūvis. Imperatoriaus Justiniano įsakymu viduramžiais didžiausia šventykla krikščioniškame pasaulyje pastatyta per stebėtinai trumpą laiką – per penkerius metus.

8 Imperatoriaus Justiniano žmona Teodora su palyda. VI a. Ravenos bažnyčios Italijoje mozaika. Šis miestas V a. buvo Vakarų Romos imperijos sostinė.

Rytų ir Vakarų skirtumai

Tarp vakarinės ir rytinės Rėmos impėrijos dalių visą laiką buvo didelių skirtumų. Vakaruose kalbėta lotynų, o Rytuose – graikų kalba. Klostėsi skirtingi papročiai ir tradicijos. Bizantijos ir Vakarų Europos šalių skirtumai dar labiau išryškėjo. Garsėjo du svarbiausi šventieji miestai: Romà – Vakaruose ir Konstantinòpolis – Rytuose. Net Krikščionių bažnyčia skilo. Nepasidaliję valdžios ir žemių du aukščiausi krikščionių valdovai – Rėmos pėpiežius ir Konstantinòpolio **patriarchas** – 1054 m. prakeikė vienas kitą. Vakaruose atsirado **Katalikų**, Rytuose – **Stačiatikių** bažnyčia.

Turtinga Bizantija masino užkariautojus. Per ilgą laiką jie atėmė daug imperijai priklausančių valdų. Talentingas, neeilinės asmenybės Bizantijos soste keitė silpni, visų niekinami valdovai. Vyko rūmų perversmai. Daugelis imperatorių gyvenimą baigė įšventinti į vienuolius, apakinti ar mirė nuo samdytų žudikų rankos. Imperija ėmė silpti ir 1453 m. tapo lengvu turkų osmanų grobiu. Nors Bizantijos impėrija žlugo, iš jos paplitusi kultūra, stačiatikybė iki šių dienų svarbios žmonijai.

1. Paaiškink, kaip susiformavo ir buvo valdoma Bizantijos imperija.
2. Kurio imperatoriaus valdoma Bizantija pasiekė didžiausią klestėjimą **1**, **2**? Įvardyk svarbiausius šio valdovo darbus.
3. Kuo ikona skiriasi nuo mozaikos **6**, **8**? Internete rask ir klasei pateik garsių Bizantijos meno arba architektūros pavyzdžių.
4. Kieno ir kokius nesutarimus liudija **9** šaltinis? Kokių padarinių Krikščionių bažnyčiai jie turėjo?
5. Palygink Stačiatikių ir Katalikų bažnyčią **10**. Kokių dar žinai stačiatikių ir katalikų skirtumų?
6. Remkis **1** ir nustatyk, nuo kieno antpuolių kentėjo ir žlugo Bizantija. Naudokis atlasu ir įvardyk kelias dabartinės Europos valstybes, gyvuojančias jos vietoje.

Ikonà – religinės tematikos kūrinys, paprastai tapomas ant medinių lentelių.

Katalikybė – Romos popiežiaus vadovaujamos Vakarų krikščionių bažnyčios tikėjimas.

Mozáika – paveikslas, ornamentas, sudarytas iš stiklo, marmuro gabaliukų, spalvotų akmenukų ar kitų medžiagų.

Patriarchas – Stačiatikių bažnyčios aukščiausiasis dvasininkas.

Stačiatikybė – Rytų krikščionybė.

9

Popiežiaus pasiuntinys prakeikia Konstantinopolio patriarchą. 1054 m.

Bet mes negalime pakęsti tokio negirdėto Apaštališkojo Sosto šmeižto ir įžeidinėjimų ir taip grindžiame atskyrimą: Mykolas, patriarchas per prievartą, iš tiesų naujokas, vienuolio drabužį apsivilkęs tik iš žmogiškos baimės, dabar sutepęs jį daugeliu didžiulių nusikaltimų, ir visi jo sekėjai, taip pat klystantys, nuo šiol prakeikiami kartu su visais eretikais, su velniu ir jo angelais, jeigu neateis į protą.

Krikščionybės kronika, Vilnius, Vaga, 1999, 134.

10

Stačiatikių ir Katalikų bažnyčios skirtumai

Stačiatikiai	Katalikai
Bažnyčios vadovas	
patriarchas	popiežius
Dvasininkai	
popai	kunigai
Maldos namai	
cerkvės	bažnyčios
Ar dvasininkai gali turėti šeimą?	
taip	ne
Apeigų kalba	
graikų	lotynų

3. Alacho vardu

1 Musulmonų maldininkai Mekoje. Pagal tradiciją svarbiausias jų tikslas – septynis kartus apeiti aplink senovinę Kaabos šventyklą, kurios sienoje įmūrytas legendinis juodasis akmuo.

2 Koranas – musulmonų Šventoji knyga. Ją sudaro pranašo Mahometo pamokymai. Musulmonai tiki, kad Koraną užrašė pats Mahometas. Mokslininkai teigia, jog pamokymai užrašyti po pranašo mirties.

3 Pranašas Mahometas. X a. miniatiūros fragmentas. Mahometo veidas nepavaizduotas, nes norėta išvengti stbmeldystės.

Pranašas Mahometas

VI a. pab. Mekos mieste, Arābijoje, gyveno pirklys, vardu **Mahomėtas**. Judėjų ir krikščionių tikėjimas vieną Dievą darė didelį įspūdį arabui. Mat jo tautiečiai garbino stabus, žvaigždes ir paslaptingą juodąjį akmenį, esantį Mekos šventykloje Kaaboje. Abejonių dėl tikėjimo kamuojamas Mahometas pradėjo atsiskyrėlio gyvenimą. Pasak legendos, oloje netoli Mekos jis patyrė regėjimą. Naktį pasirodęs angelas liepė skelbti Alacho mokymą bei parašyti Šventąją knygą – **Korāną**.

Regėjimo paveiktas Mahometas ėmė sakyti pamokslus, tapo pranašu. Jis reikalavo besąlygiškai paklusti vieninteliam tikram Dievui – visagaliai Alachui bei mokė gailestingumo, pamaldumo, sąžiningumo. Anot pranašo, Paskutinio teismo dieną Alachas teisias žmones. Dorieji keliausią į rojų, nusidėjėliai – į pragarą.

Mahometo mokymas nepatiko galingiems Mekos pirkliams. Jie baiminosi prarasti valdžią ir turtus, jei maldininkai nelankys pagoniškos Kaabos šventyklos. Dėl kylančio pavojaus ištikimiausių mokinių lydimas pranašas 622 m. persikėlė į Medinos miestą. Šis įvykis laikomas naujos religijos – **islāmo** – pradžia. Nuo tada skaičiuojami jos išpažinėjų – **musulmōnų** – kalendoriaus metai.

Islamas plinta

Medinos mieste Mahometas subūrė pirmąją musulmonų bendruomenę, įsteigė maldos namus – **mečėtę**. Tikinčiųjų sparčiai daugėjo. Tapęs Medinos valdovu Mahometas nugalėjo Meką. Ant mėgstamiausio kupranugario, vadovaudamas 10 tūkst. tikratių, pranašas įjojo į gimtąjį miestą. Kaabos šventykloje sudaužė pagoniškus stabus, o pastatą pavertė musulmonų švenčiausia vieta. Ilgainiui arabų gentys pripažino islamą ir Mahometo valdžią.

Musulmonai skelbė šventąjį karą kitatikiams. Tikėjo, kad žuvusieji kovoje pateks tiesiai į rojų, kuriame, pasak Mahometo, „teka pieno ir medaus upės, žydi kvapūs sodai“. Per šimtą metų bebaimių arabų armijos užkariavo milžinišką teritoriją nuo Ispanijos iki Indijos. Tolesnį veržimąsi į Vakarų Europą sustabdė frankai. 732 m. prie Puatjė jie sumušė arabus.

5 Arabų kario aprangos ir ginkluotės rekonstrukcija.

Užkariautose žemėse arabai įkūrė musulmonišką valstybę – Arābų kalifātą. Jį valdė pranašo įpėdiniu laikomas visagalis **kalifas**, o užkariautus kraštus – kalifo paskirti vietininkai.

Ištisos arabų gentys kėlėsi į užgrobtas šalis, kuriose platino islamą, arabų kalbą bei papročius. Kartu su kitomis šį tikėjimą išpažįstančiomis tautomis sukūrė savitą islamo civilizaciją. Už mokestį tik krikščionims ir judėjams leido išpažinti savo religijas, nes Jėzų Kristų ir Mozę Mahometas laikė Dievo pranašais.

Kultūros puoselėtojai

Iš pradžių arabai buvo daug žemesnės kultūros už daugelį nukariautų šalių gyventojų. Užėmę garsiąją Aleksandrijos miesto biblioteką jie sunaikino 700 tūkst. senovinių rankraščių. Nuodugniau susipažinę su antikinė kultūra arabai liovėsi siaubti bibliotekas. Jie perėmė ir išstobulino nugalėtų tautų mokslo, meno laimėjimus.

Arabų miestuose veikė daugybė mokslo įstaigų. Čia mokėsi studentų ir iš krikščioniškų šalių. Mokyklų bibliotekose saugoti ir perrašinėti antikos mokslininkų veikalai. Europiečiai apie dalį jų sužinojo iš arabiškų vertimų.

6 Musulmonai (A) ir musulmonės (B) mečetėje. XIII a. miniatiūra. Pagal islamo įstatymus vyrai ir moterys meldžiasi atskirose patalpose.

7 VII a. pastatyta Uolos mečetė Jeruzalėje. Po Mekos ir Medinos ji yra trečioji pagal reikšmę šventa musulmonams vieta. Pagal tradiciją tikinama, jog nuo mečetėje esančios uolos pranašas Mahometas pakilo į dangų.

8 Musulmonų gyvenimo taisyklės. Koranas. VII a.

Draudžiama valgyti maitą, kraują, kiaulieną, taip pat viską, kas paskersta neminint Alacho vardo. Jeigu kas nors, kentėdamas badą, o ne linkęs į nuodėmę, bus priverstas suvalgyti draudžiamą, tai juk Alachas atleidžiantis ir gailėstingas.

Jeigu jūs baiminatės, jog negalite būti teisingi su savo našlaičiais, tai veskite kitas moteris, kurios jums patinka – dvi, tris ar keturias. Jeigu jūs baiminatės, kad negalėsite jomis rūpintis vienodai, tai veskite vieną arba tas, kurios pateko jums į nelaisvę kovoje su netikėliais.

Alkoholis, pagoniškos aukos ir būrimai nuodėmingi, šėtono įkvėpti dalykai. Jis, pasitelkęs vyną, siekia tarp jūsų pasėti neapykantą ir nukreipti jus nuo maldų Alachui.

Pagal www.koran.ru

Arabeskà – islamo meno ornamentas iš stilizuotų vijoklinių augalų šakelių.

Islāmas – musulmonų religija, grindžiama pranašo Mahometo mokymu.

Kalīfas – musulmonų valdovų, laikomų pranašo Mahometo įpėdinais, titulas.

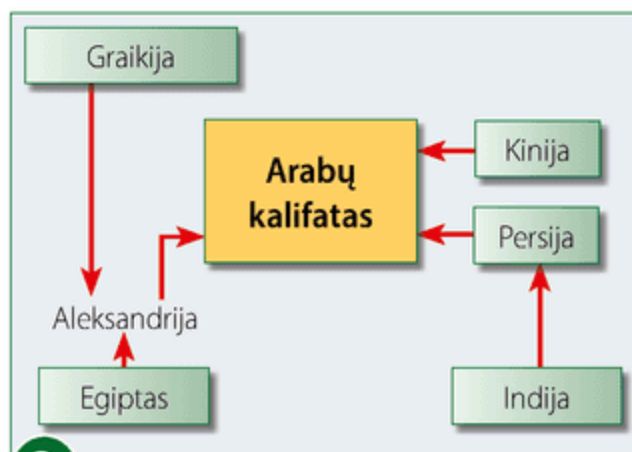
Korānas – svarbiausia musulmonų Šventoji knyga.

Mečėtė – musulmonų kulto pastatas.

Musulmōnas – islamo religijos išpažinėjas.

11 Arabeskomis ir įrašais iš Korano papuoštas mirhabas. Mečetėse ši vieta rodo Mekos kryptį, į kurią atsiskukę musulmonai privalo melstis. XIV a.

9 Mokslo žinių kelias į Arabų kalifatą.

10 Arabų gydytojas, atliekantis apendikso pašalinimo operaciją. XIII a. miniatiūra.

Kalifate klestinti prekyba ir amatai skatino tikslųjų mokslų pažangą. Arabų matematikai perėmė iš indų dešimtainę skaičiavimo sistemą ir nulį, sukūrė algebrą. Sudėtingais prietaisais astronomai gana tiksliai apskaičiavo Žemės rutulio dydį. Jie spėjo, kad Žemė sukasi aplink Saulę. Geografsudarė daugelio šalių ir jūrų žemėlapius, aprašė europiečiams nežinomas kraštus. Gydytojai mokėjo nustatyti ligų priežastis, nuskausminti, operuoti ligonius. Ilgą laiką europiečių medikai amato pagrindų mokėsi iš įžymaus mokslininko **Ibn Sinos (Avicėnos)** veikalo. Literatūroje ypač išgarsėjo arabų poetų meilės eilės bei pasakų rinkinys „Tūkstantis ir viena naktis“. Islamas draudė vaizduoti Alachą, jo pranašą Mahometą, žmogų ar gyvūną. Todėl dailininkai kūrė meniiskus ornamentus – **arabeskàs**.

Per arabus iš Indijos į Europą pateko dabar arabiškaisiais vadinami skaitmenys, iš Kinijos – kompasas, popierius, parakas. Iš arabų pas mus atėjo cukrus, kava, kilmiai, šakutės, įprotis laikytis švaros.

Pasaulinė religija

Kiekvienas musulmonas privalo griežtai laikytis Korano mokymo, nuolat kartoti tikėjimo išpažinimą: „Nėra kito Dievo, išskyrus Alachą, o Mahometas – jo pranašas“. Kas šiuos žodžius ištaria liudininkui girdint, tampa musulmonu. Penkiskart per dieną privalu melstis atsigręžus į Mekos pusę, mėnesį per metus pasninkauti, dalyti išmaldą vargšams. Musulmono pareiga – nors kartą gyvenime apsilankyti Mekoje, platinti islamą, skirti pinigų dvasininkams ir mečetei išlaikyti, negerti alkoholio, nevalgyti kiaulienos, nežaisti azartinių žaidimų.

Nors kalifo ir vietininkų tarpusavio vaidų draskomas Arabų kalifatas X a. suskilo į keletą valstybių, islamo religija plito toliau. Šiais laikais išpažinėjų skaičiumi islamas yra antra pasaulinė religija. Ją išpažįsta apie milijardą žmonių.

12

Pranašas Mahometas apie judėjus ir krikščionis. Koranas. VII a.

Nesiginčykite su ankstesnių apreiškimų žmonėmis, nebent labai mandagiai, jei tarp jų būtų smarkiai linkusių į blogį, ir sakykite: „Mes tikime tuo, kas mums buvo pranešta iš aukštybių, ir tuo, kas buvo jums pranešta; mūsų Dievas ir jūsų Dievas yra vienas ir tas pats, ir Jam mes visi atsiduodame“.

Pagal www.koran.ru

?

1. Paaiškink, kaip atsirado islamo religija. Dėl kokių priežasčių ji labai išplito **4**?
2. Remkis temos medžiaga ir palygink islamą ir krikščionybę. Sudaryk skirtumų ir panašumų sąrašus.
3. Dėl ko Arabų kalifate klestėjo kultūra (tekstas, **9**)? Kokių mokslo ir meno laimėjimų pasiekė arabai?
4. Apibūdink Mahometo požiūrį į judaizmą ir krikščionybę **12**.
5. Grupėse aptarkite musulmonų gyvenimo normas (tekstas, **6**, **8**). Kaip reiktų vertinti žmonių gyvenimo ir papročių skirtumus?
6. Internetu rask informacijos apie musulmonus Lietuvoje. Klasei parenk pranešimą apie jų bendruomenę.

4. Imperatorius Karolis Didysis

1 Karolio Didžiojo imperija. IX a.

2 Karolis Didysis žygyje.

Karalius tampa imperatoriumi

Vakarų Europoje galingiausią barbarų karalystę sukūrė **frankų** gentys. Jų valstybė ypač suklestėjo VIII a., valdant garsios Karolingų **dinastijos** palikuoniui **Karoliui**. Karingas valdovas troško dar labiau išplėsti paveldėtos karalystės valdas, svajojo atkurti krikščionišką Vakarų Rėmos imperiją. Todėl nuolat kariavo: beveik kasmet rengė karo žygius į gretimas šalis. Šarvuotiems ir gerai ginkluotiems frankų raiteliams negalėjo pasipriešinti niekas. Per trumpą laiką Karolio vadovaujamos armijos užgrobė didžiulę Vakarų Europos teritoriją. Iš arabų atkariavo šiaurinę Ispanijos dalį.

Pagoniškus kraštus Karolis vertė priimti krikščionybę. Nepanorusius paklusti šiam įsakymui žiauriai baudė. Mirties bausmė grėsė net tiems, kurie pagonių papročiu degino mirusiuosius bei slapstėsi vengdami krikšto. Visi pagonių vaikai per metus turėjo būti pakrikštyti, o pagonių žyniai išduoti Krikščionių bažnyčiai.

Už pergales karo laukuose Karolis buvo pramintas Didžiuoju. Jo nuopelnus, turą ir galią įvertino Vakarų bažnyčios vadovas – popiežius. Norėdamas įgyti galiną sąjungininką, per 800 metų šv. Kalėdas Rėmoje jis frankų karalių patepė šventaisiais aliejais ir vainikavo Rėmos imperatoriumi, paskelbė Karolį krikščionybės ir Vakarų bažnyčios globėju. Savo valstybę, kuri apėmė tik dalį romėnų žemių, Karolis pavadino Rėmos imperija. Frankų karaliaus titulą turėjo pripažinti net Bizantijos imperatorius.

Imperijos valdymas

Karolis Didysis buvo išmintingas valdovas. Norėdamas sustiprinti imperijos valdymą, padalijo valstybę į atskiras sritis, kurias valdė paskirti vietininkai – **grafai**, suvienodino šalies įstatymus, įvedė bendrus pinigus, nustatė visiems privalomus mokesčius. Imperatoriaus įsakymu valstybės pakraščiuose pastatyta galingų tvirtovių, susisiekimui šalyje palengvinti nutiesta tiltų, iškasta kanalų.

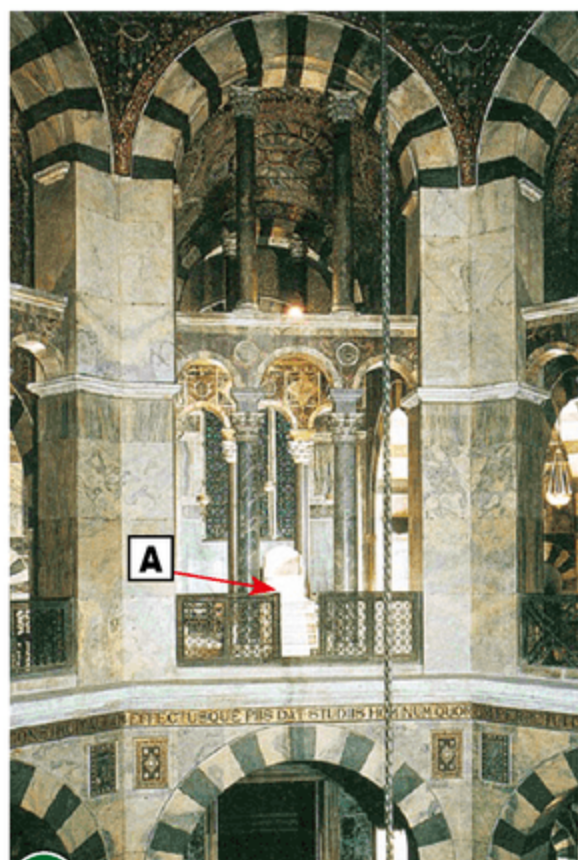

3 Karolio Didžiojo monograma. Ja valdovas pasirašydavo įsakus.

4 Karolio Didžiojo laiškas popiežiui Leonui III. VIII a. pab.

Mūsų uždavinys, Dievui padedant, šventąją Kristaus Bažnyčią iš išorės nuo pagonių puldinėjimų ir nusiaubimų netikėlių ginklų ginti, o viduje stiprinti ją pripažįstant katalikų tikėjimą. Jūsų uždavinys, Šventasis tėve, – remti mūsų karinę tarnybą iškeltomis į Dievą ir Mozę rankomis, kad krikščionių liaudis jūsų maldų dėka, Dievo veda ir aprūpinta, visada ir visur patirtų pergales Jo vardu.

T. Małkowski, J. Rzeźniowiecki, Historia, Gdańsk, Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe, 2000, p. 188.

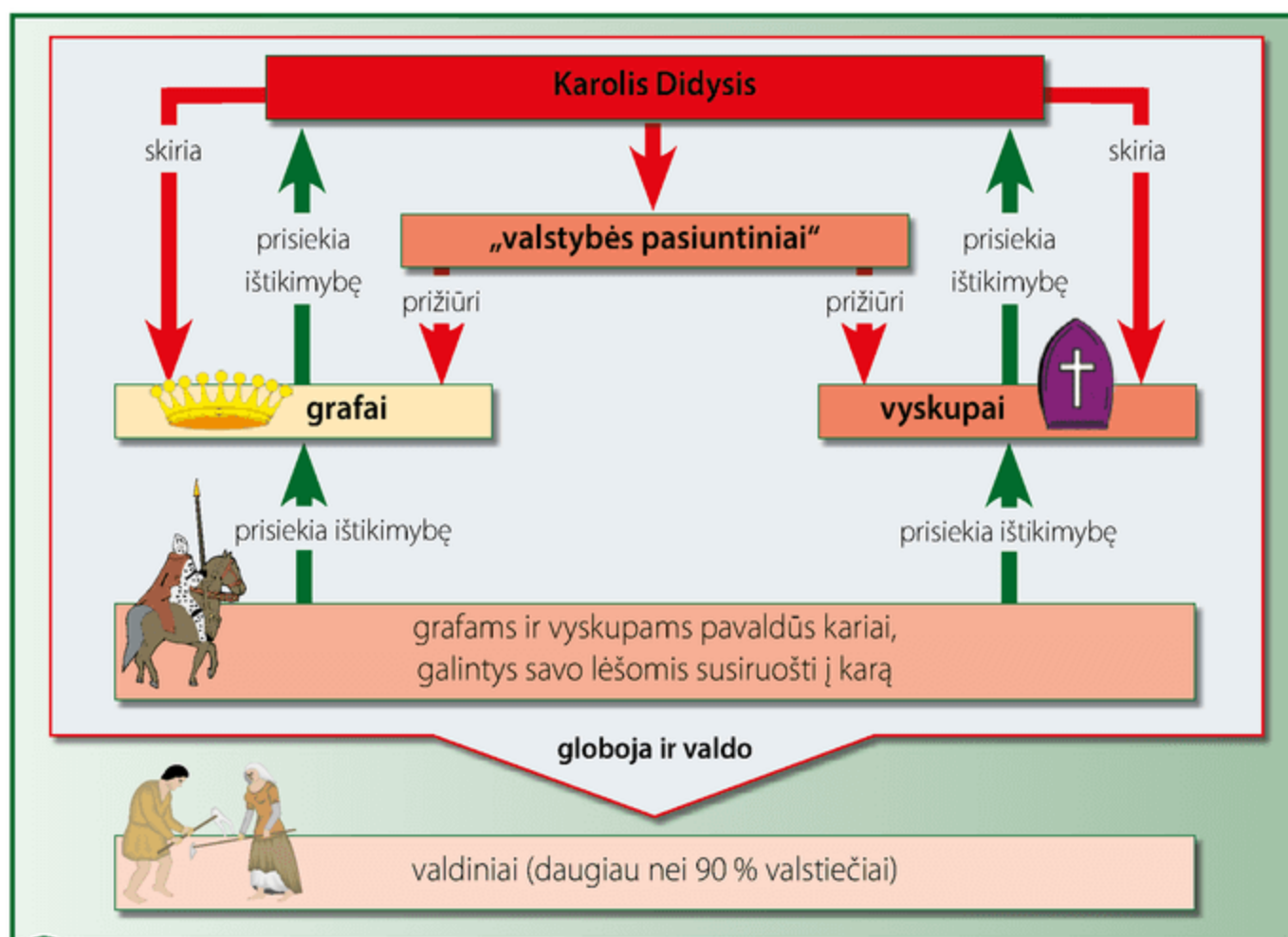
5 Iš Karolio Didžiojo rūmų Achene iki šių laikų išlikusios Karališkosios koplyčios vidus. Tolumoje matyti imperatoriaus sostas (A).

7 Mažosiomis lotynų rašto raidėmis IX a. užrašyto rankraščio fragmentas.

8 Lietuvos Respublikos Prezidentei Daliai Grybauskaitei 2013 m. įteiktas Karolio Didžiojo apdovanojimas. Jis teikiamas už ypatingus asmens nuopelnus vienijant Europą.

6 Karolio Didžiojo imperijos valdymas.

Du kartus per metus imperatorius kvietė į pasitarimą kilminguosius ir, jiems pritarus, leido naujus įstatymus. Grafams prižiūrėti išsiuntinėdavo iš artimų žmonių parinktus „valstybės pasiuntinius“. Už paramą ir ištikimybę valdiniams atsilygindavo: iki gyvos galvos dovanojo žemės valdų – **beneficijų**.

Frankų valdovas ilgai neturėjo nuolatinės sostinės. Tik gyvenimo pabaigoje Karolis įsikūrė karštomis versmėmis garsėjančiame Ącheno mieste, ištainguose rūmuose.

Karolingų atgimimas

Karolis suprato, kad didžiulei valstybei valdyti reikia išsimokslinusių žmonių: skaitančių ir rašančių lotyniškai, išmanančių aritmetikos pagrindus, mokančių naudotis krikščioniškuoju kalendoriumi. Tačiau anais laikais tokių būta labai mažai. Net didikai savo parašą patvirtindavo tik kryžiu. Didžiąją gyvenimo dalį ir Karolis buvo beraštingas, bet nuo pat jaunystės domėjosi mokslu, antikos kultūra. Imperatoriaus įsakais prie vienuolynų ir vyskupysčių pradėtos kurti mokyklos, vienuolynuose parašinėti antikos veikalai. Įvykdyta lotyniško rašto reforma. Imtos vartoti mažosios raidės, kuriomis greičiau galima rašyti tekstą.

Iš visos Europos į Ącheną Karolis kvietė labiausiai išsilavinusius to meto žmones. Daugelį iš jų skyrė savo patarėjais. Prie karaliaus dvaro įsteigta mokykla, kurioje geriausi mokiniai rengti dvasininkais ir mokytojais. Ji tapo svarbiausiu Vakarų Europos mokslo centru. Neregėtą tais laikais kultūros ir mokslo suklestėjimą istorikai pavadino **Karolingų atgimimu**.

Karolio palikimas

Karolio nukariautos gentys, tautos ir toliau laikėsi savo papročių, kalbėjo skirtingomis kalbomis. Jos buvo suvienytos tik ginklu. Imperatoriui mirus, prasidėjo sosto įpėdinių tarpusavio kovos. Didžiulė imperija ėmė irti. 843 m. Verdano sutartimi Karolio vaikaičiai pasidalijo šalį į tris dalis.

9 „Patarėjas Alkuinas rodo rankraščius Karoliui Didžiajam“.
XIX a. dailininko paveikslas.

Beneficija – laikinas, be paveldėjimo teisės, atlyginimas žemės valda už karinę arba administracinę tarnybą.

Dinastija – tos pačios giminės valdovai, vienas iš kito paveldintys sostą.

Frānkai – barbarų germanų gentis.

Grāfas – 1) Karolio imperijoje vietininkas, paskirtas užkariautų žemių valdyti; viduramžiais didiko titulas.

Karolingų atgimimas – pirmasis antikinės kultūros atgimimas Vakarų Europoje.

Karolio imperija žlugo, tačiau jos vietoje įkurtas šalis vienijo krikščionybė, atgaivintas antikos mokslas ir menas. Šios vertybės tapo krikščioniškosios Vakarų Europos civilizacijos pagrindu. Todėl amžininkai frankų valdovą praminė Europos tėvu.

Viduramžiais apie Karolį sukurta daug legendų ir dainų. Vienose sakoma, kad Karolis Didysis miega laukdamas kvietimo pabusti ir gelbėti į bėdą pakliuvusių mylimų valdinių. Kitose vaizduojamas kaip vyriausiasis valdovas, didžiausias didvyris, visur esantis krikščionybės gynėjas, mosuojantis šventuoju kardu, triuškinantis kitatikius. Iš pagarbos frankų valdovui slavai jo vardą net savo valdovus ėmė vadinti karaliais: čekai – *kral*, lenkai – *król*, rusai – *korolj*. Iš slavų šis žodis pateko į lietuvių kalbą ir virto bendrinio žodžiu – karalius.

Buvusios milžiniškos valstybės teritorijoje dabar yra trys didžiosios Europos valstybės: Vokietija, Italija ir Prancūzija. Pastarajai vardą davė seniai išnykusi frankų gentis.

10 Frankų imperijos padalijimas 843 m.

1. Palygink dabartinį Europos politinį žemėlapi ir **1**. Įvardyk kelias Europos valstybes, kurių teritorijas apėmė Karolio Didžiojo imperija.
2. Išnagrinėk **4**. Kaip pareigas krikščioniškoje Europoje pasidalijo popiežius ir Karolis Didysis? Dėl ko, tavo nuomone, bendradarbiavimas jiems buvo naudingas?
3. Remkis temos tekstu ir paaiškink, kaip buvo valdoma Karolio Didžiojo imperija **6**.
4. Sudaryk Karolio Didžiojo politikos ir kultūros nuopelnų sąrašus.
5. Kodėl žlugo Karolio Didžiojo imperija? Kokios valstybės buvo įkurtos jos vietoje **10**?
6. Grupėse padiskutuokite, kuo europiečiams viduramžiais buvo ir šiais laikais yra svarbus Karolio Didžiojo palikimas.

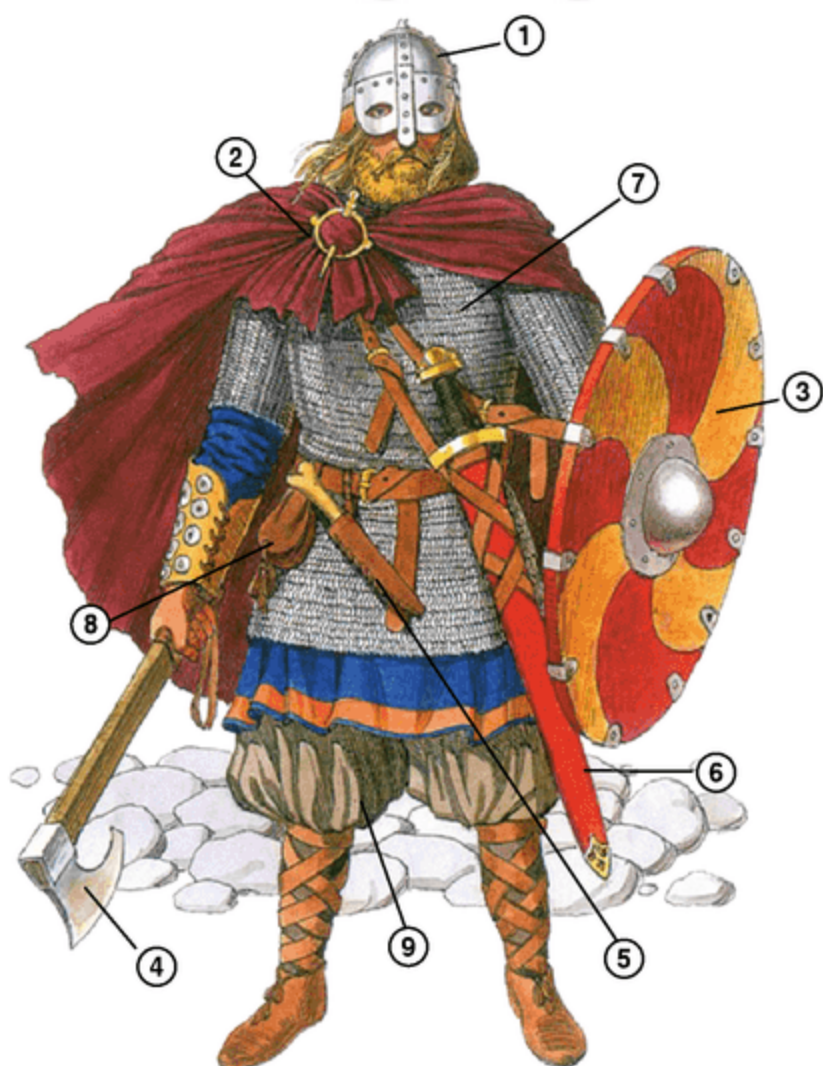

11 Iš Karolio Didžiojo biografijos. IX a.

Jo nosis buvo šiek tiek ilgesnė už normalią, jo kaklas trumpas ir gan storas, o pilvas truputėlį per sunkus. Kalbėjo aiškiai, bet balsas jo dydžio žmogui buvo per laibas. Didesnę laisvo laiko dalį jis praleisdavo raitas ir medžioklėje, nes sunku būtų rasti tokią gentį žemėje, kuri tuo prilygtų frankams. Jis labai mėgo garinę pirtį ir karštas versmes ir kviesdavosi į jas ne tik savo sūnus, bet ir dvaro didikų bei draugų. Todėl kartais šimtas ir daugiau vyrų būdavo drauge su juo vandenyje.

Krikščionybės kronika, Vilnius, Vaga, 1999, p. 114.

5. Vikingai – pirkliai ir užkariautojai

2 IX–X a. vikingų karo vado aprangos ir ginkluotės rekonstrukcija: 1 – plieninis šalmas, 2 – segė ir apsiaustas, 3 – medinis skydas su geležiniu umbu, 4 – kovos kirvis, 5 – peilis, 6 – kalavijas, 7 – pinti grandininiai šarvai, 8 – kapšelis-piniginė, 9 – arabiškos kelnės.

1 Drakaro rekonstrukcija.

„Apsaugok, Viešpatie, nuo normanų rūstybės“

793 m. prie vienuolyno Anglijoje priplaukę laivai nuleido bures, ginkluoti vyrai išlipo į krantą. Pasak metraštininko, plėšikai puolė vienuolius lyg vilkų ruja. Mosuodami kalavijais, baisiai klykdami jie laktė po vienuolyną, žudė ir luošino niekuo dėtus žmones. Prisigrobę, pasiėmę belaisvių užpuolikai pasitraukė.

Po šio pirmojo puolimo apie 200 metų Europos gyventojai kentėjo nuo danų, norvegų ir švedų protėvių – **vikingų** – antpuolių. Žmonės tikėjo, kad normanų („žmonių iš šiaurės“) pasirodymas yra Dievo bausmė, abejingųjų krikščionių tikėjimui perspėjimas. Šiurpino vien ištartas užpuolikų vardas. Bažnyčiose melstasi: „Apsaugok, Viešpatie, nuo normanų rūstybės“.

Ilgai pagonyms normanai gyveno taikiai: dirbo žemę, auginė gyvulius, žvejė, vertėsi amatais ir prekyba, puikiai išmanė jūreivystę. VIII a. suklestėjus žemdirbystei, sparčiai išaugo Skandinavijos gyventojų skaičius. Dirbamiosios žemės ėmė trūkti. Tai vertė žmones pragyvenimo šaltinių ieškoti svetur. Dalis jaunų vyrų, suvilioti pasakojimų apie turtingas šalis, paliko namus ir leidosi į tolimas keliones plėšikauti, prekiauti, parrisamdyti kariais arba ieškoti nuotykių.

Vikingų visuomenė ir tikėjimas

Vikingų visuomenę sudarė laisvi žemdirbiai. Beteisiais vergais dažniausiai tapdavo karo belaisviai. Svarbiausius bendruomenės gyvenimo klausimus vikingai sprendavo visuotiniuose susirinkimuose – tinguose. Čia vyko ir nusikaltusių teismai bei buvo sudaromi susitarimai su kaimyninėmis bendruomenėmis.

Vikingai gyveno didelėse sodybose. Šeima glaudėsi bendroje troboje su židiniu. Gyvenamieji namai langų neturėjo, juos apšviesdavo židinyje, banginio taukų lempos, žvakės. Žmonės rūpinosi asmens švara. Tai liudija gausybė randamų šukų, skustuvų bei rašytiniuose šaltiniuose aprašyti papročiai maudytis.

3 Toras – vikingų griaustinio ir žaibo dievas. Islandijoje rasta bronzinė figūra. XI a. Rankose dievas laiko stebuklingą kūjį žaibams svaityti. Vikingai tikėjo, kad kūjo pavidalo talismanai saugo nuo blogio jėgų.

Ypač garsėjo nagingi vikingų kalviai ir juvelyrų. Tais laikais labai vertinti jų nukaldinti kalavijai bei pagaminti papuošalai.

Vikingų rašmenys vadinti **runomis**. Įrašų jomis rasta net ant antikinių paminklų Atėnuose ar Sofijos soboro Konstantinopolyje sienose. Savo didvyrių žygius vikingai įamžino, aprašė ir apdainavo pasakojimuose, vadinamuose **sągomis**.

Vikingai buvo pagony, todėl jiems nieko nereikė plėsti krikščionių ar musulmonų šventoves. Galingiausiu iš daugybės jų dievų laikytas pirklių ir karių globėjas Odinas. Itin garbintas griaustinio dievas Toras. Tam, kad dievai būtų palankūs, vikingai jiems aukodavo įvairias aukas, kartais ir žmones. Vikingai tikėjo, kad žuvusieji mūšyje pateks į karių rojų – Valhālą, kur puotaus ir linksminsis. O natūralia mirtimi mirusiųjų laukė liūdna pomirtinė karalystė, kurioje juos nuolat kamuos amžinas alkis ir liūdesys.

Nuožmūs plėšikai

Į plėšikiškus žygius vikingai dažniausiai plaukė jūreivystei tinkamiausiu metų laiku – vasarą. Krantą jie pasiekdavo dar neprašvitus, sutemus arba pakilus rūkui, todėl aukas užklupdavo netikėtai: grobė gyvulius, maistą, iš bažnyčių, vienuolynų plėšė auksą bei sidabrą, į nelaisvę paimtus žmones vertė vergais.

Plokščiadugniai vikingų įrkliniai burlaiviai – **drākarai** – buvo greiti ir manevringi karo laivai. Jie tiko plaukioti ir jūromis, ir ežerais, ir upėmis. Prireikus laivus per sausumą pernešdavo arba pertempdavo rąsteliais. Todėl net toli nuo jūros įkurtas miestas, vienuolynas ar pilis nesijautė saugūs. Drakarų priekį puošė drakono galva. Vikingai tikėjo, kad ji įbaugina priešus, saugo nuo piktųjų dvasių. Grįždami namo, drakono galvą nuimdavo, kad neišgąsdintų gerųjų dievų – gimtosios šalies globėjų.

Geriausiais to meto Europoje ginklais apsirūpinusioms vikingų kariaunoms vadovavo patyrę karo vadai – **kōnungai**. Kariai jiems davė ištikimybės priesaiką, o ją sulaužiusieji prarasdavo bendražygių pagarbą. Ypač vertinti bebaimiai kariai – **bersērakai**, kurie kovėsi nusimetę šarvus, nekreipė dėmesio į sužeidimus.

6 Vikingų pirkliai prekyvietėje prie Volgos. XX a. dailininko paveikslas.

4 Gripsholmo akmuo su įrėžtomis runomis (Švedija). Įrašai skirti žygyje Rytuose žuvusiam vikingui Haroldui atminti.

5 Vikingai arabų pirklio ibn Fadlano akimis. X a.

Mačiau, kaip jie išlipo į krantą ir įsirengė stovyklą prie Volgos. Niekada nesu matęs įspūdingesnių vyrų. Jie aukšti kaip palmės, raudonskruosčiai, rudaplaukiai. Nenešioja švarkų, vyrai paprastai dėvi paprastus apsiaustus, kuriuos užsimeta iš vieno šono, o rankos lieka laisvos.

Moterys ant krūtinės nešioja kapsules iš geležies, vario, sidabro ar aukso, tai priklauso nuo vyro turtingumo. Kapsulėje laikomas žiedas, prie jo pritvirtintas peilis. Ant kaklo jos nešioja aukso ar sidabro grandinėles. Jei vyras turi 10 000 dirhamų (arabų moneta), jis užsako pagaminti savo žmonai vieną grandinėlę, jei 20 000 – dvi. Štai tokiu būdu už kiekvienus 10 000 vyro turimų dirhamų pridedama [jo žmonai ant kaklo] po vieną [papildomą grandinėlę].

N. Davies, Europa, Istorija, Vilnius, Vaga, 2002, p. 307.

Bersèrkas – bebaimis vikingų karys, kuris kovėsi nusimetęs šarvus, nekreipė dėmesio į sužeidimus.

Drākaras – vikingų karo laivas.

Kònungas – vikingų karo vadas.

Rūnos – seniausio germanų rašto ženklai, įrėžti ar iškalti akmenyje, kaule, medyje, metale.

Sāga – senovės skandinavų legendinis pasakojimas apie kurios nors šeimos arba didvyrio gyvenimą.

Vīkingas – VIII–XI a. iš Skandinavijos kilęs plėšikas, karys, pirklys.

7

Vikingų kelionės ir užkariavimai VIII–XI a.

Apsukrūs pirkliai ir naujų žemių atradėjai

Ilgainiui vikingai liovėsi beatodairiškai plėšikauti. Užpultus kraštus jie palikdavo ramybėje tik gavę išpirką – duoklę. Laisvose ir užkariauotose vietovėse vikingai kūrė įtvirtintas karines stovyklas ir gyvenvietes – kolonijas. Čia jie kėlėsi gyventi kartu su šeimomis. Dalis gyvenviečių tapo dideliais prekių mainų centrais. Vikingų pirkliai pardavinėjo vergus, gintarą, kailius, ódas, ginklus bei kitas prekes, kurias patys arba svetimšaliai sausumos ir jūrų keliais atgabendavo iš tolimiausių kraštų.

Ieškodami naujų žemių vikingai leidosi į tolimas jūrų keliones, kai daugelis tautų nedrįso net nutolti nuo kranto. Jie apsigyveno Islándijoje, Grenlándijoje. Europos pietuose danų vikingų plėšikai pasiekė turtingus Arābų kalifāto miestus Viduržemio jūros pakrantėje. Mokslininkai nustatė, kad apie 1000 m. norvegų vikingai pirmieji perplaukė Atlantą ir išsilaipino Šiaurės Amerikoje. Kraštą pavadino „vynuogių žeme“ – Vinlandu. Tačiau dideli atstumai, indėnų puldinėjimai trukdė čia įsikurti ilgesniam laikui. Apie naujo žemyno atradimą europiečiai, išskyrus pačius vikingus, šimtmečius nieko nežinojo.

Dar vėliau užkariauotose kraštuose vikingai įkūrė valstybių. Visam laikui apsigyvenę svetur pamažu susimaišė su vietos gyventojais: perėmė kitų tautų papročius, kalbą. Galiausiai pakrikštyti vikingai pradėjo gyventi taikiai.

8

Vikingų krikšto laikus menanti medinė bažnyčia Norvegijoje. XII a.

9

Persų geografas Ibn Rustachas apie vikingų papročius. X a.

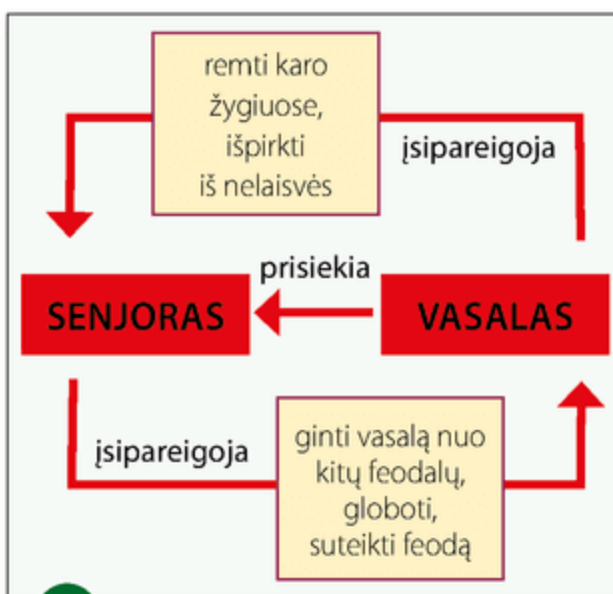
Jie kovoja su slavais ir puldami naudoja laivus. Jie neturi nei kaimų, nei ūkių, nei dirbamųjų laukų. Gimus sūnui, tėvas prieina prie kūdikio su kalaviju; nuleisdamas ginklą, jis taria: „Aš tau nepaliksiu nieko, viską, kas tau reikalinga, tu užkariausi kalaviju!“ Vienintelis jų užsiėmimas – prekyba sabalų, voverių ir kitais kailiais, kuriuos jie parduoda bet kam, kas tik sutinka pirkti.

Викинги: Набеги с севера, Москва, ТЕРРА, 1996, 64 p.

1. Įvardyk vikingų antpuolių priežastis. Dėl ko europiečiams buvo sunku juos atremti?
2. Remkis 7 ir nurodyk vikingų žygių kryptis bei atrastus kraštus.
3. Apibūdink vikingų karo laivus ir karių ginkluotę 1, 2. Kokių pranašumų jie teikė per antpuolius?
4. Kuo dar, be plėšikavimų, garsėjo vikingai? Kodėl liovėsi jų antpuoliai Europoje?
5. Išnagrinėk 5 ir 9. Kokių išvadų apie vikingų papročius gali padaryti iš šaltinių duomenų?
6. Susiskirstykite į grupes ir, surinkę informacijos bibliotekoje arba internete, klasei pateikite vikingų gyvenimo detalių (ginklai, laivai, kelionės, šeima, tikėjimas, maistas ir t.t.).

6. Viduramžių santvarka – feodalizmas

1 Pagrindiniai senjoro ir vasalo įsipareigojimai.

2 XIV a. kunigaikščio Skirgailos raštas, kuriuo jis prisiekia vasalinę ištikimybę broliui Lenkijos karaliui Vladislavui Jogailai.

3 Mainais už dovanojamą žemės valdą vasalas prisiekia Anglijos karaliui. XIV a. miniatiūra.

Feodalizmo atsiradimas

Viduramžiais didžiausias turtas buvo žemė. Valdžia paprastai priklausė tiems, kurie jos turėjo daugiausia. Turtingiausias žemvaldys – valstybės valdovas. Tačiau jo valdoms nuolat kėlė pavojų karai. Valdžiai sustiprinti jis telkėsi įtakingų remiančių valdinių. Už karinę tarnybą jiems skyrė paveldimų žemės sklypų – **feodų**, aukštų pareigų bei išskirtinių teisių.

Iš pradžių feodai buvo suteikiami iki gyvos galvos. Ilgainiui žemės valdos ir titulai tapo paveldimi. Viduramžiais Vakarų Europoje susiklostė sudėtinga žmonių tarpusavio priklausomybės ir ištikimybės ryšiais bei privilegijuota žemvaldžių padėtimi pagrįsta visuomenės tvarka – **feodalizmas**.

Bažnyčia taip pat buvo feodalinės visuomenės santvarkos dalis. Didžiulius turtus valdantiems dvasininkams reikėjo apsaugos. Dalį savo valdų jie atidavė valdyti didikams, kurie pasižadėjo ginti Bažnyčią.

Senjorai ir vasalai

Feodą suteikęs valdovas vadintas **senjorū**, o jį gavęs žmogus – **vasalū**. Karaliaus vasalai taip pat galėjo tapti senjorais, jei savo žemės už tarnybą skyrė smulkesniems didikams.

Vasalo ištikimybė senjorui buvo įteisinama iškilmingoje ceremonijoje. Prisiekęs senjorui vasalas įsipareigojo remti jį karo žygiuose, išpirkti iš nelaisvės. Senjoras – ginti vasalą nuo kitų feodalų, globoti.

Daugelis senjorų sudarė po keletą vasalinių sutarčių. Jų vasalai turėjo savo vasalų, todėl asmeninės priklausomybės tinklas buvo painus. Keliems senjorams pavaldus žemvaldys paprastai labiau paisė to, iš kurio buvo gavęs didesnę žemės valdą ir kuris labiau atitiko jo interesus.

4 Vasalų priesaika. XII a.

Balandžio 7 dieną, ketvirtadienį, grafui buvo duoti paklusnumo įžadai. Pirma, jie buvo atlikti šia forma. Grafas paklausė, ar asmuo jo akivaizdoje nori visiškai tapti jo žmogumi, ir šis atsakė: „Noriu“. Ir sudėtomis rankomis, kurias suspaudęs laikė grafas, vienas ir kitas užantspaudavo savo sąjungą pabučiavimu.

Antra, tas, kuris davė įžadą, prisiekė ištikimybę šiais žodžiais: „Prisiekiu savo tikėjimu, kad nuo šiol būsiu ištikimas grafui Vilhelmui ir, nepaisydamas nieko, gerbsiu kaip tik įmanoma savo paklusnumo įžadą nuoširdžiai ir be apgaulės“.

Trečia, tas pats asmuo prisiekė šventojo relikvijomis. Tada su ryškste, laikoma rankoje, grafas suteikė žemės valdą visiems tiems, kurie šia sutartimi prisiekė jam ištikimybę ir paklusnumą, ir visi kartu davė priesaiką.

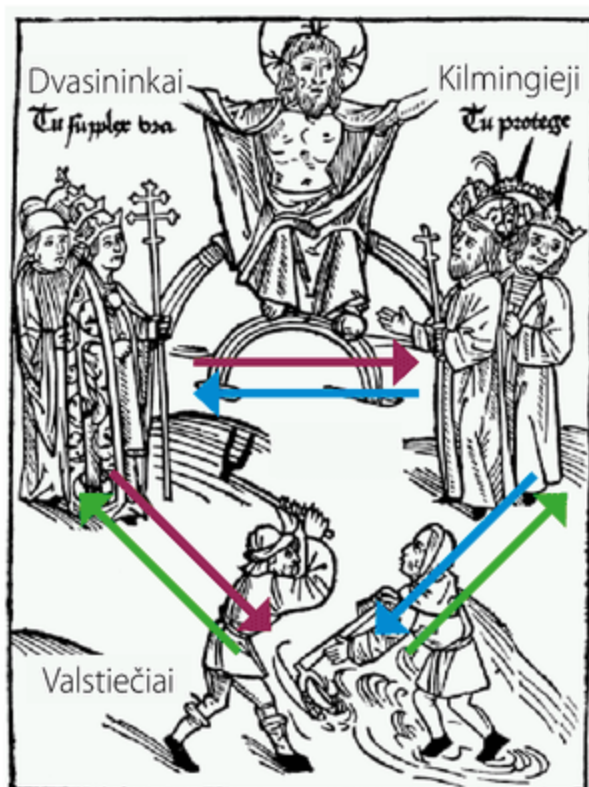
Europos istorija, Vilnius, Alma littera, 2001, p. 133.

5 Apie viduramžių visuomenės skirtumus

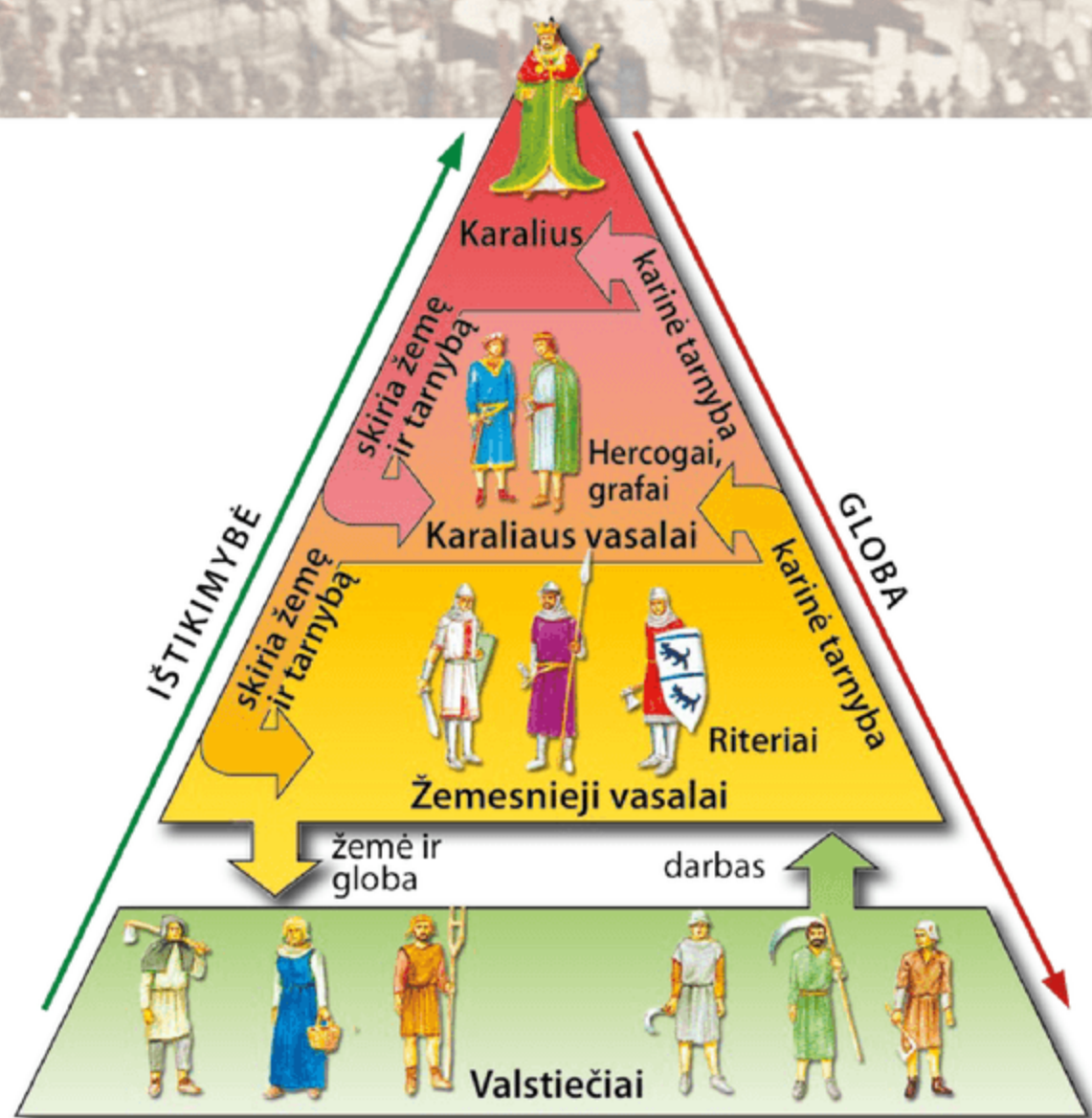
Visuomenės skirtumai buvo labai ryškūs. Juos pabrėžė drabužiai, maistas ir daug kitų dalykų. Pavyzdžiui, per iškilmingas puotas specialūs tarnai turėjo žinoti, kokius patiekalus kam skirti, nes kai kurių galėjo ragauti tik tam tikri svečiai. Svečio vieta prie stalo puotoje ir jam patiekiamas patiekalas atitiko jo vietą visuomenėje ir buvo paskirstoma iš anksto. Rinktiniai patiekalai buvo patiekiami svarbiausiam, garbingiausiam svečiui.

Kilmingus žmones į bausmės vietą, neretai siekdami pažeminti, veždavo vežimu, nes kilmingiesiems derėdavo tik joti. O žemesniųjų luomų nusikaltėlius vilkdavo virve pririštus prie arklių.

A. Ikamas, *Įdomieji viduramžiai*, Vilnius, Kronta, 2006, p. 242–243.

7 Dievo nustatyta visuomenės tvarka. Viduramžiais buvo pripažįstamos trys pagrindinės žmonių pareigos: melstis, valdyti bei kariauti ir dirbti žemę. XV a. piešinys.

6 Feodalinės visuomenės piramidė.

Viduramžiais nepaprastai vertintas duotas žodžis ir ištikimybė, todėl įsipareigojimų nevykdantys senjorai ir vasalai prarasdavo ne tik žemės valdas ar karinę paramą, bet ir kitų feodalų pagarbą. Aukščiausią padėtį feodalinėje piramidėje užėmė karalius. Jis buvo vyriausiasis senjoras.

Dvasininkų, kilmingųjų ir valstiečių luomai

Viduramžiais žmonės buvo priskiriami prie tam tikrų didelių grupių – **luomų**. Kiekvienas luomas turėjo vienodas paveldimas teises ir pareigas. Iš pradžių pagrindinius luomus tų laikų amžininkų skirstymu sudarė tie, kurie meldžiasi, kariauja ir dirba: dvasininkai, kilmingieji ir valstiečiai. Vėliau iš viduramžių miestų laisvųjų gyventojų susiformavo miestiečių luomas. Vienose šalyse jis tapo ketvirtuoju luomu, kitose prisijungė prie trečiojo – valstiečių.

Dvasininkų ir kilmingųjų luomai turėjo daugiausia teisių. Gausiausią luomą sudarė valstiečiai. Jų teisės viduramžių visuomenėje buvo ribojamos. Savo darbu jie turėjo išlaikyti ir išmaitinti pirmųjų dviejų luomų narius. Vienas viduramžių istorikas teigė, kad iš luomų sudaryta visuomenė atitinka avis, šunis ir jaučius.

Priklausymas luomams, išskyrus dvasininkus, buvo paveldimas. Net ir turtingiausias valstietis beveik neturėjo galimybių tapti kilminguoju. Ir, atvirkščiai, – nuskurdęs kilmingasis tapti valstiečiu. Luominė tvarka buvo grindžiama Dievo valia. Siekis pakilti į aukštesnį luomą laikytas nuodėme.

Tad net sunkiausius vargus kenčiantys valstiečiai tokiai tvarkai neprieštaravo. Jie manė, jog tokį likimą ir prasčioko dalį jiems skyrė Dievas, kurį visi giliai tikėjo.

Bet kokie pokyčiai sukeldavo nepasitenkinimą. Prie jų buvo pratinamasi ilgai. Pavyzdžiui, valstiečiai kantriai atlikdavo feodalo nuo seniausių laikų skiriamus darbus, tačiau pradėdavo maištauti, kai tik feodalas mėgindavo pasunkinti jų padėtį.

8 Feodalai mūšyje. XIV a. pradžios piešinys.

Feodalizmas – viduramžių visuomenės gyvenimo tvarka, pagrįsta vasaliniais santykiais bei privilegijuota žemvaldžių padėtimi.

Feòdas – paveldima žemės valda, kurią vasalas gavo iš senjoro už karinę tarnybą.

Lúomas – didelė žmonių grupė, kuri turi vienodas paveldimas teises ir pareigas.

Senjòras – feodas, turintis vasalų ir priklausomų valstiečių bei miestiečių.

Vasàlas – nuo senjoro priklausomas feodas.

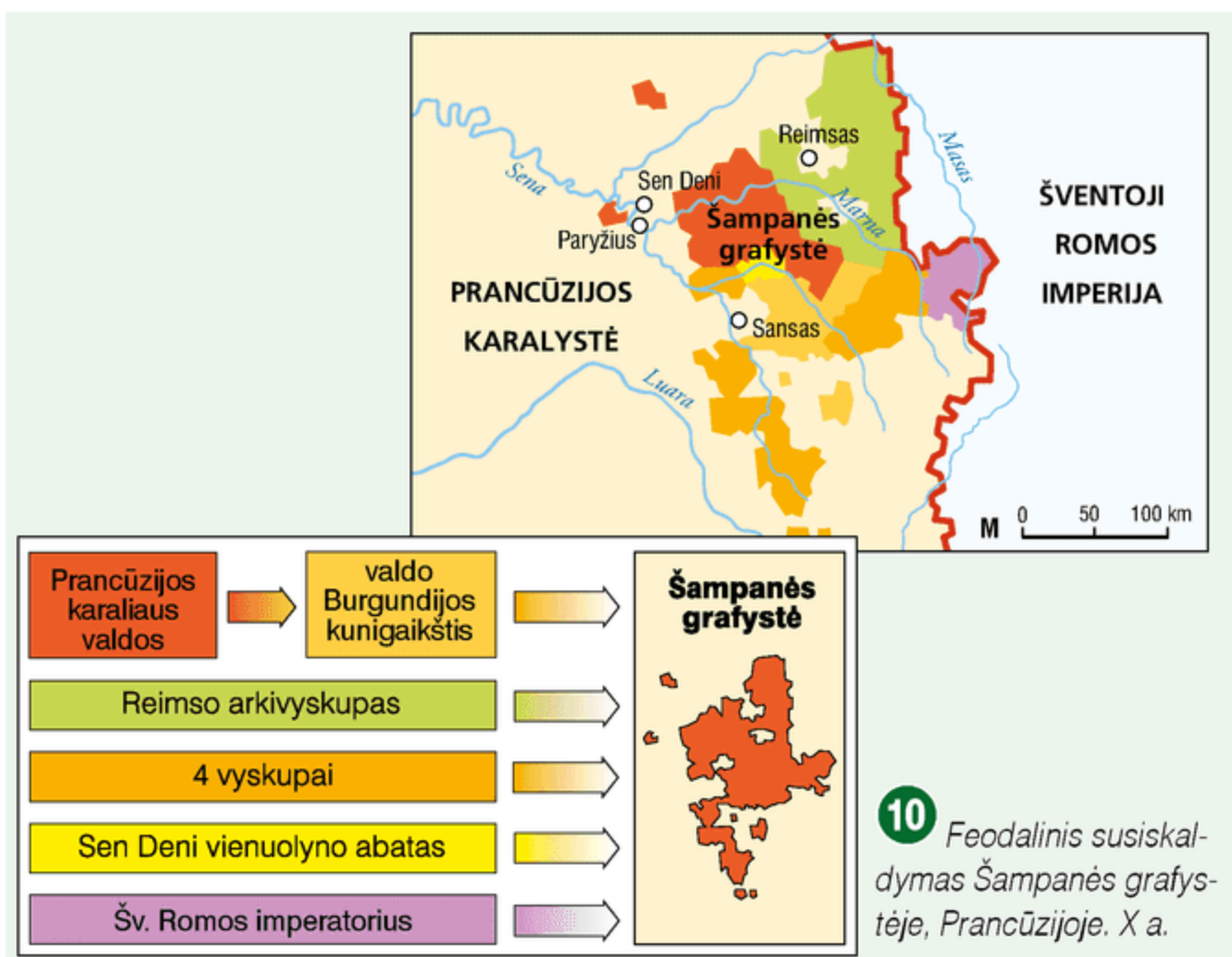
9 XIII a. Prancūzijos valdovo antspaudas.

Feodalinis susiskaldymas

Viduramžių valstybės nebuvo vientisos. Kiekviena suskilusi į feodales valdas, o šios – į daugybę smulkių valdų. Kai kurios tokios mažos, kad atsirado posakis: „Eidamas miegoti valdovas galvą deda savo žemėje, o kojas ištisia kaimyno valdose“. Karaliui priklausė didžiausios žemės valdos, tačiau realią valdžią jis neretai turėjo tik tėvonijoje. Kai kurie feodalai buvo tokie galingi, jog ėmė nepaisyti karaliaus valdžios. Jiems priklausė ištisos sritys su dešimtimis ir net šimtais kaimų, o valdos išsimėčiusios po visą šalį.

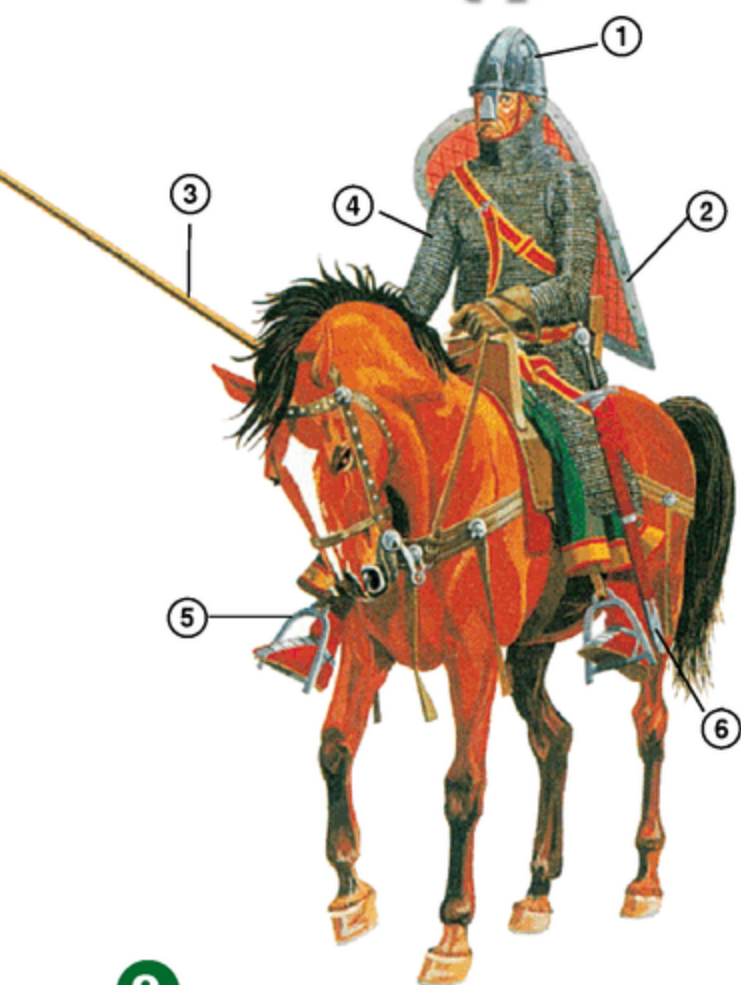
Kiekviena feodalinė valda – tarsi atskiras pasaulis, kurio gyventojai gyveno uždarą gyvenimą. Feodas turėjo savo kariuomenę, rinko iš gyventojų mokesčius, teisė nusikaltusius. Valdymo, politikos ir ūkio centras buvo pilis ar dvaras. Iš jų senjorai rūpinosi savo valdų gynyba, puldavo silpnesnių feodalų žemes.

Feodalizmas Europoje paplito ne vienu metu ir kiekvienoje šalyje įgijo vis kitokių bruožų. Lietuvoje pradėjo formotis tik XIII–XIV a.

1. Paaiškink feodalizmo, feodo ir feodalo sąvokas. Kaip susiformavo feodalizmas?
2. Kuo skyrėsi senjorai ir vasalai? Pagal **1** nustatyk jų tarpusavio įsipareigojimus.
3. Išnagrinėk **4**. Kokius feodalizmo požymius liudija šaltinis? Pagal temos informaciją sudaryk platesnį feodalizmo bruožų sąrašą.
4. Pagal temos tekstą apibūdink feodalinės visuomenės piramidę ir jos veikėjų tarpusavio santykius **6**.
5. Susiskirstykite į grupes ir įvertinkite viduramžių visuomenės sampratą **5**, **7**. Dėl ko tokiai santvarkai niekas neprieštaravo?
6. Remkis **10**, temos tekstu ir paaiškink, kas yra feodalinis susiskaldymas.

7. Riterių pasaulis

2 XI a. riterio ginkluotė ir grandininiai šarvai: 1 – kūginis šalmas su antnosiu, 2 – skydas, 3 – ietis, 4 – šarvai, 5 – balnakilpės, 6 – kalavijas.

1 Riterio įšventinimas. XIV a. piešinys.

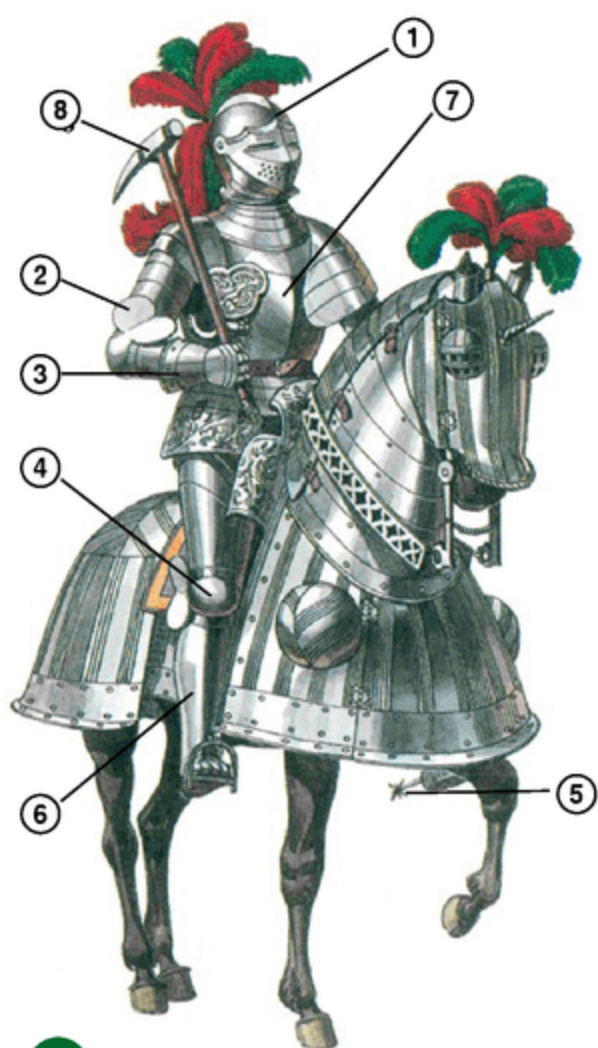
Gyvenimas karo vardan

Viduramžių valdovai, neįstengdami savo jėgomis atremti priešų antpuolių, rėmėsi savo vasalų raitąja kariuomene. Jos kariai vadinti **riteriais**. Karas buvo pagrindinis riterių užsiėmimas, pragyvenimo šaltinis. Šio amato jie mokėsi nuo mažens ir privalėjo įvaldyti septynis riterystės menus: joti žirgu, plaukti, šaudyti iš lanko, kumščiuotis, medžioti su sakalais, žaisti šachmatais ir kurti eiles. Mokėti skaityti ir rašyti nebuvo privaloma. Berniuką tėvas atiduodavo savo senjorui tarnauti asmeniniu tarnu. 14 metų pažas tapdavo ginklanešiu. Tik po kelerių metų, įrodęs, kad yra narsus ir moka valdyti ginklą mūšiuose bei turnyruose, jaunuolis buvo įšventinamas į riterius. Įšventinimo ceremonijoje globėjas paliesdavo riterio petį kalaviju ir įteikdavo luomo simbolius: juostą ir balnakilpes ar pentinus. Šio luomo asmens elgesį, gyvenimo būdą reguliavo nerašytos taisyklės – riterio garbės kodeksas. Riteris pasižadėjo garbingai kariauti, tarnauti Dievui bei ginti Bažnyčią, globoti vargšus ir našlaičius, pagarbiai elgtis su kilmingomis moterimis – damomis.

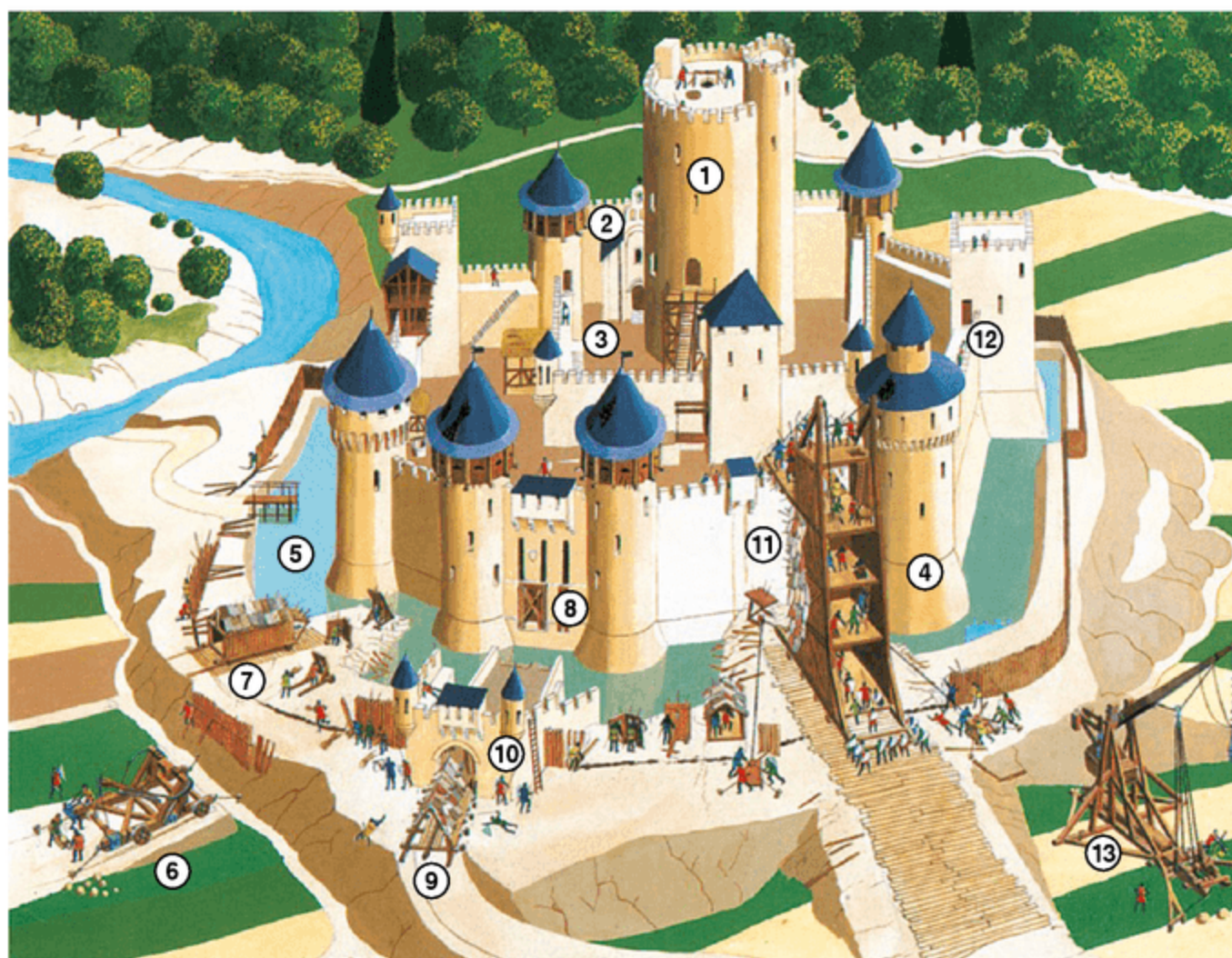
Riterių ginkluotė

Kiekvienas riteris savo lėšomis apsirūpino brangia ginkluote: kalaviju, ilga ietimi, skydū. Kūną saugojo grandininiai šarvai, kuriuos vėliau pakeitė plokšteliniai, galvą nuo smūgių – šalmas. Vėlyvaisiais viduramžiais apsirengti šarvus karys galėjo tik padedamas ginklanešio. Riterių žirgai taip pat buvo apdengiami šarvais. Karių ginkluotė galėjo sverti net 25 kg, todėl teko ilgai treniruotis, kad išmoktų kautis taip sunkiai apsiginklavę. Vieną riterį mūšyje aptarnavo nuo 5 iki 10 raitų ir pėsčių karių: ginklanešys, lankininkai, ietininkai, tarnai. Kilmingi kariai profesionaliai sudarė pagrindinę kariuomenės smogiamąją jėgą. Jų svarbą viduramžių kovose galima būtų lyginti su tanku šiais laikais.

Nuo galvos iki kojų apsišarvavusį riterį nuo priešininko skyrė matomiausioje vietoje – ant skydo, vėliavos, šalmo, apsiausto ar žirgo gūnios – vaizduojami ryškiaspalviai skiriamieji ženklai, vadinami **hėrbais**. Paveldimi iš kartos į kartą jie buvo kiekvienos giminės pasididžiavimas.

3 XV a. riterio ginkluotė ir plokštiniai šarvai: 1 – šalmas su pakeliamu antveidžiu, 2 – judantis antalkūnis, 3 – šarvinė pirštinė, 4 – antkelis, 5 – pentinas, 6 – antblauzdis, 7 – antkrūtis, 8 – kirtiklis priešininkui apsvaiginti ar jo šarvams pramušti.

- 4** Feodalo pilies apgultis.
 Rekonstrukcija: 1 – donžonas, 2 – koplyčia, 3 – didysis kiemas, 4 – gynybinis bokštas, 5 – vandens griovys, 6 – balista – svaidomoji mašina, 7 – stogas, po kuriuo slėpėsi puolėjai, 8 – pakeliamasis tiltas, 9 – taranas – geležimi apkaltas rąstas, kuriuo griaudavo įtvirtinimus, 10 – įtvirtinti vartai, 11 – apgulties bokštas, 12 – dantyta mūro siena, 13 – akmenų svaidyklė.

Mano namai – mano tvirtovė: riterių pilys

Pilis viduramžiais buvo ir gyvenamasis būstas, ir nuo priešų sauganti tvirtovė. Iš pradžių ant natūralių kalvų ar piliakalnių statytos medinės pilys. XI–XII a. Europoje jas pakeitė mūrinės ar akmeninės storomis sienomis ir su masyviais dantytais bokštais. Viduramžių pilyse atsispindi to meto statybos, inžinerijos bei karinės technikos laimėjimai. Pilių sienos buvo aukštos, langų nedaug, o pamatai gilūs, kad po jais negalėtų pasikasti priešininkai. Labiausiai įtvirtintas buvo pagrindinis bokštas – **donžonas**. Jame gyveno pilies šeimininkas su šeima. Gynybai pritaikytos pilys gyventi buvo nepatogios: šaltos, drėgnos, perpučiamos skersvėjų.

Riterių pilys tapo šio luomo politiniais, kultūriniais ir ekonominiais centrais. Jose vyko turnyrai, buvo rengiamos rūmų šventės. Pilies šeimininko žmona tapdavo kitų riterių garbinimo objektu, jos grožis aukštintas meilės dainose.

Kasdienybė ir pramogos

Taikiu metu riteriai tvarkė reikalus savo valdose, tobulino ginklo valdymo įgūdžius, medžiojo. Ypatingomis progomis buvo rengiamos didžiulės puotos. Skambant muzikai, riteriai bei svečiai vaišinosi gausiais valgiais ir gėrimais. Po vaišių vyko šokiai, riteriai žaidė kauliukais, šachmatais, svečius pokštais ir žaidimais linksmino juokdarys.

Drąsą ir kovos įgūdžius riteriai demonstravo turnyruose. Jų išvakarėse pilies kieme susirinkusiems žmonėms pagal išdėliotus skydus su herbais **heròldai** pasakojo apie riterių kilmę, aukštino jų karo žygius ir pergales. Į vienos ar kelių dienų **turnyrus** susirinkdavo daugybė žiūrovų. Didikai užimdavo garbingas vietas tribūnose, o prastuomenė grūdosi aplink areną. Bukomis turnyrinėmis ietimis ginkluo-

5 Viduramžių riterių romano apie Tristaną ir Izoldą ištrauka. XII a.

Per kelerius metus Gornevalis išmokė Tristaną visko, kas dera gebėti riteriui. Išmokė valdyti ietį, kalaviją, skydą ir lanką, svaityti akmeninius diskus, vienu šuoliu peršokti plačiausią griovį; išmokė nekėsti melo ir klastos, padėti silpnesniems, tesėti duotą žodį; išmokė dainuoti visokias dainas, skambinti arfa, medžioti.

J. Bédier, Romanas apie Tristaną ir Izoldą, Vilnius, Vaga, 1967, p. 8.

- 6** Prancūzijos kunigaikštis Žanas de Bery su palyda medžioklėje. XV a. pradžios miniatiūra.

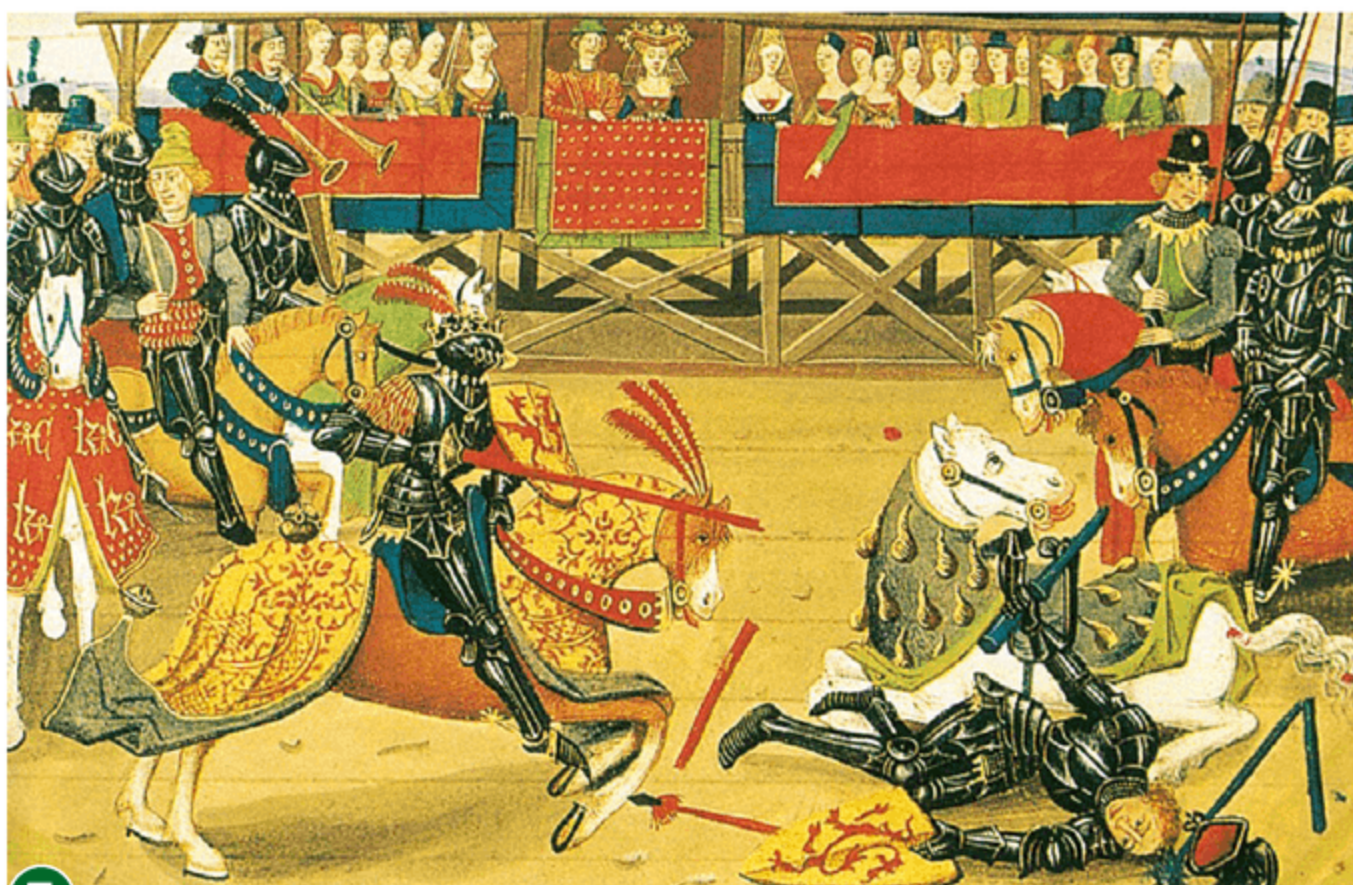
Donžonas – viduramžių pilies pagrindinis bokštas, skirtas gynybai ir feodalui gyventi.

Hėrbas – miesto, valstybės, luomo ar kilmingos giminės skiriamasis ženklas.

Heroldas – pasiuntinys, šauklys, karaliaus ar stambųjų žemvaldžių vardu skelbiantis svarbius nutarimus ar įvykius, tvarkantis riterių turnyrus ir šventes.

Riteris – kilmingas sunkiai ginkluotas ir šarvuotas karys, raitelis.

Turnyras – riterių varžybos pagal tam tikras taisykles.

7 Riterių turnyras. Miniatiūra iš XV a. knygos.

ti raiti dalyviai rikiavosi priešingose arenos pusėse. Teisėjui davus ženklą, jie visu greičiu leidosi vieni į kitus. Ietimi priešininkai stengėsi išmušti vienas kitą iš balno. Laimėtojų atitekdavo varžovo ginklai ir žirgas. Rizikingos kovos neretai baigdavosi sunkiais sužeidimais ar net mirtimi, todėl Bažnyčios įsakymu drausta kautis religinių švenčių dienomis.

Riterių saulėlydis

XV a. išplitus rankiniams šaunamiesiems ginklams ir gerai organizuotų samdomų pėstininkų pulkams, karinė riterių reikšmė ir įtaka laipsniškai ėmė mažėti. Tačiau tik maždaug po šimtmečio valdovai visiškai atsisakė riterių paslaugų.

Mažėjant iš karo gaunamų pajamų, riteriai neįstengė išlaikyti didžiulių pilių. Dalis net pradėjo plėšikauti. Apleistos pilys ilgainiui virto griuvėsiais, o riterių galybė išblėso. Tačiau riterio, kaip romantiško herojaus, tarnaujančio širdies damai, drąsiai ginančio silpnesnius, ištikimo savo valdovui, mitas gyvas iki šių dienų.

8 Riteris ir jo širdies dama. Viršuje pavaizduotas kilmingojo herbas. XIII a. miniatiūra.

1. Papasakok, kaip viduramžiais buvo tampama riteriu 1.
2. Kokių taisyklių riteris privalėjo laikytis (tekstas, 5)?
3. Palygink 2 ir 3, apibūdink riterių ginkluotę bei šarvus. Kokių pokyčių įžvelgi?
4. Išvardyk pagrindinius pilies įtvirtinimus 4. Kokiais būdais puolėjai galėjo užimti gerai įtvirtintą pilį?
5. Dėl ko XV a. riterių karinė reikšmė ir įtaka ėmė mažėti?
6. Naudokis internetu, biblioteka, klasei parenk vaizdingą pasakojimą „Riterio gyvenimas“. Apibūdink pilį, turnyrus, herbus, ginkluotę ir kt.

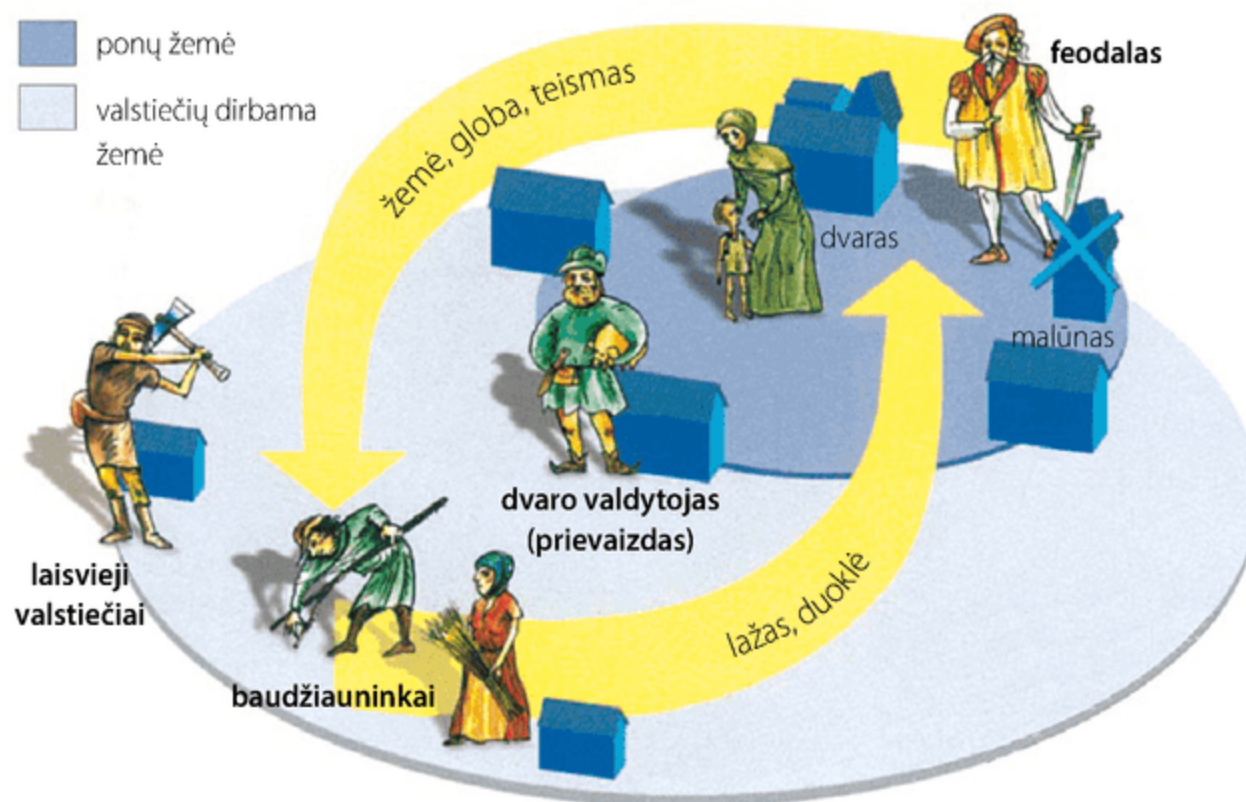

9 Kaip atsirado herbai?

Herbai atsirado Vakarų Europoje XII a., kryžiaus karų laikotarpiu. Viena iš svarbiausių jų atsiradimo priežasčių buvo ypatinga riterių ginkluotė – šarvai. Metaliniai šarvai dengdavo karį nuo galvos iki kojų, šalms su antveidžiu slėpdavo riterio veidą ir nebūdavo galima pažinti, koks asmuo po jais slepiasi. Todėl kiekvieno riterio skydą imta žymėti ypatingais skiriamaisiais, tik tam vienam asmeniui būdingais ženklais. Netrukus riterių ženklai pasidarė giminės ženklai – juos imta perduoti iš kartos į kartą ir vadinti herbais. Visuotinį herbų paplitimą skatino viduramžių Europoje plačiai praktikuoti kariniai žaidimai, riterių turnyrai. Heroldai skelbdavo žmonėms turnyre dalyvaujančius asmenis, nupasakodavo riterių herbus. Laikui bėgant, heroldai ėmė riterių herbus sisteminti ir nustatinėti tam tikras taisykles, kuriomis vadovaujantis buvo sudaromi nauji riterių herbai.

S. Janušonis, S. Samalavičius, *Vilniaus miestiečiai ir miestų kultūra XVII–XVIII a., Vilnius, Edukologija, 2013, p. 195.*

8. Sunki valstiečių dalia

1 Viduramžių žemėvaldos sistema.

2 Valstiečiai pjautuvais nuima kviečių derlių. Juos prižiūri prievaizdas. XIV a. piešinys.

Laisvieji valstiečiai tampa baudžiauninkais

Viduramžiais daugiau kaip 90 % Europos gyventojų gyveno kaimuose ir vertėsi žemės ūkiu. Iki VIII a. beveik visi valstiečiai buvo laisvi ir dirbo patiems priklausančius žemės sklypus. Dažni nederliai ir karai skurdino valstiečius. Nusigyvenę jie parduodavo ar už skolas atiduodavo žemę turtingiesiems. Neretai stambieji žemvaldžiai plėšikavo valstiečių kaimuose. Neapsikentę jų savivalės valstiečiai buvo priversti prašyti kitų feodalų pagalbos. Didikai pasižadėdavo ginti valstiečius, bet šie privalėjo atiduoti žemę. Kaip ir anksčiau, dirbo buvusį sklypą, tačiau jis jiems nepriklausė. Ilgainiui dauguma valstiečių neteko ne tik žemės, bet ir tapo nuo feodalo priklausomais **baudžiauninkais**. Tokius valstiečius feodalo galėjo kartu su žeme pirkti, parduoti, mainyti. Be jo sutikimo šie negalėjo vesti, paveldėti tėvų turto, keltis iš vienos vietos į kitą.

Dvaras – kaimo bendruomenės centras

Baudžiauninkai dirbo žemvaldžio ūkyje – **dvarė**. Dirbamoji dvaro žemė paprastai buvo dalijama į dvi dalis: feodalo žemės valdą ir valstiečių sklypus. Valstiečiai privalėjo atlikti prievoles: eiti **lažą** ir mokėti **duoklę**. Prievolių dydis priklausė nuo sklypų dydžio. Lažą vadinti visi valstiečių darbai žemvaldžio ūkyje. Valstiečiai privalėjo suarti ir apsėti žemvaldžio žemę, nuimti derlių, statyti pastatus, valyti tvenkinius, taisyti tiltus. Dalį savo ūkyje pagamintų produktų ar namų dirbinių nurodytu laiku turėjo pristatyti žemvaldžiui kaip duoklę. Už tam tikrą mokestį privalėjo naudotis žemvaldžio kepykla, alaus ar vyno darykla, malūnu. Medžioti feodalui priklausančiame miške, žvejoti jo vandenyse valstiečiams buvo draudžiama. Dešimtąją pajamų dalį – **dešimtinę** – valstiečiai atiduodavo Bažnyčiai.

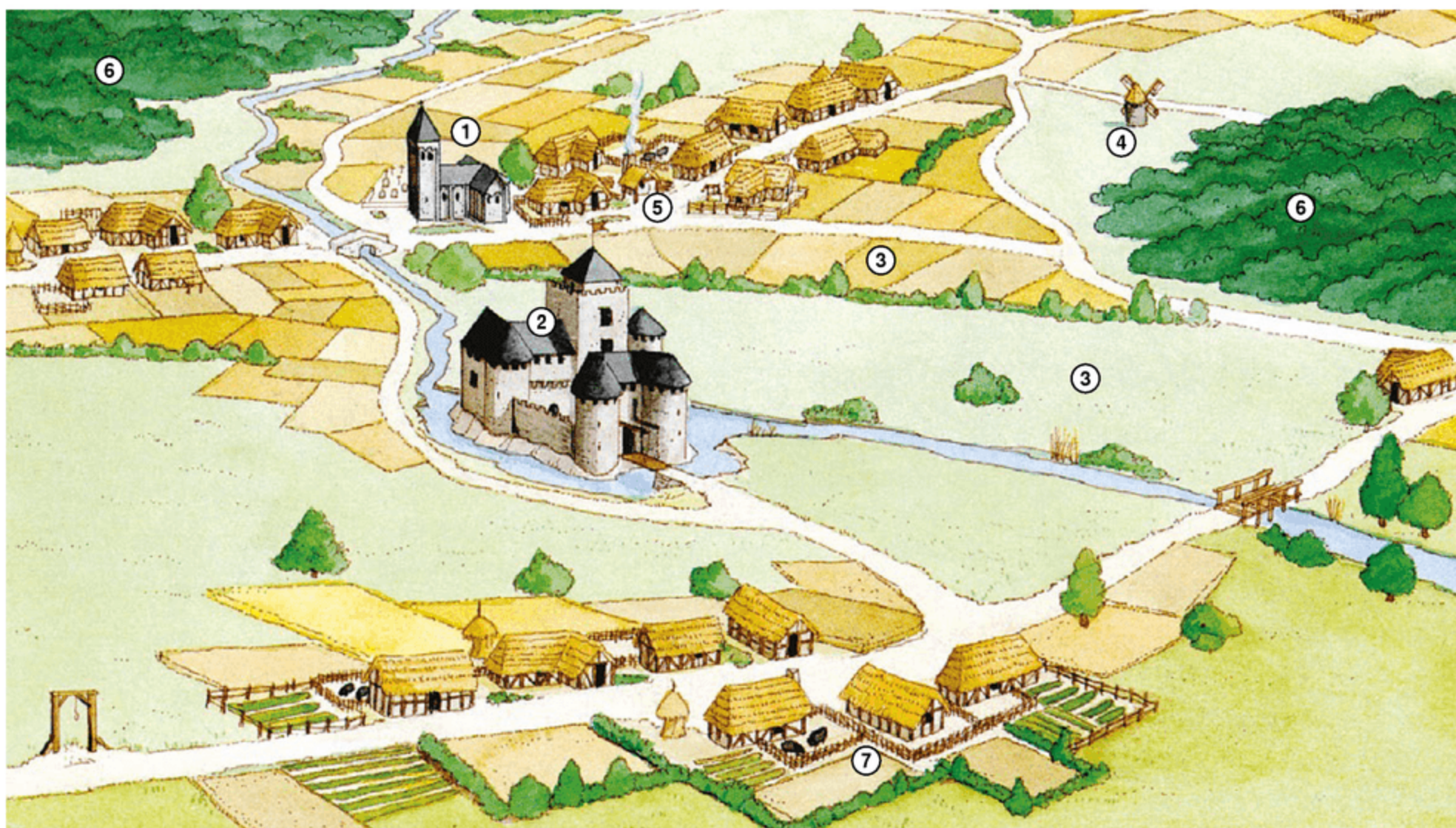
3 Valstiečio tapimo baudžiauninku raštas. IX a.

Ponui. Visiems yra žinoma, kad ištiko mane didžiausias skurdas ir užgulė sunkūs rūpesčiai ir visai neturiu iš ko gyventi bei rengtis. Todėl mano prašomas jūs neatsisakėte suteikti man, didžiai skurstančiam, tiek ir tiek pinigų. Todėl aš prašau pavergti mano laisvą asmenybę ir patvirtinti, kad nuo šiol turėtumėt visišką laisvę daryti su manim viską, ką jūs turite teisę daryti su savo tikraisiais vergais, būtent: parduoti, iškeisti, bausti.

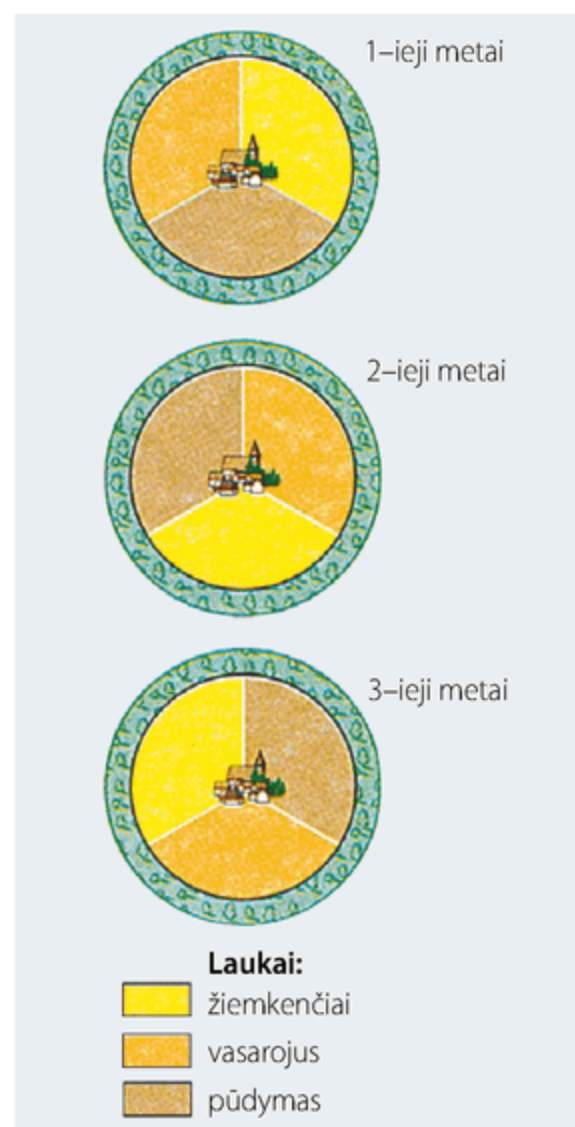
J. Agibalova, G. Donskojus, Vidurinių amžių istorija, Kaunas, Šviesa, 1987, p. 19.

4 Valstiečių kasdienis gyvenimas žiemą. XV a. miniatiūra.

5 XIV a. feodalo valdų rekonstrukcija: 1 – bažnyčia, 2 – pilis, 3 – laukai, 4 – malūnas, 5 – kalvė, 6 – miškas, 7 – baudžiauninkų namai ir asmeniniai sklypai.

6 Trilaukė sėjomaina.

Kaimo bendruomenėse valstiečiai dirbo bendrai: kartu planavo arimo, sėjos, derliaus nuėmimo darbus. Tai skatino glaudžius tarpusavio ryšius. Bent kartą per metus buvo šaukiamas bendruomenės susirinkimas, kuriame svarstyti svarbūs reikalai.

Dvaro gyventojai gyveno uždari. Gretimo dvaro ribomis baigėsi valstiečių pasaulio pažinimas. Užklystantys prekeiviai, maldininkai ar klajojantys muzikantai neretai buvo vienintelis ryšys, jungiantis su išoriniu pasauliu.

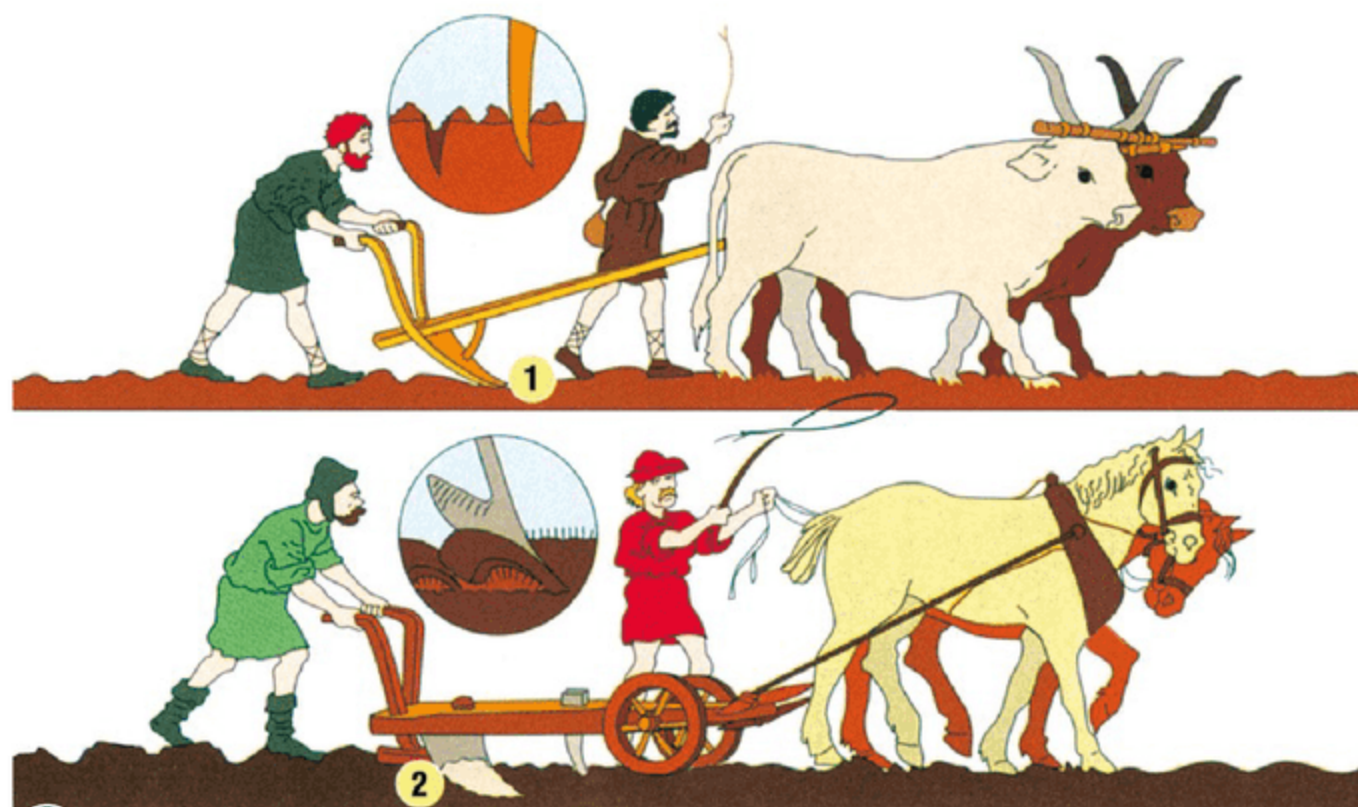
Nuo sunkaus darbo valstiečiai galėjo atsipūsti tik sekmadieniais ir per bažnytinės šventės: Kalėdās, Vėlykas, šventiesiems pagerbti skirtas dienas. Jie ėjo į bažnyčią, žiūrėjo religinio turinio vaidinimus. Didelės šventės kaime – vestuvės, derliaus nuėmimo bei šienapjūtės pabaigtuvės. Šiomis progomis buvo ruošiamos vaišės, šokama, žaidžiami įvairūs žaidimai, valstiečiai rengė šunų kautynes, gaidžių peštynes.

Kaip valstiečiai ūkininkavo?

Visa, ko reikėjo gyvenimui, būčiai, valstiečiai užsiaugindavo ir pasigamindavo patys. Toks ūkis vadinamas **natūriniu**. Dvare įrengtose dirbtuvėse ir kalvėse gaminti darbo įrankiai, ginklai, odos dirbiniai. Natūriniame ūkyje beveik nieko nebuvo perkama ir parduodama. Trūkstantų prekių – geležies, druskos – žmonės įsigydavo mainydami į pagamintus produktus.

Ankstyvaisiais viduramžiais vyravo dvilaukė žemės dirbimo sistema. Valstiečiai naudojo primitivius darbo įrankius, dirbo tik pusę žemės ploto, daliai leido „ilsėtis“ – dirvonuoti. Toks žemės dirbimas nenašus, mažai tręšiama žemė greit nusialindavo, o derlių valstiečiai gaudavo tik du tris kartus didesnį, nei pasėdavo grūdų.

Ilgainiui pradėta naudoti tobulesnių įrankių. Medinę žagrę pakeitė geležinis sunkusis ratinis plūgas. Imta statyti vis daugiau vandens malūnų, atsirado vėjo ma-

7 Arimo technikos kaita: 1 – žagrė, 2 – ratinis plūgas.

Baudžiauninkai – netekę žemės, nuo feodalo priklausomi valstiečiai.

Dešimtinė – Bažnyčiai atiduodama dešimtoji pajamų dalis.

Dúoklė – dalis baudžiauninko pajamų (grūdais, gyvuliais), atiduodamų dvarui už naudojamą žemės sklypą.

Dvāras – stambus feodalo žemdirbystės ūkis.

Lāžas – privalomas baudžiauninko darbas dvare.

Natūrinis ūkis – ūkininkavimas, kai viskas auginama ar gaminama ne pardavimui, o tik savo reikmėms.

lūnų. Plito trilaukė sėjomainos sistema. Lauką valstiečiai pradėjo dalyti į tris dalis: vienoje sėjo žiēmkenčius, kitoje – vasarojų, o trečia dirvonavo. Kitąmet apsėjimų laukų tvarką keitė. Šis būdas leido plėsti dirbamosios žemės plotus. Gausiau ėmus tręšti mėšlu, žemė tapo derlingesnė. Išrastas naujas kinkymo būdas padidino gyvulių traukiamąją jėgą.

Žemės ūkio naujovės labai pagerino įdirbamos žemės kokybę, pradėta gauti gausesnius derlius. Pagerėjus žmonių gyvenimo sąlygoms, Europoje sparčiai ėmė daugėti gyventojų.

Žemdirbius piktino didžiulis skirtumas tarp jų vargano gyvenimo ir turtingų žemvaldžių prabangos. Feodalai stengėsi iš savo dvarų gauti kuo daugiau pajamų, didino dúoklę ir lāžą, bet vis dažniau susidurdavo su atvirais maištais. Yrant natūriniam ūkiui bei augant pinigų poreikiui, ilgainiui žemvaldžiai leido valstiečiams išsipirkti laisvę. Iki XIX a. pabaigos baudžiava Europoje išnyko ir baudžiauninkai atgavo laisvę.

9 Valstiečių darbai: sėja, vynuogių spaudimas, kiaulės skerdimas. Iliustracijos iš XV a. kalendoriaus.

?

1. Dėl kokių priežasčių daugelis valstiečių tapo baudžiauninkais (tekstas, **3**)?
2. Sudaryk valstiečių laisvių ir prievolių sąrašus. Kuo, tavo manymu, valstiečiai skyrėsi nuo vergų?
3. Pagal **1** ir **5** apibūdink viduramžių feodalinės žemėvaldos sistemą. Įvardyk jos teikiamą naudą feodalams ir valstiečiams.
4. Savais žodžiais paaiškink, koks ūkis vadinamas natūrinis.
5. Įvardyk viduramžių žemės ūkio naujoves **6**, **7**. Kaip jos pakeitė valstiečių darbą?
6. Dėl ko ilgainiui Europoje baudžiava pradėjo nykti?

8

Apie tvarką kaime. XV a.

1. Jei galviją reikia ginti per kito savininko pasėlių lauką, tai jį privalu vesti už virvės. Galviją negali padaryti nuostolių pasėliams.
2. Jei kas nori parsivežti namo javus ir šieną ir jam reikia tai padaryti per kito teritoriją palei ribų tvoras, tai per teritoriją jis gali važiuoti tik savininkui leidus. Jei savininkas nesutinka duoti leidimo, tai jis gali eiti pas kaimo bendruomenės vyresnįjį ir gauti iš jo leidimą.
3. Jei kas dieną ar naktį šaukia: dega, tai kiekvienas privalo atbėgti. Vyrai, moterys, vaikai – visi, kurie gali padėti. Jie privalo atsinešti viską, ko reikia ugniai užgesinti. Kas girdi pavojaus varpus ir šauksmus, bet negelbėja, yra baudžiamas.

Geschichte Geschehen, Band 2, Leipzig, Ernst Klett Verlag, 2004, p. 30.

Skyriaus santrauka

1 Krikščionybės plitimas

- Žlugus Vakarų Rėmos impėrijai, prieš barbarus atsilaikė tik Krikščionių bažnyčia.
- Viduramžiais vienuolynai buvo svarbiausi senovės žinių saugojimo, kultūros bei meno židiniai.
- Vienuolių misionierių pastangomis krikščionybė plito pagoniškuose Europos kraštuose.

2 Bizantija

- Nuo barbarų antpuolių apsigynusi Rytų Rėmos impėrija vadinama Bizantija.
- Bizantiečiai perėmė visa, ką geriausia sukūrė senovės graikai ir romėnai.
- Papročių ir tradicijų skirtumai, Bažnyčios vadovų vaidai paskatino krikščionių skilimą.

3 Alacho vardu

- Arabų pirklys Mahometas laikomas islamo religijos kūrėju.
- Pagrindinės islamo tiesos surašytos musulmonų Šventojoje knygoje – Korane.
- Nukariautoms tautoms skiepydami savo tikėjimą musulmonai sukūrė islamo civilizaciją.

4 Imperatorius Karolis Didysis

- Valdant Karoliui Didžiajam, frankų karalystė tapo imperija.
- Karolis Didysis įvykdė daugybę valdymo reformų, skatino mokslą ir meną.
- Karolio imperiją vienijo krikščionybė, atgaivintas antikos mokslas ir menas. Šios vertybės tapo krikščioniškosios Vakarų Europos civilizacijos pagrindu.

5 Vikingai – pirkliai ir užkariautojai

- VIII–XI a. Europos gyventojai kentėjo nuo vikingų plėšikiškų antpuolių.
- Apsigyvenę svetur vikingai asimiliavosi su vietos gyventojais. Galiausiai pakrikštyti pradėjo gyventi taikiai.
- Vikingai puldinėjo pajūryje gyvenančias baltų gentis. Taikiu metu baltai ir vikingai prekiaavo.

6 Viduramžių santvarka – feodalizmas

- IX–XI a. Vakarų Europoje susiklostė vasaliniais santykiais pagrįsta visuomenės tvarka – feodalizmas.
- Visi žmonės priklausė prie tam tikrų įstatymuose apibrėžtų visuomenės grupių – luomų.
- Viduramžių valstybės nebuvo vientisos, kiekviena iš jų suskilusi į atskiras feodales valdas.

7 Riterių pasaulis

- Riteriai viduramžiais sudarė pagrindinę kariuomenės smogiamąją jėgą.
- Riterių luomo politiniai, kultūriniai ir ekonominiai centrai buvo pilys.
- Išplitus rankiniams šaunamiesiems ginklams, riterių reikšmė mažėjo.

8 Sunki valstiečių dalia

- Viduramžiais 90 % Europos gyventojų gyveno kaimuose ir vertėsi žemės ūkiu.
- Ilgainiui dauguma valstiečių neteko žemės ir tapo nuo feodalų priklausomais baudžiauninkais.
- Yrant natūriniam ūkiui bei augant pinigų poreikiui, žemvaldžiai leido valstiečiams išsipirkti laisvę.

Kaip „prakalbinti“ paveikslą?

Informacija ne tik užrašoma, bet ir vaizduojama. Senovėje tai buvo ypač aktualu, nes daugelis nemokėjo nei skaityti, nei rašyti. Įspūdžius, emocijas stengtasi perteikti piešiniais, paveikslais, freskomis, mozaikomis. Šie meno kūriniai – puikus **vaizdinis šaltinis** istorikui. Juose atsispindi tam tikru laikotarpiu paplitęs meno stilius, žmonių aprangos mados, simboliai ir idėjos.

Darbo veiksmas

Pirmas: iliustracijos apibūdinimas.

Kas vaizduojama iliustracijoje:

- Kokius įvykius, asmenis atpažinti?
- Kur vyksta veiksmas? Kokie pastatai matyti?
- Išgalvoti ar tikri asmenys, įvykiai vaizduojami?
- Kaip vaizduojami asmenys, pastatai, įvykiai?
- Kam skiriamas didžiausias dėmesys iliustracijoje?
- Kada ji galėjo būti sukurta?

Antras: paskirties išsiaiškinimas.

- Ar iliustracijos elementus galima sujungti į bendrą visumą?
- Kokia mintis ar esmė išryškėja sujungus juos?

Trečias: papildomos informacijos apie iliustraciją rinkimas.

- Kur galima rasti papildomos informacijos apie iliustraciją (jos paantraščiavę, rašytiniuose šaltiniuose, moksliniuose darbuose)?
- Ką galima sužinoti apie iliustracijos autorių, jo pažiūras?

Ketvirtas: bendros išvados suformulavimas iš iliustracijos elementų ir sukauptos informacijos.

- Į kuriuos klausimus apie iliustraciją lieka neatsakyta?

A	Nešti ugnį vienoje rankoje ir vandens kitoje	Būti dviveidžiam
B	Daužyti galva sieną	Bandyti pasiekti neįmanoma
C	Pasaulis aukštyn kojom	Tai ne tai, kas turėjo būti
D	Vedžioti vienas kitą už nosies	Apgaudinėti

• Nyderlandų posakiai. XVI a. dailininko Peterio Breigelio paveikslas. Istorikai šiame paveiksle aptiko apie 112 užslėptų posakių.

1. Remkis patarimais ir išnagrinėk pasirinktą vaizdinį istorijos šaltinį.
2. Naudokis internetu ir nustatyk daugiau Peterio Breigelio paveiksle pavaizduotų posakių.

Raganos ir velniai

A Kerėtojos raganos

Žmonės nuo seniausių laikų tikėjo, kad esama būtybių, kurios gali užkerėti, užburti ir kitaip jiems pakenkti. Viduramžiais tikėjimas, jog esama raganų, velnių ir jų pagalbininkų, itin sustiprėjo. Prietaringi žmonės manė, kad raganos žudo naujagimius, geria jų kraują, šoka ant kryžiaus, geba išsikviesti demonus. Tikėta, jog raganų puota vyksta dažniausiai naktį, nuošalioje vietoje. Burtininkai ir raganos esą į ją buvo asmeniškai kviečiami velnio ir dažniausiai keliaudavo pėsti. Kartais juos pats velnias atgabendavo ant kiaulės, asilo, ožio ar gaidžio nugaros. Raganos išsitrindavo kūną specialiu tepalu, kad taptų nematomos ir galėtų labai greitai įveikti didžiulius atstumus.

2 Šv. Benediktas iš nusidėjusio vienuolio išvaro velnią. XV a. freska.

?

1. Kodėl, tavo manymu, viduramžiais ypač sustiprėjo tikėjimas burtininkais, raganomis ir velniais?
2. Kodėl šių laikų žmonės taip pat tiki panašiais dalykais?

1

Ištikus negandoms – karams, epidemijoms, badmečiams religingi žmonės išsigelbėjimo ieškojo maldoje, o dėl visų nelaimių kaltino piktąsias jėgas: raganas, velnius. XV a. piešinys.

B Pragaro šeimininkas velnias

Naujajame Testamente pasakojama, kad angelas, vardu Liuciferis („nešantis šviesą“), nepakluso Dievui ir buvo ištremtas iš rojaus. Kartu su kitais puolusiais angelais jis sukūrė savo karalystę – pragarą. Taip atsirado velniai. Naujajame Testamente velnias vaizduojamas kaip baisus žvėris ar septyngalvis drakonas. Viduramžiais – dvikojis padaras su iltimis, ragais, ka-

nopomis ir uodega. Jis raišas, mat krisdamas iš dangaus, susižeidė koją. Tikėta, jog, norėdamas prisėlinti prie žmogaus ir jį įsivilioti į pragarą, velnias gali pasiversti gyvūnu: gyvate, rupūže, drakonu ar juodu ožiu. Pragaras viduramžiais įsivaizduotas kaip didelis ugnimi ir siera alsuojantis ežeras, į kurį patenka nusidėjėliai.

?

3. Kaip krikščionybė aiškino velnių atsiradimą?
4. Rask galimybių ir peržiūrėk 1973 m. Lietuvos kino studijos sukurtą muzikinį filmą „Velnio nuotaka“.

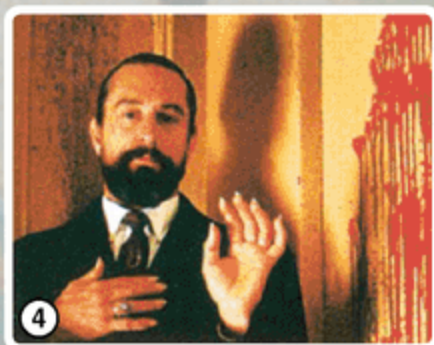
1

2

3

4

5

3 Velnias – dažnas knygų ar filmų personažas.

Velnių vaidmenys kine:

- 1 – Al Pačinas „Velnio advokate“, 2 – Georgijus Mileris „Vakarai viensėdy prie Dikankos“, 3 – Džekas Nikolsonas „Istviko raganose“, 4 – Robertas de Niro „Angelo širdyje“, 5 – Gediminas Girdvainis – Pinčiukas „Velnio nuotakoje“.

C Raganų medžioklė

Tūkstančiai niekuo nekaltų moterų ir vyrų viduramžiais nubausti mirtimi įtarus juos raganavimu ar sąjunga su velniu. Įtarta raganavimu moteris buvo nuskutama plikai, išrengiama ir tardoma. Tikėta, kad raganas globoja piktoji dvasia – demonas, kuris apsireiškia gyvūno pavidalu. Todėl jei per apklausą pasirodydavo vabalas, pelė ar žiurkė, tai suvokta kaip neginčytinas raganos kaltės įrodymas. Kaltinamosios kūnas buvo atidžiai apžiūrimas ieškant raganos ar velnio žymių. Raganos žymėmis laikyti atsikišę apgamai, velnio – randai, dėmės. Raganoms atpažinti naudotos ir specialios didelės svarstyklės. Jei kaltinamoji svėrė daugiau nei sudėti svarsčiai (o kankintojai dažniausiai dėdavo ne svarsčius, o Bibliją), ji laikyta ragana. Stebėtina, bet daugiau sia raganų laužų Europoje suliepsnojo XVI–XVII a., kai moksle ir žmonių tikėjime įvyko daug reikšmingų permainų.

?

5. Kokių argumentų reikėjo norint įrodyti raganos kaltę C?
6. Paaiškink, kodėl raganavimu įtariamai moteriai buvo sunku apginti savo nekaltumą teisme?
7. Kokių išvadų apie raganų procesus gali padaryti iš 5 duomenų.

4 Įtariamųjų raganavimu teismas. XIX a. dailininko paveikslas.

D Lietuviškasis Velnias bei raganos

Pagoniškame lietuvių tikėjime Velnias (Velinas) buvo dievas, globojantis gyvulius, mirusiuosius bei požemius. Įsivaizduotas apsiginklavęs ietimi ir kilpa. Tik krikščionybės laikais jis imtas tapatinti su piktoja dvasia. Lietuvoje gausu vietovių, susijusių su velnio vardu: Velniakalniai, Kipšakalniai, Velnio, Bieso, Kipšo daubos ir pelkės. Yra gausybė velnio neštų ir pamestų akmenų.

Lietuvių tautosakoje raganos skraido į susibūrimus („šabašus“) bei žirniauti. Žiemą raitos ant avilių joja į kraštus, kuriuose yra vasara. Pasakojama, esą, raganų susibūrimai rengti Joninių naktį Šatrijos kalne. Ten jos linksmindavosi, kūrendavo laužus, kad net „visas Šatrijos kalnas žibėdavęs“.

?

8. Rask ir pateik klasei su lietuviškais velniais susijusių padavimų arba legendų.

Iš viso Europoje XVI–XVIII a. nužudyta iki 65 tūkst. raganų procesų aukų

Vokietijoje	iki 26 tūkst.
Šveicarijoje	iki 5 tūkst.
Anglijoje	iki 2 tūkst.
Italijoje	800
Norvegijoje	280
Suomijoje	115
Lietuvos Didžiojoje	
Kunigaikštystėje	75

5 Deginamos raganavimu apkaltintos moterys. XVI a. piešinys.

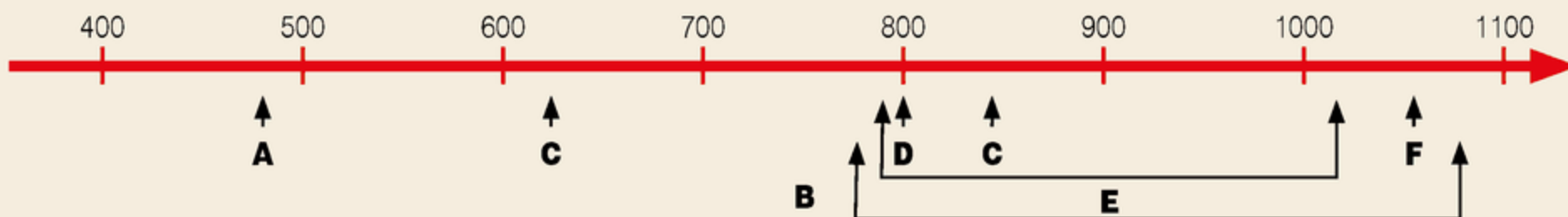

- 6 Lietuvoje, Kaune, veikia vienintelis pasaulyje Vėlių muziejus, garsėjantis didžiule kolekcija. Vėlių muziejaus eksponatai: 1 – XX a. pradž. velnio kaukė, 2 – skulptūrėlė „Velnias nuteisia liežuvininkę“, 3 – ragana ant tvoros, 4 – velnias skaičiuoja monetas.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Europą niokoja vikingai.
2. Karolis Didysis vainikuojamas imperatoriumi.
3. Krikščionių bažnyčia skyla į Katalikų ir Stačiatikių bažnyčią.
4. Vakarų Europoje formuojasi feodalizmas.
5. Atsiranda islamo religija.
6. Žlunga Vakarų Romos imperija.
7. Padalijama Karolio Didžiojo imperija.

B Paaiškink sąvokas:

vikingas	islamas	baudžiava	katalikybė
feodalizmas	misionierius	runos	Koranas
beneficija	vasalas	luomas	lažas
senjoras	riteris	stačiatikybė	popiežius

C Atsakyk į klausimus:

1. Kokie vienuolių nuopelnai viduramžių kultūrai?
2. Dėl ko skilo Krikščionių bažnyčia?
3. Kieno mokymu grindžiama islamo religija?
4. Kodėl suiro Karolio Didžiojo imperija?
5. Ką europiečiai vadino normanais?
6. Kodėl viduramžių valstybės buvo nevientisos?
7. Prie kurio viduramžių luomo priklausė riteriai?
8. Koks ūkis vadinamas natūriniu?

D Išnagrinėk iliustraciją:

1. Kurie viduramžių luomai vaizduojami iliustracijoje?
2. Kokios buvo jų pareigos ir padėtis visuomenėje?
3. Kuo buvo grindžiama tokia visuomenės tvarka?

XV a. miniatiūra.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš XI a. Šv. Romos imperijos valdovo dokumento

Mes įsakome ir nusprendžiame: joks vyskupas, abatas ar markizas, ar grafas, ar kitas kuris asmuo, kuris turi ar turėjo mūsų viešų valdų ar Bažnyčios turto beneficiją – net jeigu jis ją dabar neteisėtai prarado, – ar jis būtų mūsų stambusis vasalas, negalės prarasti savo beneficijos nepadaręs nusikaltimo, tikro ir įrodyto remiantis mūsų pirmtakų įstatymais ir po sau lygių teismo.

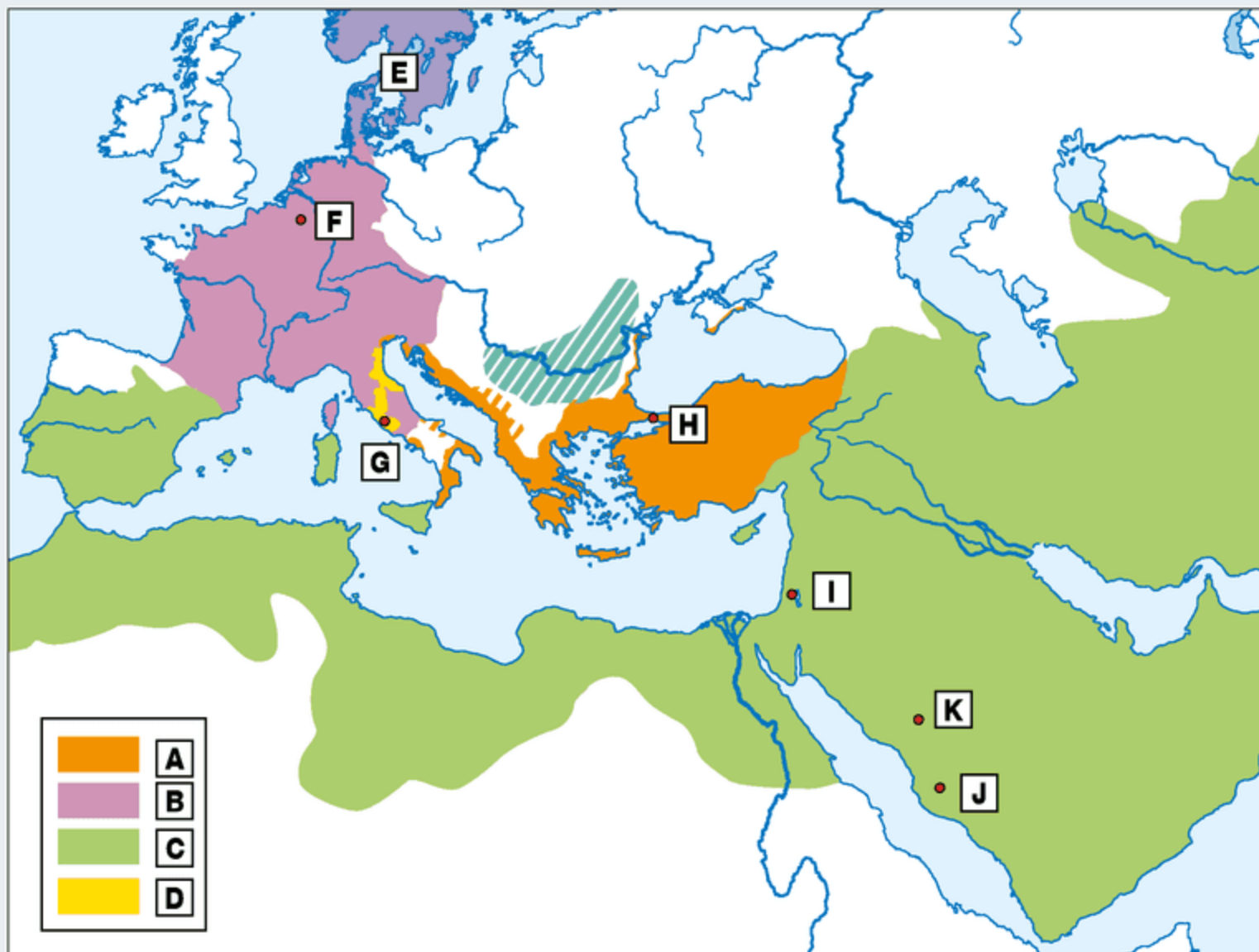
Be to, mes įsakome, kad kai vasalas, stambusis ar smulkusis, palieka šį gyvenimą, beneficiją paveldi jo sūnus. Ir, priešingai, jei vasalas neturi sūnaus, bet palieka sūnaus sūnų, kad pastarasis turėtų tas pačias teises į beneficiją.

Europos istorija, Vilnius, Alma littera, 2001, p. 135.

1. Remkis vadovėliu ir paaiškink šaltinio sąvokas: vyskupas, abatas, grafas, beneficija, vasalas.
2. Kokių teisių beneficijų valdytojams suteikia dokumentas?
3. Kokių išvadų iš dokumento informacijos gali padaryti apie feodalizmo raidą?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Meka.
2. Vikingų kilmės sritis.
3. Jeruzalė.
4. Konstantinopolis.
5. Popiežiaus valstybė.
6. Arabų kalifatas.
7. Roma.
8. Bizantija.
9. Achenas.
10. Medina.
11. Karolio Didžiojo imperija.

Krikščioniškasis viduramžių pasaulis

Kai išgirstame žodį „viduramžiai“, prieš akis iškyla didingos pilys, įstabūs vienuolynai, narsūs riteriai spindinčiais šarvais. O gal viduramžiai – kaip tik žiaurumo, tūkstančių žmonių gyvybes nusinešusių karų bei epidemijų, neišsilavinusių ir prietaringų žmonių pasaulis?

Šiame skyriuje rašoma, kaip gyveno, ką tikėjo ir ko bijojo viduramžių žmonės. Sužinosi apie šio laikotarpio valstybių valdymą, turtingą kultūros palikimą.

1 Viduramžiais suklestėjusio Venecijos miesto-valstybės auksinė moneta. XIII a. Kairėje jos pusėje (A) vaizduojamas miesto globėjas šventasis Morkus.

Svarbiausia vieta žmonių gyvenime viduramžiais teko religijai. Dievo garbei skirti didingiausi šio laikotarpio meno kūriniai, jo valia grindžiama pasaulio bei visuomenės tvarka. Bažnyčia buvo įtakinga visą katalikų pasaulį ir susiskaldžiusias valstybes vienijanti politinė jėga, mokslo bei kultūros centras.

Viduramžiais Europoje susiklostė sudėtinga žmonių tarpusavio priklausomybės ir ištikimybės ryšiais bei žemės nuosavybe grindžiama santykių sistema – feodalizmas. Visus reikalus buvo įprasta tvarkyti jėga, o valdovo interesai svarbesni nei valstybės. Dauguma europiečių gyveno kaimuose ir labai uždari. Tačiau ilgainiui gyvenimas aktyvėjo: miestuose kūrėsi amatininkų bei pirklų bendrijos, mokyklos, universitetai, suklestėjo menai. Didžiulę reikšmę europiečiams turėjo kryžiaus žygiai, per kuriuos žmonės susipažino su kitomis kultūromis bei gyvenimo būdu.

2 XII a. katalikų vienuolyno griuvėsiai Anglijoje.

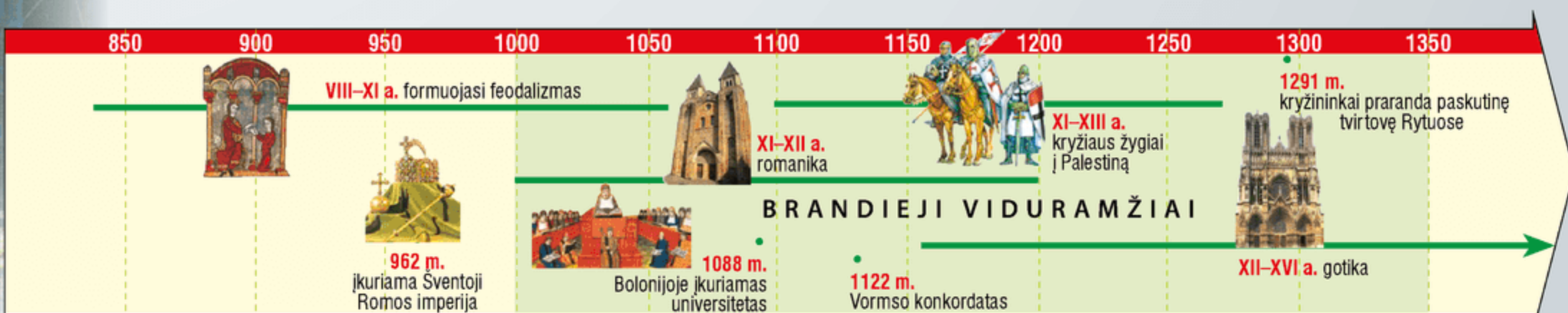
3 Europa XIII a. viduryje.

	Brandieji viduramžiai
Valdžia	Tarp popiežiaus ir Šv. Romos imperatoriaus kilo ginčas dėl valdžios.
Visuomenė	Susiformavo feodalizmas ir luominė visuomenė.
Religija	Beveik visa Europa tapo krikščioniška. Galutinai atsiskyrė Stačiatikių ir Katalikų bažnyčios. Sustiprėjo katalikybė. Vyko kryžiaus žygiai.
Ūkis	Išaugo miestai. Suklestėjo prekyba ir amatai.
Kultūra	Atsirado universitetai, romanikos ir gotikos stiliai.

4 Svarbiausi brandžiųjų viduramžių bruožai.

5 Riteriai kryžiaus žygyje. Scena iš 2005 m. sukurto filmo „Dangaus karalystė“ (JAV, kino kompanija „20th Century Fox“, rež. Ridlis Skotas).

1. Viduramžių žmogaus pasaulėžiūra

1 Viduramžiais įsivaizduoto pasaulio žemėlapis: 1 – Kristus, 2 – rojus, 3 – Raudonoji jūra, 4 – Nilas, 5 – Jeruzalė, 6 – Afrikos gyventojai, 7 – Roma, 8 – Alpių kalnai, 9 – Konstantinopolis, 10 – Kaukazas. Piešinys iš XIII a. maldaknygės.

2 Antikos mąstytojas apie krikščioniškąjį pasaulio suvokimą. VI a.

Pasaulis yra stačiakampio formos, su dangčiu, panašiai kaip dieviškoji Sendoros knyga. Sausuma apsupta vandenyno, o už jo rytuose yra Rojus. Žemės viduryje stūkso kalnas, už kurio pasislėpus Saulei, ateina naktis; kai Saulė vėl pasirodo – išaušta diena. Dangtis yra iš dviejų skyrių: viršutiniame įsikūrusi dangaus karalystė, o apatiniame – dangaus šviesuliai ir vanduo. Kai Dievas panori, angelai atitraukia sklendes, ir tuomet suspindi žvaigždės, arba, Dievui užsigeidus, žemę vilgo lietūs. Žemė negali būti apvali. Įsivaizduokime, kad du žmonės stovi vienas priešais kitą skirtingose Žemės pusėse. Argi neaišku, jog jei vienas stovi normaliai, tai antrasis turi stovėti žemyn galva. Tai nesąmonė, ir prieštarauja gamtai!

Žemės ilgis 400, o plotis 200 dienų, keliaujant pėsčiomis.

A. Samas, *Žemėlapiai ir jų kūrėjai*, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1997, p. 12–13.

Gyvenamoji erdvė

Paslaptingos ir bauginančios miškų platybės, klastingos pelkės, prasti keliai ir juose tykantis pavojai atgrasino viduramžių žmones nuo kelionių. Daugelio visas gyvenimas praėjo gimtojoje gyvenvietėje. Tik pirkliai, žygūnai, kariai ir **piligrimai** leidosi į tolimas ir rizikingas keliones. Jų pasakojimai, kuriuose tikri dalykai sumišę su pramanytais, žmonėms buvo vienintelis žinių apie aplinkinį pasaulį bei tolimas valstybes šaltinis.

Pasaulį žmonės įsivaizdavo kaip plokščią nejudantį vandenynų apsuptą diską. Ant jo užvožtame skliaute skriejo dangaus šviesuliai. Žemės centre stovėjo šventasis Jeruzalės miestas.

Viduramžiais buvo žinomi trys žemynai: Europa, Azija ir Afrika. Geografinę žmonių akiratį išplėtė kryžiaus žygiai bei per juos užsimezgę Rytų ir Vakarų valstybių prekybos ryšiai. Pirmasis svarbių žinių apie tolimųjų Rytų šalis suteikė Vencijos pirklys ir keliautojas Markas Polas. Ketvirtį amžiaus jis praleido keliaudamas po Kiniją, Indiją bei kitas valstybes. Kelionių įspūdžius, tų šalių gyventojus bei jų papročius aprašė knygoje, kuria ilgai naudotasi sudarant geografijos žemėlapius.

Laiko skaičiavimas

Metų laikai bei su jais susiję žemės ūkio darbai, bažnytinių švenčių kaita viduramžių žmogui diktavo laiko ritmą. Prie pastovumo ir kasdienybės kartojimosi įpratę žmonės net nepastebėjo permainų ir slenkančio laiko kaitos. Daugelis nežinojo nei savo gimimo datos, nei tikslaus metų skaičiaus. Pasaulis suvoktas kaip turintis pradžią – Pasaulio sukūrimą ir pabaigą – Paskutinio teismo dieną. Žmonijos pabaiga buvo suprantama kaip neišvengiama lemtis, todėl viduramžių pasaulyje nuolat sklاندė gandų ir pranašysčių apie artėjančią pasaulio pabaigą. Žmonės nemokėjo tiksliai nustatyti laiko. Skirtingais metų laikais parą jie skirstė į nevienodo ilgio dienos ir nakties valandas. Antikoje naudoti saulės bei vandens laikrodžiai viduramžių Europoje buvo retenybė. Vienuoliai orientavosi laike pagal nudegusias žvakes, perskaitytus knygų puslapius, keliautojai – pagal per dieną nueitą atstumą. XIII a. pab. Europoje buvo išrasti mechaniniai laikrodžiai. Jie turėjo tik valandinę rodyklę. Įtaisytas rotušės ar katedros bokšte laikrodys greičiau buvo miesto pasididžiavimas ir puošmena nei prietaisas tiksliai laikui nustatyti.

Religijos saistomas gyvenimas

Viduramžiais žmonės jautėsi bejėgiai prieš dažnas nelaimes: karus, gamtos stichijas, epidemijas. Jie buvo įsitikinę, jog viskas šiame pasaulyje vyksta Dievo valia, o nelaimės yra atpil-

3 Paskutinis teismas. XV a. vidurio paveikslas. Nusidėjėlių sielos kankinamos pragare (A), o dorų žengia į rojų (B).

4 Šv. Jokūbo relikvijorius. IX a. Relikvijoriuose buvo laikomi šventųjų kaulai, pelenai, plaukai, priklausę daiktai, drabužiai.

das už nuodėmes. Po mirties Bažnyčia dievobaimingiems ir doriems krikščionims žadėjo rojų, piktavaliai nuodėmingieji buvo pasmerkti pragaro kančioms.

Žmonių religingumas buvo susipynęs su prietaringumu. Tikėta, jog pasaulyje nuolat vyksta gėrio (Dievo) ir blogio (velnio) kova. Stebuklai žmonėms atrodė savaime suprantami dalykai. Viduramžių kronikose daugybė velnio apsėstų žmonių, raganų darbų, stebuklingų išgijimų aprašymų, pasakojimų apie kalbančius gyvūnus.

Žmonės tikėjo, kad atitolinti nelaimes, pasveikti gali padėti šventųjų galia. Paplito **relikvijų** garbinimas. Pasišventę, nuodėmių atleidimo trokštantys maldininkai – piligrimai – pėsčiomis traukė į tolimas keliones lankyti vietų, kuriose saugomi šventųjų palaikai ar kitos šventenybės. Tūkstančiai piligrimų keliavo į Jeruzalę, Santjago de Kompostelą Ispanijoje, Romą Italijoje. Atsirado net verslo rūšis – prekyba tikromis, o neretai ir padirbtomis šventųjų relikvijomis. Bažnyčia prekybai šventųjų relikvijomis nepritarė ir bandė užkirsti kelią, tačiau dėl paklausos prekybotojai nevengė rizikuoti.

Dorybės ir ydos

Vertintos šios žmonių savybės: ištikimybė, duoto žodžio laikymasis, dosnumas, kuklumas, tradicijų paisymas. Smerkti išpuikėliai, gobšuliai, šykštuoliai. Manoma, jog pats Dievas nustatė visuomenėje užimti nevienodą padėtį. Žemesnės padėties žmonės privalėjo paklusti aukštesniesiems. Ši nuostata atspindėjo ir viduramžių įstatymuose. Bausmės ar nuostolių atlyginimo dydis už padarytus nusikaltimus priklausė nuo to, kurio luomo žmogus nusikalto ar nukentėjo. Viduramžiais paplito Dievo teismas – ordalijos. Jo tikslas buvo rasti kaltąjį neišaiškindame nusikaltime. Tikint, kad nekalti nesusižalos arba labai greitai išgis, įtariamieji bandyti įkaitinti geležimi, karštu vandeniu, ugnimi, skandinant. Kartais rengtos dvikovos: tikėta, kad Dievo padedamas teisusis laimės. Už sunkius nusikaltimus, įrodžius kaltę, laukė žiaurios viešai vykdomos mirties bausmės: ketvirčiavimas, sudeginimas ant laužo.

5 Viešai vykdoma bausmė. Piešinys iš XV a. kronikos.

Pasaulėžiūra – pažiūrų į pasaulį, gyvenimą, žmogų visumą.

Piligrimas – į šventas vietas keliaujantis maldininkas.

Rāganų medžioklė – masinis įtariamų burtininkavimu žmonių persekiojimas, teismai ir bausmės. Dažniausiai kildavo per dideles nelaimes ir sukrėtimus.

Relikvijos – šventųjų palaikai ar daiktai.

7 Raupsuotasis su tarškyne prie miesto vartų. Manoma, kad užkrečiamoji raupsų liga į Europą atkeliavo iš Rytų. Viduramžiais sergantiems buvo uždrausta gyventi kartu su sveikaisiais.

1. Pateik pavyzdžių, rodančių, jog viduramžių žmogaus gyvenime svarbiausią vietą užėmė religija.
2. Kaip žmonės skaičiavo laiką viduramžiais? Dėl ko nebuvo poreikio žinoti tikslų laiką?
3. Kurie žmonių susikurti pasaulio vaizdiniai buvo klaidingi **1**, **2**?
4. Paaiškink, kas yra ordalijos. Kuriam tikslui jos vykdytos?
5. Išnagrinėk **6**. Kuo kaltinta Gertrūda? Kaip vertini teismo pateikiamus kaltės įrodymus?
6. Susiburkite į grupes ir pasamprotaukite, kuo viduramžių žmonių pasaulio supratimas skyrėsi nuo šių laikų supratimo. Kokios priežastys lėmė skirtumus?

6

Žemaičių pilies teismo sprendimas. 1655 m.

1655 m. gegužės 10–11 d. Žemaičių pilies teismo sprendimu buvo nuteista ir sudeginta Gertrūda. Ji kaltinta Lubių dvarininko J. Šostovicko žmonos pakerėjimu ir susargdinimu. Norėdama susargdinti Gertrūda per kitus asmenis įdavė kerus, kad jie būtų įsiūti į Šostovickienės patalus arba pakasti po lova. Būtent po lova buvo pakastas maišelis su žiurke, apkašiotą vilko ir meškos gaurais, lavonų dantimis, įvairių paukščių plunksnomis ir dvokiančiomis šaknimis. Dėl to Šostovickienė turėjusi kasdien sirgti ir kentėti didelį skausmą. Kitąsyk į jos patalus maišelyje buvęs įsiūtas kitas keris – panašus į rožę, padarytas iš vilko, meškos, zuikio plaukų ir įvairių plunksnų, taip pat įvairių žolių, surištų į ryšulėlius. Kai kurie Šostovickienės daiktai buvę už-

kasti pelkėje, irgi siekiant jai pakenkti. Tardoma Gertrūda nurodė priklausanti ištisai raganų kompanijai, turinčiai mokytoją velnią, vardu Gabrielius, o šis turįs dar 10 piktųjų dvasių.

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai, Vilnius, Aidai, 2001, p. 571–572.

Įtariamųjų raganavimu kankinimo įrankiai. XVI a.

Viduramžių visuomenės atstumtieji

Krikščioniškoje visuomenėje gyveno žmonių, kurie buvo visų atstumti ir užėmė pačią žemiausią padėtį. Tai dirbantys nešvariais ar negarbingais laikomus darbus: budeliai, duobkasiai, pirtininkai. Grėsmė visuomenei laikyti įvairiomis ligomis sergantys žmonės. Raupsuotieji, sergantys pažeidžiančia odą liga, apie prisiartinimą privalėjo skelbti skambindami varpeliu ar barškindami tarškyne. Jiems kurtos specialios gyvenvietės. Psichikos ligomis sergantys žmonės buvo laikomi piktųjų dvasių apsėstaisiais, todėl turinčiais bauginančių antgamtinių galių.

Ištikus badmečiams, siaučiant ligoms ar gamtos stichijoms, atstumtieji buvo nepagrįstai kaltinami sukėlę nelaimės. Viduramžių žmonių baimės, prietaringumas, tikėjimas burtais ir kerėjimu kurstė nepasitikėjimą bei įtarumą. Išskirtinių savybių turintys, išmanantys liaudies mediciną žolinių, psichikos ligoniai ar tiesiog nemėgstami žmonės tapdavo **rāganų medžioklės** aukomis (žr. 39 p. **6**). Jie buvo tardomi, teisiaimi, deginami ant laužo.

Raganų procesai vyko remiantis papročiais bei XV a. Vokietijoje išleista knyga „Raganų kūjis“, kurioje smulkiai aprašytos raganų teismų instrukcijos. Lietuvoje raganų teismų procesų vyko gerokai mažiau nei Europoje. Pirmasis įrašas dėl kaltinimų kerėjimu Lietuvoje aptinkamas XVI a. viduryje. Didžiausia raganų teismų banga Europą apėmė jau naujaisiais laikais. Dėl švietimo ir mokslo pažangos raganų persekiojimas ėmė slopti, o galop buvo visai uždraustas.

2. Kas viršesnis – popiežius ar imperatorius?

Šventoji Romos imperija

962 m. Vokietijos karalius **Otònas I** Ròmoje iš popiežiaus rankų gavo imperatoriaus vainiką. Šį titulą priėmęs valdovas troško atgaivinti Ròmos impèrijos ir Karolio Didžiojo valstybės galią bei šlovę. Naująją valstybę imta vadinti Šventąja Ròmos impèrija (žr. 43 p. 3).

Imperijos valdovams nepavyko įtvirtinti stiprios valdžios. Valstybę sudarė tarsi savarankiškos sritys, valdomos stambiųjų feodalų. Dauguma iš jų stiprino įtaką savo pačių valdose, užuot dirbę bendram valstybės labui. Septyni įtakingiausi turėjo teisę rinkti imperatorių, kadangi jo valdžia buvo nepaveldima. Ilgainiui savo valdose jie įgijo vis daugiau savarankiškumo: ėmė kontroliuoti teisminę valdžią, rinko mokesčius, kaldino savo monetas, turėjo kariuomenę.

Imperatoriaus įtaką silpnino ir kova su popiežiumi dėl to, kas yra aukščiausias valdovas krikščioniškame pasaulyje. Kiekvienas iš jų siekė įrodyti savo viršenybę. Imperatoriaus manymu, popiežiui turi rūpėti tik dvasiniai dalykai. O pastarasis siekė stiprinti savo autoritetą ir mažinti pasauliečių įtaką Bažnyčiai. Nesutarta ir dėl dvasininkų aukštų pareigų skyrimo, titulų bei žemių dalybų.

1 Imperatoriaus valdžios simboliai: karūna, valdžios obuolys ir skeptras.

Kliuni reforma

Stiprinti Bažnyčios galią kliudė daugybė problemų. Dvasininkų paskyrimus lėmė giminystės ryšiai bei turtai. Plito prekyba bažnytinėmis pareigomis ir privilegijomis. Daugelis dvasininkų nesilaikė bažnytinių reikalavimų: vesdavo, susilaukdavo vaikų, prabangiai gyveno.

2 Bažnytinė ir pasaulietinė valdžia viduramžiais: 1 – popiežius, 2 – kardinolas, 3 – arkivyskupas, 4 – vyskupas, 5 – abatas, 6 – vienuolis, 7 – imperatorius, 8 – karalius. XIV a. freska.

3 „Henrikas IV Kanosoje prašo atleidimo“. XIX a. paveikslas. Posakis „ėjimas į Kanosą“ reiškia nusižeminti priešui, atgailauti, tikėtis nugalėtojo malonės.

4 Popiežiaus Grigaliaus VII asmeniniai užrašai. XI a.

Romos bažnyčia įkurta vien tik Dievo. Vien tik Romos popiežius teisėtai vadinamas viso pasaulio vyskupu. Tik jis vienas gali skirti ir šalinti vyskopus. Draudžiama palaikyti ryšius ar būti tuose pačiuose namuose, kur yra atskirtas nuo Bažnyčios žmogus. Tik jis vienas gali naudoti imperijos ženklus. Tik popiežiui kunigaikščiai bučiuoja kojas. Jo titulas yra vienintelis pasaulyje. Jis gali šalinti imperatorių. Niekas jam ne teisėjas. Romos bažnyčia niekad neklydo ir niekad neklys, kaip parašyta Šventajame Rašte.

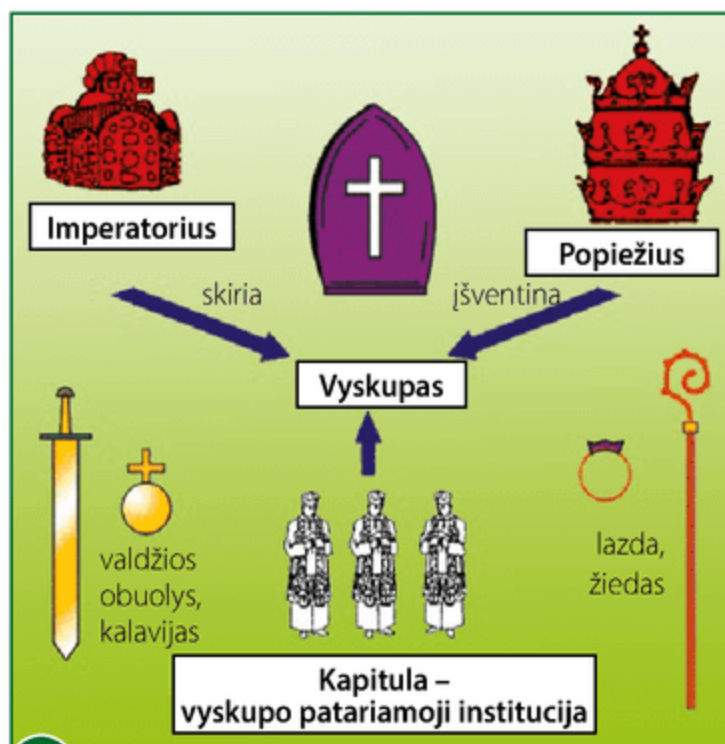
Europos istorija, Vilnius, Alma littera, 2001, p. 141.

XI a. prasidėjo visą katalikų pasaulį apėmęs judėjimas už Bažnyčios pertvarkymą. Jo centru tapo Prancūzijos vienuolynas Kliunė, garsėjęs griežta drausme ir atsidavimu tikėjimui. Ilgainiui buvo įvykdyta svarbių reformų: uždrausta prekyba bažnytinėmis pareigybėmis ir privilegijomis, įvestas **celibatas**. Nutarta, kad popiežių renka nuo pasaulietinės valdžios nepriklausomi **kardinolai**. Popiežius įgijo teisę skirti vyskopus. Reformas įtvirtino buvęs Kliunė vienuolis popiežius **Grigalius VII**. Jo pastangomis bažnytinė valdžia buvo iškelta aukščiau už pasaulietinę. Valdžios įgaliojimus valdovai gaudavo tik popiežiaus palaiminti. Neklusnius jis galėjo atskirti nuo Bažnyčios, o jų vasalus atleisti nuo ištikimybės priesaikos. Popiežius tvirtino: „Paklusti Dievui – vadinasi, paklusti Bažnyčiai, o paklusti jai – vadinasi, paklusti popiežiui“.

Popiežiaus ir imperatoriaus kova

Pasaulietiniai valdovai priešinosi Bažnyčios pertvarkymams. Tarp popiežiaus ir Šventosios Romos imperijos valdovo **Henriko IV** įsiplieskė konfliktas. Popiežius ir imperatorius paskelbė vienas kitą nušalinantys nuo valdžios. Popiežius atleido Henriko vasalus nuo priesaikos ir šie sukėlė maištą prieš imperatorių. Norėdamas išsaugoti valdžią jis buvo priverstas prašyti popiežiaus atleidimo. Tris dienas viduržiemį basas ir nusižeminęs stovėjo prie popiežiaus pilies Kanosoje vartų, kol buvo atleista.

Imperatoriaus įpėdiniai toliau kovojo dėl įtakos krikščioniškame pasaulyje išsaugojimo. Nesutarimai išspręsti 1122 m., kai popiežius ir imperatorius pasirašė sutartį – **Vormso konkordatą**. Jame įteisintas bažnytinės ir pasaulietinės valdžios pasidalijimas. Imperatorius atsisakė teisės teikti vyskupams žiedą ir lazda – dvasinės valdžios simbolį. Imperatoriui liko teisė skirti vyskupams žemės valdas ir pasaulietinės valdžios simbolį – skeptrą. Popiežius pripažino, jog vyskupai turi likti imperatoriaus vasalais. Sutarta, kad imperatorius dalyvautų vyskupų rinkimuose vokiečių žemėse, o savo valdose popiežius rinko vyskopus pats. Vormso konkordatas įteisino bažnytinės ir pasaulietinės valdžios pasidalijimą, kartu dar labiau sustiprino popiežiaus galią.

5 Bažnytinės ir pasaulietinės investitūros, susiklosčiusios po Vormso konkordato, schema.

6 Popiežius ir imperatorius. XII a. miniatiūra.

7 Popiežius A kartu su kitais dvasininkais ir valdovais B gina Bažnyčią nuo erėzijų skleidėjų – eretikų C (vaizduojami su raiščiais ant akių) ir nuodėmių D (vaizduojamos moterų su ietimis pavidalu). XV a. paveikslas.

Celibatas – draudimas katalikų dvasininkams tuoktis.

Erėtikas – erėzijos skleidėjas, klaidatikis.

Erėzija – oficialiam Bažnyčios mokymui prieštaraujančių pažiūrų skelbimas.

Inkvizicija – viduramžių Katalikų bažnyčios teisminė institucija kovai su Bažnyčios priešais, eretikais ir kitatikiais.

Kardinolas – aukštas katalikų dvasininkas, kurio rangas žemesnis tik už popiežiaus. Kardinolų kolegija renka popiežių iš kardinolų.

Konkordatas – valstybės sutartis su popiežiumi, nustatanti Bažnyčios padėtį toje valstybėje.

Bažnyčios galia

Reformos sustiprino Bažnyčios autoritetą. Tačiau net Bažnyčios galybės laikotarpiu atsirado žmonių, atsisakiusių jai paklusti. Jie vadinti **eretikais**. Šie tikintieji nutolo nuo Bažnyčios mokymo, ėmė skleisti jam prieštaraujančias pažiūras – **erėzijas**. Kritiškas eretikų požiūris skatino Bažnyčios nepasitenkinimą. Ji aktyviai persekiojo eretikus. XIII a. įsteigta speciali teisminė organizacija – **inkvizicija**, kuri persekiojo ir baudė eretikus, Bažnyčios priešus. Inkvizitorius galėjo apkaltinti bet ką, o teismo nusprendžiai neskundžiami. Prisipažinimus leista išgauti kankinimais. Neretai kaltinamieji sulaukdavo griežčiausio nuosprendžio – mirties bausmės.

Išaugusi Bažnyčios galia, valdomi turtai darė ją viena įtakingiausių organizacijų viduramžiais. XIII a. pradžioje, valdant popiežiui **Inocentui III**, popiežių valdžia pasiekė galybės viršūnę. Jie skelbėsi esą pašaukti valdyti visų tautų ir karalysčių. Prieš Bažnyčios vadovą klaupėsi galingų Europos šalių valdovai. Bažnyčios valdžia ir galia Europoje išplito visur, kur tik buvo katalikų.

8 Katalikų vienuolis apie kryžiaus žygį prieš eretikus Prancūzijoje. XIII a.

Velnio pinklių skatinama ėmė augti albigiečių erėzija. Ji buvo tokia galinga, kad tikėjimo kviečiai visoje toje šalyje virto paklydimo piktžolėmis. Erėzija taip sustiprėjo, kad netrukus užkrėtė beveik tūkstantį miestų, ir jeigu nebūtų buvusi sunaikinta ištikimuoju kardu, tai būtų apėmusi ir visą Europą. Į kryžiaus žygį prieš eretikus patraukė daug hercogų, grafų, arkivyskupų ir kitų titulų bei vardų žmonių. Atžygiavo jie prie didelio miesto, vardu Bezjė, kuriame, sako, buvo daugiau kaip 100 000 žmonių, ir apsupo jį. Kariai, užsidegę atkeršyti už tikėjimą, pasistatė prie sienų kopėčias ir narsiai ant jų užkopė, ir kai eretikai, paties Viešpaties įvaryti į sąmyšį, atsitraukė, jie atvėrė vartus ir miestas buvo paimtas. Iš šauksmų supratę, kad kartu su eretikais yra ir tikrąjį, jie klausė abato: „Ką mums daryti, tėve? Mes negalime atskirti gerųjų nuo piktųjų“. Abatas atsakė: „Muškite juos visus, nes Viešpats pats atskirs savuosius“. Ir užmušta buvo didelė daugybė tame mieste.

Pagal <http://www.spauda.lt/bible/history/mediev2.htm>

1. Apibūdink Šv. Romos imperijos valdymą. Kokie bruožai rodo esant feodalinį susiskaldymą?
2. Sudaryk bažnytinės ir pasaulietinės valdžių hierarchijos schemą **2**. Paaiškink, kas kam buvo pavaldus.
3. Kodėl reikėjo Bažnyčios reformos? Kaip Kliuni vienuolyno pertvarkymai paveikė tolesnę Katalikų bažnyčios raidą?
4. Dėl ko kilo popiežiaus ir imperatoriaus konfliktas? Nurodyk **4** teiginius, kurie pagrįstų konflikto priežastį.
5. Paaiškink, kaip **5** padalijo popiežiaus ir imperatoriaus valdžią.
6. Remkis temos medžiaga ir patvirtink arba paneik teiginį, jog Katalikų bažnyčia viduramžiais buvo tolerantiška kitatinčiams **7**, **8**.

3. Dievo vardu: kryžiaus žygiai

2 Kryžiuočių riterio šalmas. XIII a.

Vaduoti Šventosios Žemės

Šventą krikščionims žemę – Palestiną – XI a. ėmė plėsti musulmonų turkų gentys. Pastarieji apiplėsdavo ar net nužudydavo taikius krikščionių maldininkus, kurie lankė Šventąją žemę. Turkams veržiantis gilyn į Bizantijos valdas, jos imperatorius paprašė popiežiaus **Urbono II** pagalbos. Europos krikščionių akys jau seniai krypo į Rytų šalis, apie kurių nesuskaičiuojamus turtus pasakojo pirkliai. Europoje tuo metu feodalai buvo pasidaliję žemes, stigo laisvų valdų. Atsirado daug bežemių riterių. Tai jaunesnieji feodalų sūnūs, neturintys paveldėjimo teisės. Įprastu jų užsiėmimu tapo plėšimai ir karai. Siekdamas sustiprinti savo valdžią popiežius nusprendė pradėti karą prieš musulmonus. 1095 m. sušauktame Bažnyčios susirinkime Klermone popiežius pakvietė krikščionis į **kryžiaus žygį** – atsikovoti iš musulmonų Šventąją Žemę. Jo kalbos įkvėpti religingi klausytojai, šaukdami: „To nori Dievas!“, prie drabužių segėsi kryžius ir ruošėsi žygiui. Dėl drabužių puošiančių kry-

3 Popiežiaus Urbono II kalba Klermono sinode. XV a. miniatiūra.

4 Popiežiaus Urbono II kalba. 1095 m.

Jau labai seniai bedievės saracėnų tautos tirionija slegia šventąsias vietas, kurias lietė Viešpaties kojos, ir laiko vergijoj bei priespaudoj tikinčiuosius. Tauta, kuri garbina tikrąjį dievą, yra pažeminta; išrinktoji tauta turi kęsti niekiną priespaudą. Vadinasi, karališkoji kunigija turi kaip vergė degti plytas, šalių valdovas – Dievo miestas – mokėti duoklę. Kaip mums dėl to nesopės širdies? Brangūs broliai, kas tai girdėdamas gali neverkti?

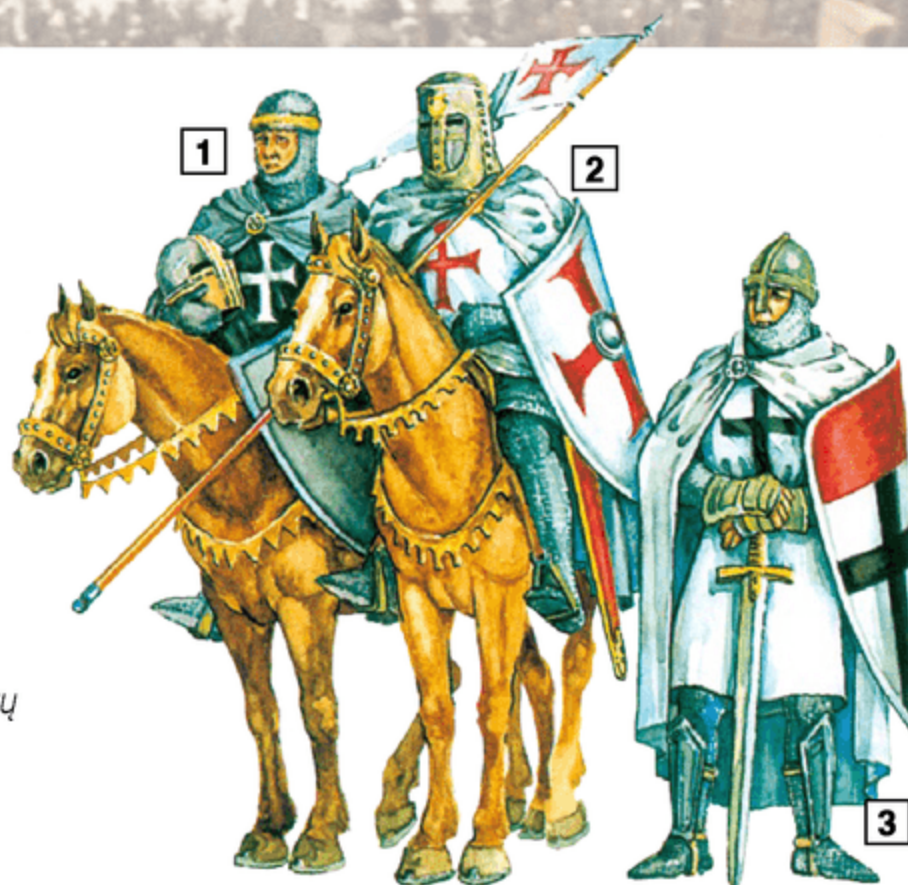
Apsiginkluokite dieviškuoju uolumu, broliai,

sekitės prie šono kalavijus, renkitės ir būkite Galingojo sūnūs! Geriau yra kristi kovoje negu mirti, kaip kenčia mūsų tauta ir šventieji. Visi, kam rūpi Dievo įstatymai, eikite su mumis. Nuolankiu paklusnumu pelnykite Dievo malonę, kad dėl dievobaimingų darbų ir visų šventųjų užtarimo atleistų jums nuodėmes, kuriomis Jį užrūstinote. O mes, žinodami Dievo gailėstingumą ir remdamiesi šventaisiais apaštalais, visiems tikintiesiems krikščionims, kurie griebis ginklo prieš pagonis ir prisiims maldininkų žygio sunkumus, atleisime nuo Bažnyčios jiems skirtų bausmių už nuodėmes.

Krikščionybės kronika, Vilnius, Vaga, 1999, p. 143.

5 Riteriai vienuoliai:

1 – joanitas, 2 – tamplierius, 3 – kryžiuotis. XVI a. į Maltos salą persikėlusio Joanitų ordino simbolis iš pradžių buvo baltas kryžius juodame, vėliau – raudoname fone. Tamplierių ordinas iš Šventosios žemės į Europą atkeliavo XIII a., tačiau XIV a. popiežius jį panaikino. Kryžiuočių (Vokiečių) ordinas XIII a. pradžioje persikėlė į baltų žemes – Prūsiją – ir įkūrė savo valstybę. Iš čia rengė kryžiaus žygius į lietuvių žemes.

žių žygio dalyviai buvo praminti kryžininkais. Pamokslininkai netruko išplatinti žinią visoje Europoje. Įkvėpti popiežiaus pažadų gauti nuodėmių atleidimą, susikurti geresnį gyvenimą ir pasidalyti karo grobį tūkstančiai krikščionių iš įvairių šalių ryžosi tolimam žygiui vaduoti Šventosios Žemės (žr. 43 p. laiko juostą).

Šlovė ir nuopuolis

Pirmoji į Jeruzalę patraukė vienuolio pamokslininko vedama varguolių minia. Žygiui nepasirengę ir net nenumanydami, kaip toli jų kelionės tikslas, išbadėję žmonės pakeliui plėšė, vogė ir žudė. Miestuose rengė **pogromus** prieš žydus, krikščionių nepagrįstai kaltinamus nužudžius Jėzų Kristų. Varguoliai Jeruzalės nepasiekė. Menkai ginkluotus žmones užpuolė ir išžudė ar pardavė į vergiją turkai seldžukai.

Riteriai laikėsi karinės drausmės ir kruopščiau rengėsi žygiui. Kai kurie pardavė visą turtą, kad galėtų įsigyti tinkamos ginkluotės ir žirgą. 1099 m. riteriai užėmė Jeruzalę. Šlovingą turėjusią būti pergalę aptemdė masinės miesto gyventojų – žydų ir musulmonų – žudynės.

Užkariautose žemėse **kryžininkai** įkūrė valstybių. Jos buvo silpnos ir nevieningos. Valdovai kivirčijosi dėl galios ir turto, nuolat sukildavo pavergti musulmonai. Gintis nuo musulmonų, savitarpio pagalbai kryžininkai ėmė steigti griežtos drausmės karines religines sąjungas – **vienuolių riterių ordinus**. Įsikūrė Tamplierių (žr. 70–71 p.), Joanitų ir Kryžiuočių ordinais. Jie ne tik kovojo su musulmonais, bet ir rūpinosi maldininkais, steigė ligonines, rėmė bažnyčių statybą.

Kai kurie iš jų XIII a. dalyvavo kryžiaus žygiuose prieš eretikus Europoje, taip pat rengė antpuolius į pagoniškus baltų ir jų kaimynų kraštus.

Sėkmingi kryžininkų užkariavimai truko neilgai. Kryžininkų valstybės tarpusavyje nesutarė. Dideli atstumai nuo Europos trukdė laiku atgabenti pastiprinimą į Šventąją Žemę. Priešiška nusiteikę vietos gyventojai ir musulmonų valdovų sutelktos gausios pajėgos užėmė didžiąją dalį kryžininkų valdų. Krikščionys vėl pararado Jeruzalę.

1204 m. žygiais nusivylę ir turtų ištroškę kryžininkai, įkalbėti Bizantijos jūrų varžovės Venecijos, nusiaubė turtingiausią Rytų pasaulio miestą ir stačiatikybės centrą – Konstantinopolį. Tai dar labiau pagilino nesantaiką tarp stačiatikių ir katalikų.

	Tamplierių
	Veikia
	1119–1312 m.
	Globėjas
	Šv. Bernardas Klervietis

	Hospitaljerų (joanitų, Maltos)
	Veikia
	1099 m. iki dabar
	Globėjas
	Šv. Jonas Krikštytojas

	Kryžiuočių (Teutonų, Vokiečių)
	Veikia
	1190 m. iki dabar
	Globėja
	Švč. Mergelė Marija

6 Istoriko Raimundo iš Agiliero užrašų ištrauka. XII a.

Vos tik užėmė miesto sienas ir bokštus mūsiškiai pamatė baisius dalykus: kai kuriems – ir tai buvo jų laimė – buvo nukirstos galvos, kiti krito nuo sienų pervirti strėlių; daug kitų degė liepsnose. Gatvėse ir aikštėse buvo matyti krūvos žmonių kūnų dalių; tarp negyvėlių blaškėsi žmonės ir arkliai. Bet tai dar buvo niekis. Pakalbėkim apie Saliamono šventyklą, kurioje saracėnai paprastai laikydavo savo religines apeigas. Kas ten įvyko? Jei pasakytume teisybę, mumis nepatikėtų. Saliamono šventykloje ir portike reikėjo bristi per kraują iki kelių. Ir ši vieta, taip ilgai kentusi Dievo užgaulės, teisingu Dievo nuosprendžiu sruvo krauju. Po miesto paėmimo buvo nuostabiai gražu matyti besimeldžiančius prie Viešpaties kapo maldininkus ir kaip jie reiškė savo džiaugsmą giedodami Dievui naują giesmę. Ir jų širdis šlovino nugalėjusį ir pergalingą Dievą žodžiais nenusakomomis pagyromis.

Europos istorija, Vilnius, Alma littera, 2001, p. 149.

Kryžiaus žygiai – XI–XIII a. vykę kryžininkų žygiai į Palestiną iš musulmonų atsikariauti Jeruzalės. Taip pat vadinami XI–XVI a. vykę karai prieš Europos eretikus ir pagonis.

Kryžininkas – kryžiaus žygių dalyvis.

Pogròmas – tautinės grupės žudymas, jos nuosavybės niokojimas, siaubimas.

Rekonkistà – arabų užimtų Ispanijos teritorijų atkovojoimas VIII–XV a.

Vienuolių riterių òrdinai – karinės-religinės vienuolių organizacijos.

8

Kadras iš vokiečių dokumentinio filmo „Vaikų kryžiaus žygis“. 2006 m.

7

Ispanijos rekonkista. XIII a. miniatiūra.

Kryžiaus žygių baigtis

Po nesėkmingų riterių žygių ėmė sklandyti kalbų, kad Šventąjį miestą Dievo padedami gali atgauti nekalti vaikai. 1212 m. surengtas 12 metų piemenuko vadovaujamas vaikų kryžiaus žygis. Jis baigėsi nesėkmingai: vieni kryžininkai išmirė, kiti išsilakstė, trečius pirkkliai pardavė vergų turguose.

Daugybę kartų europiečiai žygiavo į Rytus ir vis buvo priversti trauktis. 1291 m. musulmonai užėmė paskutinę kryžininkų tvirtovę Šventojoje Žemėje. Europiečių viešpatavimas baigėsi kaip ir prasidėjęs – didžiuliu kraujo praliejimu. Tik šį kartą nugalėtojai buvo musulmonai.

Kur kas sėkmingesnis buvo krikščionių karas prieš musulmonus Europoje. Čia jau nuo VIII a. vyko kovos dėl Pirėnų pusiasalio, kurį buvo užgrobę arabai. Po keleto šimtmečių trukusios **rekonkistos** XV a. pergalę šventė krikščionys.

Kryžiaus žygių padariniai

Kryžiaus žygiai į Palestiną baigėsi nesėkme. Kita vertus, popiežius sustiprino savo autoritetą, o kryžininkų nusiaubta stačiatikiškoji Bizantija susilpnėjo. Per kryžiaus žygius europiečiai pažino miestus su vandentiekiu ir kanalizacija, grįstomis gatvėmis. Pamėgtos rytietiškos prabangos prekės: prieskoniai, kvėpalai, šilko audiniai. Kito požiūris į higieną – imta rūpintis kūno švara. Europoje pradėti auginti abrikosai, citrinos, moliūgai, ryžiai. Iš Rytų perimta technikos ir technologijos naujovių.

Italų pirkkliai kryžiaus žygių dalyvius aprūpindavo ginklais ir gabendavo jūrų keliais į Palestiną. Už tai buvo suteikta prekybos lengvatų. Iškilo stiprūs šiaurės Italijos miestai-valstybės. Per juos iš Rytų plaukė didžiausi prabangos prekių srautai. Šie miestai kontroliavo prekybą Viduržemio jūroje.

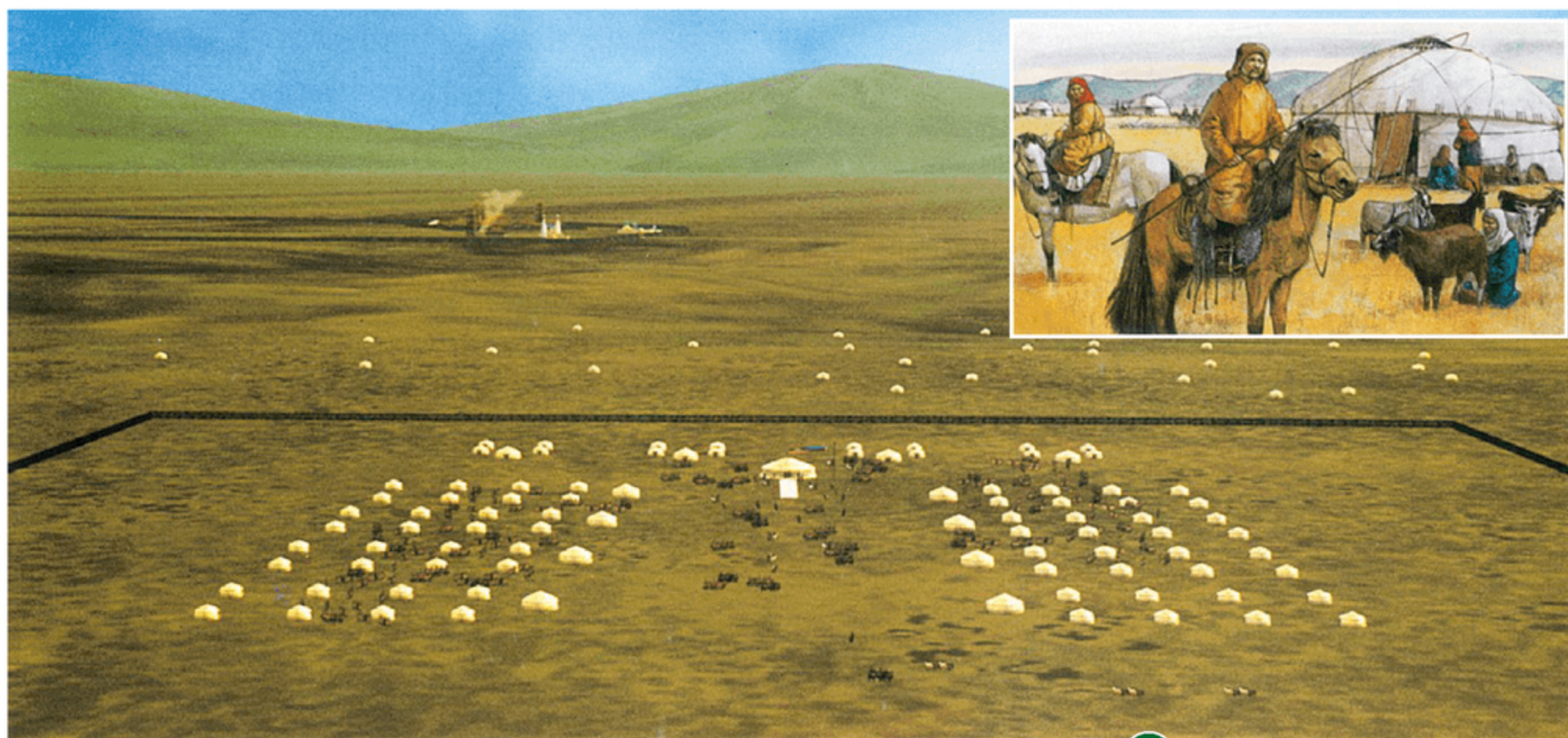
XII–XIII a. pradėjo nykti baudžiava, nes dėl kryžiaus žygių ėmė trūkti darbo jėgos. Valstiečiams daryta nuolaidų, leista išsipirkti iš baudžiavos, vietoj jos mokėti piniginę duoklę.

Daugelio tautų istorijoje kryžininkai minimi kaip negailestingi užkariautojai, kurie, dangstydami Dievo vardu, plėšė ir žudė. Kryžiaus žygiuose įžiebta religinė musulmonų ir krikščionių nesantaika išliko iki mūsų dienų.

?

1. Įvardyk kryžiaus žygių priežastis. Nurodyk, tavo nuomone, svarbiausią.
2. Remkis 1 ir nustatyk kryžiaus žygių bei rekonkistos kryptis.
3. Išnagrinėk 4. Kokius argumentus savo kalboje nurodo popiežius, kviesdamas į kryžiaus žygį?
4. Įvertink kryžininkų elgesį Jeruzalėje. Kokia 6 autoriaus nuomonė apie tokį elgesį?
5. Remkis 5. Pasirink vienuolių riterių ordiną, kryžiaus žygių dalyvį ir papasakok apie jį klasei.
6. Grupėse aptarkite kryžiaus žygių baigtį. Kas, tavo nuomone, sąlygojo tokį rezultatą?

4. Mongolai – grėsmė iš Rytų

Stepių klajokliai

XIII a. į Rytų Europą įsiveržė tokių įsibrovėlių, kad kryžininkai, palyginus su jais, atrodė kaip paskutiniai slunkiai. Nauja grėsmė žemynui tapo iš Azijos atklydusios, viską pakeliui siaubiančios mongolų **ordos**. Neprašytus atvykėlius europiečiai vadino **totōriais**. Kas buvo šie užkariautojai ir iš kur jie atvyko?

Vidurio Azijos stepėse gyveno gyvulių augintojų klajoklių gentys – **mongolai**. Ieškodami naujų ganyklų jie nuolat kraustėsi iš vienos vietos į kitą. Savo būstus, vadinamus jurtomis, bei visą mantą mongolai perveždavo jaučių traukiamais vežimais.

Kiekviena gentis turėjo valdovą – **chāną**. Dėl ganyklų nuolat tarpusavyje kovojantys mongolai buvo neprilygstami kariai. Jojimo ir šaudymo iš lanko meno berniukai pradėdavo mokytis nuo pat mažumės. Dėl gyvenimo būdo ir meistriško gebėjimo valdyti žirgą radosi net posakis, kad mongolai gimsta ir miršta balne.

Galingiausios mongolų genties vadas Temudžinas diplomatiniais gebėjimais ir žiaurumu suvienijo mongolus, įkūrė valstybę. Jis įvedė visiems galiojančius vienodus įstatymus. Sušauktame genčių vyresniųjų susirinkime Temudžinas buvo paskelbtas vyriausiuoju chanu – **Čingischanu** („pasaulio valdovu“).

2 Mongolų tikėjimas ir papročiai

Mirę mongolų vadai ir genčių protėviai turėjo savo šventąsias vietas. Mongolų valdovas Čingischanas buvo laikomas esąs dieviškos kilmės. Jo statula būdavo pastatoma ant vežimo karo stovykloje, jam buvo aukojami arkliai.

Prie savo palapinių angos mongolai padėdavo namų stabus – iš veltinio padarytus *ongonus*, kuriems aukodavo pieną. Genčių vadai būdavo ir šamanai – žiniuonys, kurie gydydavo ligas, pranašaudavo, atlikdavo aukojimo apeigas. Šamaną globojo jo protėvių dvasios.

Pasaulio religijos, Vilnius, Vaga, 1994, p. 123.

1 Mongolų jurtų gyvenvietės rekonstrukcija. Kilnojamoms jurtoms buvo daromos iš odų ar audeklo, ištemptų ant medinio rėmo. Net ir užėmę miestą mongolai nakvojo jurtų stovykloje.

3 Kiniškus lakuotos odos šarvus dėvintis sunkiai ginkluotas XIII a. mongolų karys, lankininkas ir moteris.

4 Mongolų užkariavimai ir įkurtos valstybės. XIII–XIV a.

- Čingischano (Temudžino) 1206 m. suvienytų genčių kilmės sritis
- mongolų imperijos sienos valdant Čingischanui (iki 1227 m.)
- Čingischano valstybės padalijimas
- chanatų sostinės
- mongolų XIII–XIV a. kontroliuojamos teritorijos
- užkariaujamieji žygiai XIII a.
- LDK XIII–XIV a. valdomos žemės
- svarbiausi mūšiai

5 Mongolų chano antspaudas. XIV a.

Pasaulio valdovas Čingischanas

Čingischanas sukūrė gerai organizuotą ir ginkluotą šimtatūkstantinę kariuomenę. Jos pagrindą sudarė raiteliai. Suskirstyti į dešimtines, šimtines, tūkstantines ir dešimttūkstantines kariai privalėjo paklusti griežtai drausmei. Už elgesį mūšyje atsakė visas dalinys: jei bent vienas karys pabėgo, mirtimi baudė dešimt, atsitraukus dešimčiai, – šimtinę. Priešus mongolai dažnai įveikdavo apgaule. Apsimetę, kad traukiasi, priversdavo priešininkus suardyti savo kovines linijas ir juos sutriuškindavo. Miestams užimti mongolai naudojo iš kinų perimtus taranus, akmenų svaidymo, parako įtaisus.

Nenugalima, žiaurumu garsėjanti Čingischano armija, kur tik pasirodžiusi, stengėsi įbauginti vietos gyventojus ir priversti pasiduoti be mūšio. Dažnai jiems tai pavykdavo. Pasipriešinę miestai buvo sulyginami su žeme, gyventojai išžudomi, išsi-varomi į nelaisvę. Per kelis dešimtmečius užgróbtos milžiniškos Azijos teritorijos. Čingischanas tapo didžiausios žmonijos istorijoje imperijos valdovu. Sumanus val-

6 Čingischanas. Kadras iš dokumentinio filmo „Uždraustas Čingischano kapas“. 2011 m.

7 Čingischanas – apie amžinąjį gyvenimą svajojęs kraugerys

Mongolams priskiriamos žudynės gąsdino priešus ir labai padėjo jiems laimėti. Pasakojama, kad Merve kiekvienas jų nužudė 3–4 tūkst. žmonių. Kalkoje į nelaisvę patekę Rusios kunigaikščiai buvę padėti po lentomis ir sumindyti. Žmogaus gyvybę Čingischanas vertino mažiau už būtinybę užvaldyti pasaulį. Užtat mongolų papročiai liepė jam laikytis didelio religinio pakantumo.

Kiekviename mūšyje jis stengėsi saugoti dvasininkus, kuriuos masiškai gabeno į Tolimuosius Rytus. Jo imperijoje pripažįstami visi tikėjimai, svarbu, kad būtų meldžiamasis už jo nemirtingumą. Mat šis šaltai viską apskaičiuojantis žmogus siaubingai bijo mirties, tad veltui ieško stebuklingų vaistų, kurie suteiktų jam amžinąjį gyvenimą.

Pagal kn. Jie kūrė pasaulio istoriją: nuo senovės iki viduramžių, Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002, p. 230–231.

8 XIV a. mongolų lankų ir strėlės rekonstrukcija.

9 Mongolai šturmuoja Bagdado miestą. XIV a. persų miniatiūra.

Áukso òrda – mongolų totorių XIII a. sukurta valstybė.

Chānas – daugelio Rytų šalių (Mongolų imperijos, Aukso ordos, Krymo totorių) valdovo titulas.

Jarlýkas – Aukso ordos ir Krymo chanų dokumentas, kuriame surašyti įsakymai pavaldžių kraštų valdovams.

Mongòlai – vardas, kilęs iš bendro daugybės genčių pavadinimo.

Òrda – mongolų genčių junginys, vėliau – mongolų valstybių karinė administracinė organizacija.

Totòriai – tiurkų ir mongolų genčių grupės istorinis pavadinimas.

10 Mongolų antpuoliai kėlė tokį siaubą, jog visoje Europoje ėmė sklaidyti kalbos apie neregėtą mongolų žiaurumą. Dauguma jų priešininkų įsibaiminę pasiduodavo iš karto. Piešinys iš XIII a. anglų kronikos.

dovas taiką savo valdose grindė pakantumu kitoms religijoms. Atskiroms didžiulės imperijos sritims valdyti ir duoklei rinkti jis skyrė geriausius savo karvedžius.

Mongolai žengia Europos link

Čingischano palikuonys nesitenkino bekraštėmis Azijos platybėmis. Jo vaikaitis **Bātijus** užgrobė susiskaldžiusios Rusiės valdovų žemes. Rusiės kunigaikštystės tapo visiškai priklausomos nuo mongolų. Kunigaikščiai privalėjo mokėti duoklę ir valdyti galėjo tik gavę chano sutikimą – **jarlýką**. Dėl kelis šimtus metų vilkto mongolų jungo Rusià atsiliko nuo kitų Europos valstybių. Užkariavę daugelį slavų žemių mongolai patraukė į Europos gilumą. Nusiaubė Lėnkiją, Veñgriją, Čėkiją, pasiekė net Kroātiją. Dalyje nukariautų teritorijų 1251 m. įkurta valstybė – **Áukso òrda**.

Vakarų Europą nuo mongolų dinastijos išgelbėjo tai, kad pagrindines jėgas jie metė Kìnijai užkariauti. Be to, mirė didysis chanas ir prasidėję palikuonių vaidai priverstė grėsmingą užkariautojų kariuomenę pasukti atgal. Čingischano vaikaitis **Kubilajus** galutinai užkariavo Kìniją ir įkūrė naują dinastiją.

Mongolų galios žlugimas

Didžiulėje mongolų imperijoje buvo sunku išlaikyti tvirtą valdžią, dėl kurios nuolat virė kovos. Bendraudami su nukariautomis tautomis, keitėsi ir mongolai. Užkariavę aukštesnės kultūros šalis jie asimiliavosi su vietos gyventojais, perėmė jų kalbą, kultūrą, religiją. Silpnėjant mongolų galiai, užkariautos šalys išsivadavo iš jų įtakos.

Į istoriją mongolai įėjo kaip žiaurūs ir negailestingi kariai, išžudę šimtus tūkstančių žmonių, sunaikinę klestinčius miestus, daug kultūros paminklų. Kita vertus, mongolų užkariavimai davė ir naudos. Mongolų imperija tapo tiltu, per kurį atgaivintu Šilko keliu kitų tautų – kinų, indų – žinios, kultūros bei technikos laimėjimai pasiekė Europą.

1. Papasakok apie mongolų gyvenimo būdą (užsiėmimus, būstus, tikėjimus) **1–3**.
2. Išnagrinėk **4**. Nustatyk, kurių dabartinių šalių teritorijas apėmė Čingischano imperija (naudokis pasaulio politiniu žemėlapiu).
3. Dėl ko Čingischanui pavyko užkariauti milžiniškas teritorijas?
4. Kodėl Čingischanas buvo tolerantiškas įvairioms religijoms **7**?
5. Internetu pasidomėk, kuo totoriai susiję su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorija. Surinktą informaciją pateik klasei.
6. Grupėse aptarkite mongolų užkariavimų padarinius ir jų imperijos žlugimo priežastis.

5. Kasdienis žmonių gyvenimas viduramžiais

1 Skirtinga trijų šeimų kasdienybė: turtingų miestiečių, amatininkų ir varguolių šeimos. XV a. piešiniai.

2 Moters padėtis viduramžiais pagal prancūzų istoriką Žaką Le Gofą

Tikėjimas viduramžių kultūroje vaidino esminį vaidmenį. Dažnai to meto lyčių nelygybė įrodinėjama tuo, kad leva buvo sukurta iš Adomo. Tačiau vienas iš svarbiausių Biblijos aiškintojų šventasis Tomas Akviniėtis teigė, jog levos sukūrimas iš Adomo šonkaulio rodo abiejų lygybę – jeigu kuriant būtų buvęs panaudotas galvos gabalėlis, leva būtų viršesnė, jei koja, viršesnis būtų Adomas. J. Le Gofas įsitikinęs, kad pagarba moteriai – viena didžiausių krikščionybės įdiegtų naujovių. Ypač sustiprėjo Švenčiausiosios Marijos garbinimas. Moterys galėjo būti dvasininkės, pavyzdžiui, tapti abatėmis, kurių reikšmė ir galia visuomenėje neretai būdavo itin didelė. Politikoje moterys užimdavo svarbias pareigas. Feodalinėje santvarkoje galėjo paveldėti įvairias žemės valdas, taip pat ir karalystes.

Pagal <http://viduramziueuropa.wordpress.com/>

Moterų gyvenimas

Moters padėtį viduramžių visuomenėje lėmė Bažnyčios požiūris į ją kaip į silpną ir žemesnę būtybę. Gausybės apribojimų varžomas jos gyvenimas priklausė nuo vyro. Visų luomų moterys tekėjo jaunos – paprastai sulaukusios 15 metų. Daugelio gyvenimas dėl to meto papročių sukosi tik aplink namų ūkį. Tačiau kilmingos bei turtingos moterys gyveno kitaip nei žemesniųjų luomų atstovės.

Kilmingų šeimų dukterys nuo mažens mokėsi muzikos, poezijos, rankdarbių. Vyrams nuolat dalyvaujant nesibaigiančiuose tarpusavio vaiduose bei karo žygiuose, moterys tvarkė dvarų ūkio reikalus. Jos slaugė ligonius, rūpinosi vaikų lavinimu. Amatininkų ir pirklių žmonos padėjo vyrams tvarkyti verslo reikalus, prižiūrėjo padėjėjus. Neretai našlės perimdavo dirbtuves ar parduotuves ir tvarkėsi savarankiškai. Kai kuriuose miestuose veikė moterų cechai bei gildijos. Moterų rankose buvo audinių, siuvinėtų dirbinių gamyba.

Valstietės pagelbėjo vyrams ūkyje, parduodavo prekes turguje. Neturtingos moterys papildomai užsidirbo būdamos pribuvėjomis, žindytėmis, auklėmis. Neretai moterys savo ar tėvų bei globėjų noru rinkosi ne santuoką, o gyvenimą vienuolyne. Vienuolynai mielai jas priėmė, nes dalis kraičio atiteko vienuolynui. Dauguma vienuolių buvo kilusios iš pasiturinčių šeimų.

Santuoka ir šeima

Viduramžiais santuoka buvo dviejų šeimų sudaroma turto sutartis. Būsimųjų su-tuoktinių tėvai dėl kraičio bei santuokos sąlygų neretai susitardavo vaikams dar esant mažiems. Vedybos iš meilės buvo retos. Norintys tuoktis baudžiauninkai turėjo gauti ne tik tėvų, bet ir žemvaldžio sutikimą. Svarbiausia šeimos paskirtis – užtikrinti giminės tęstinumą. Ir vargšų, ir turtuolių šeimose vaikai gimė vienas paskui kitą, bet trečdalis nesulaukė nė pirmųjų gyvenimo metų. Tik pusė išgyveno iki penkerių. Nemažai moterų dėl menkų medicinos žinių ir švaros stygiaus gimdydamos mirė.

3 Varginga valstiečių šeima. Žano Breigelio XVI a. paveikslas.

4 Puota viduramžių pilyje. XV a. piešinys.

Vaikystė viduramžiais buvo trumpa. Nuo pat mažens vaikai dėvėjo tokius pat drabužius kaip ir suaugusieji, dirbo įvairius darbus. 12 metų vaikas laikytas jau suaugusiu žmogumi, galinčiu vesti, kariauti, bylinėtis teisme.

Dėl nuolatinių karų, ligų ir bado viduramžiais žmonės gyveno vidutiniškai 38 metus. Senų žmonių buvo mažai, todėl jie šeimose nepaprastai gerbti už gyvenimo patirtį.

Būstai ir švara

Valstiečiai ir vargingi miesto gyventojai glaudėsi skurdžiuose būstuose. Maistą ruošė patalpos viduryje įrengtoje ugniavietėje, kuri ir šildė. Dūmai iš piirkios išeidavo pro nedidelę angą stoge. Pro mažus langelius menkai patekdavo šviesos, o ir šie atšalus buvo užkamšomi šiaudų gniūžtėmis ar skudurais. Miegojo ant gultų ar tiesiog ant aslos pamestų šiaudų. Neretai už vienos iš namo sienų laikyti gyvuliai, kad būtų šilčiau. Žemvaldžiai ir turtingi miestelėnai gyveno mediniuose ar mūriniuose kelių aukštų namuose. Pačių turtingiausių namuose, kuriuos šildė židinyss ar krosnis, puikavosi stiklo langai. Jaukumo teikė kilimai, žvėrių kailiai.

Būstus apšvietė balanos ar prie sienų tvirtinamos aliėjinės lempos, taukinės lempos. Vaškinės žvakės buvo brangios, tad jas degino tik turtingi žemvaldžiai ir dvąsininkai.

Viduramžiais visuotinai buvo paplitusi nešvarà. Kanalizacijos būstai neturėjo. Ątmatas ir šiukšlės žmonės pylė į šalia namų įrengtas atliekų duobes ar tiesiog į gatvę. Dažnai nešvarumų patekdavo į geriamojo vandens telkinius ir juos užteršdavo. Dėl to kildavo daugelio žmonių gyvybes nusinešusių **epidėmijų**.

Žmonės prausėsi retai – prieš didžiąsias metų šventes. Ir kilmingieji, ir vargšai kentėjo nuo parazitų, įvairių odos ligų. Tik po kryžiaus žygių prieš valgį imta plauti rankas, išpopuliarėjo pirtys.

5 Viduramžių žaidimas. Laimėdavo tas, kuris pirmasis nublokšdavo priešininką ant žemės. XIV a. piešinys.

6 Miesto tualetas. XV a. piešinys.

Epidemija – didelis užkrečiamosios ligos (maro, šiltinės, choleros, gripo) išplitimas.

7 Viduramžių smuklė. XV a. piešinys.

8 Patarimai riteriui. XV a.

Nemandagu patarnauti damoms nenusiimant šalmo.

Nešnypšk nosies pirštais, kuriais imi mėsą.

Jei nori nusivalyti burną, mandagiai padaryk tai savo apsiaustu.

Nesispjauk virš stalo arba ant jo.

Prieš atsisėsdamas pasižiūrėk, ar suolas švarus.

Valgydamas nepamiršk neturtėlių ir Dievas tau atlygins.

N. Davies, Europa: Istorija, Vilnius, Vaga, 2002, p. 356–357.

1. Remkis **2** ir paaiškink, kaip moterų padėtį viduramžiais vertina istorikas.
2. Palygink turtingų miestiečių, amatininkų ir varguolių šeimų buitį **1**, **3**, **4**.
3. Pateik pavyzdžių, kurie viduramžių požiūriai į moterį, santuoką, vaikus, švarą ir aprangą, tavo manymu, būtų nepriimtini šiuolaikinėje visuomenėje.
4. Įvardyk priežastis, dėl kurių viduramžiais žmonės dažnai sirgdavo užkrečiamosiomis ligomis, kildavo epidemijų.
5. Apibūdink žmonių aprangą viduramžiais **1**, **10**. Kurie jos elementai, tavo manymu, būtų madingi ir dabar?
6. Dirbkite grupėmis. Išsamiai pateikite pasirinktą viduramžių gyvenimo sritį (pvz., buitis, mada, mityba).

Maistas ir valgymo manieros

Vargingai gyvenantys žmonės maitinosi skurdžiu ir vienodu maistu: pagrindinę jo dalį sudarė duona, košė ir daržovės. Užsigerdavo vandeniu, alumi. Mėsos ant jų stalo atsirasdavo tik per šventes. Turtingieji lepinosi geresniu maistu, vynu. Visų gyventojų valgiaraštį papildė medžioklės bei žvejybos laimikis, miško gėrybės. Turtingieji maistą skanindavo brangiais prieskoniais: pipirais, cinamonu. Ir turtingi, ir vargšai valgė iš bendro indo. Kiekvienas turėjo šaukštą ir peilį, bet paprastai valgė rankomis. Jas plovė didžiuliame dubenyje ar tiesiog valėsi į skvernus arba po stalu šmirinėjančius šunis.

Ir turtingi žmonės, ir varguoliai neišvengė badmečių. Dėl dažno nederliaus, prasto mokėjimo išlaikyti maisto atsargas neretai jų pritrūkdavo iki kito derliaus.

Apranga

Apranga viduramžiais demonstravo žmonių luominę padėtį bei turtą. Kam ir kaip galima rengtis, nurodė net specialūs įsakai. Kuo kilmingesnis žmogus, tuo aukštesnė galėjo būti jo kepurė, ilgesnėmis nosimis batai, siauresnės kelnės.

Valstiečiai vilkėjo šiurkščios drobės ar vilnų rūbus, avėjo medinėmis klumpėmis. Jų drabužiai buvo siuvami iš pilko, juodo ar rudo audinio. Didikai puošėsi brangiais drabužiais bei papuošalais. Populiariausios buvo sodrios – žalia, mėlyna, raudona – spalvos. Turtingos damos itin rūpinosi išvaizda. Grožio idealu ilgainiui tapo švelnių veido bruožų mergina plonu kaklu ir ilgu liemeniu. Dėl to moterys stengėsi atrodyti aukštesnės, siūdinosi ilgus, žeme besivelkančius drabužius. Nuskusdavo dalį plaukų, kad kakta atrodytų aukštesnė, pešiojo antakius ir blakstienas. Bažnyčia smerkė rūpinimąsi išvaizda bei mados įmantrybes, tačiau puošėivos šių draudimų nepaisė.

9 XV a. piešinys, pašiepiantis per daug laiko prie veidrodžio praleidžiančią damą. Puošėiva veidrodyje pamato velnią.

10 Viduramžių kilmingųjų žmonių apranga. Moteris pasipuošusi ilga kelių sluoksnių suknele ir gobtuvu smailiu galu. Vyras dėvi trumpą švarkelį, kepurę, avi tuomet itin madingus batus ilgomis nosimis. XV a. piešinys.

6. Viduramžių miestai

Miestas	Gyventojų skaičius
Venecija	100 000
Florencija	80 000
Paryžius	80 000
Briugė	50 000
Kiolas	30 000
Liubekas	25 000
Strasbūras	20 000
Dancigas (Gdanskas)	20 000
Vilnius	10 000

1 Didžiausi XIV a. Europos miestai.

2 Viduramžių miestas: 1 – katedra, 2 – rotušė, 3 – miesto vartai, 4 – bausmių vykdymo vieta, 5 – gynybinė siena. XIII a. piešinys.

Miestų plėtra ir valdymas

Ankstyvųjų viduramžių Vakarų Europos miestai nei dydžiu, nei gyventojų gausa negalėjo prilygti antikoje gyvavusiems. Amatininkų, meistrų, pirklių buvo labai nedaug. Tokie miestai mažai kuo skyrėsi nuo didelio kaimo.

Nuo XI a. senieji miestai atgimė, sparčiai ėmė kurtis naujų. Jų plėtrą skatino įvairios priežastys: didėjantis gyventojų skaičius, pagyvėjusi prekyba bei amatų klestėjimas. Daugelis išaugo iš gyvenviečių, kurių atsirado prie feodalų pilių, vienuolynų, upių perkėlų, jūrų uostų bei patogiose prekybos kelių sankirtose.

Feodalų valdose įkurti miestai privalėjo mokėti jiems didelius mokesčius. Augančių ir turėjančių miestų gyventojai ėmė reikalauti **savivaldos**. Neretai feodalo ir nepriklausomybės siekiančių miestiečių nesutarimai peraugdavo į karus, kurie trukdavo metų metus. Klestintys miestai savivaldos teisę dažniausiai išsipirkdavo. Nepriklausomybę išsikovoję miestiečiai įgijo teisę laisvai verstis prekyba, leisti įstatymus, vykdyti teisingumą, rinkti miesto tarybą ir **mėrą**. Savivaldos teises turinčiuose miestuose prieglobsčio ieškojo nuo žemvaldžių pasprukę baudžiauninkai. Metus ir vieną dieną mieste išgyvenęs ir nesučiuptas žmogus tapdavo laisvas. Viduramžiais sakytą: „Miesto oras daro žmogų laisvą“.

Gyvenimas mieste

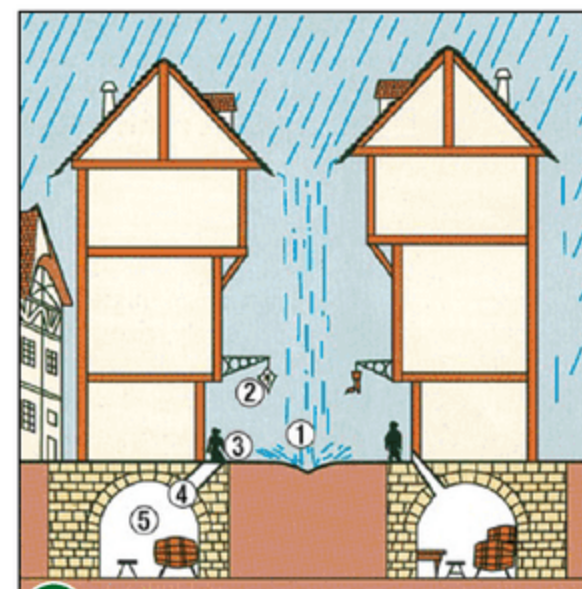
Gynybinėmis sienomis ir pylimais apjuosti miestai buvo nedideli. Dėl augančio gyventojų skaičiaus sienų ribojamame miesto plote ėmė stigti vietos, todėl pradėta statyti kelių aukštų namus. Išsikišę viršutiniai aukštai užstojo šviesą. Gatvės ir skersgatviai buvo tokie siauri, kad vietomis du žmonės vos galėjo prasilenkti. Svarbiausios gatvės vedė į erdviausią miesto dalį – pagrindinę aikštę. Joje paprastai stovėjo rotušė – miesto nepriklausomybės ir galios simbolis – ar bažnyčia. Į aikštę miestiečiai rinkosi pasidalyti naujienomis, čia vyko turgūs, viešai bausti nusikaltėliai.

Rotušėje posėdžiavo miesto taryba, buvo saugomi svorio ir ilgio matai. Mieste nuo aušros iki sutemų virė triukšmingas gyvenimas. Šaukliai skelbė svarbiausius miesto įvykius, prekeiviai plyšojo siūlydami prekes. Arčiau centro buvo įsikūrę turtingųjų namai, siaurose tamsiose gatvelėse palei miesto sieną glaudėsi varguolių lūšnos.

3 Viduramžių kronikininkas apie Briugės miesto įkūrimą

Pilies gyventojų poreikiams tenkinti prie tilto ėmė kurtis brangių daiktų pardavėjai, paskui smuklių laikytojai, norėdami pavalgydinti ir suteikti pastogę tiems, kurie prekiaudavo, ėmė statyti namus ir rengti viešbučius. Ir atsirado tarp jų paprotys sakyti „einame prie tilto“. Čia gyventojų taip padaugėjo, kad veikiai įkurtas didelis miestas, kuris iki šiol vadinamas Briuge, tai reiškia „tiltas“.

J. Agibalova, G. Donskojus, Vidurinių amžių istorija, Kaunas, Šviesa, 1987, p. 79.

4 Viduramžių Paryžiaus gatvės pjūvis: 1 – nutekamasis griovys, 2 – iškauba, 3 – tiltelis, 4 – oro ir šviesos anga, 5 – rūsys.

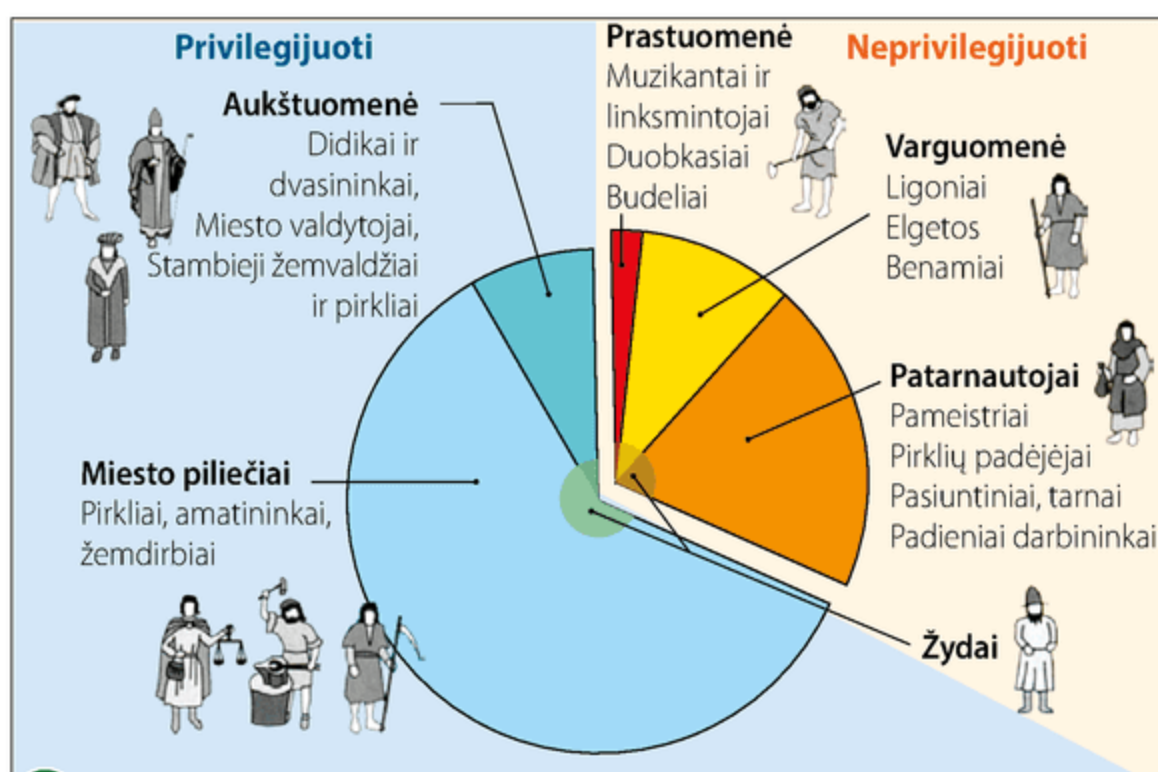
6 Biblijos personažo žydo Kleopo ir jo dukters paveikslas. XV a. Viduramžiais žydams liepta nešioti kitokius nei krikščionių drabužius, pavyzdžiui, smailėjančias skrybeles.

7 Duonos proporcijų matuoklė ant Freiburgo miesto katedros sienos. Nustatytų proporcijų nesilaikantis kepejas buvo griežtai baudžiamas.

8 Siuvėjo dirbtuvė. XIV a. piešinys.

5 Miesto gyventojų sudėtis.

Miestuose gyventi buvo nesaugu. Tankiai sustatyti namai – dažnų gaisrų priežastis. Sutemus išeiti į neapšviestas gatves drįso retas miestietis, nes baimintis plėšikų. Žmonės didžiavosi gyveną nepriklausomame mieste, tačiau ne visi turėjo vienodas teises. Tik kilmingi bei turtingi miestiečiai ėjo įtakingas pareigas. Amatininkai meistrai, jų padėjėjai, pameistrai ir mokiniai, smulkieji prekeiviai bei padieniai darbininkai sudarė gausiausią miestiečių sluoksnį, bet miesto valdyme nedalyvavo.

Žydai viduramžių mieste

Miestuose telkėsi gausios žydų bendruomenės. Siekdami išlaikyti sutelktą bendruomenę jie laikėsi savito gyvenimo būdo, tikėjimo, papročių. Žydai gerai išmanė mediciną, suprato, kad sveikatai išsaugoti svarbi švara, laikėsi griežtų mitybos taisyklių. Jie gyveno uždaroje miesto dalyje – **getė**. Žydai vertėsi smulkia prekyba, gydytojo ar pinigų skolinimu už procentus – palūkininkavimu. Pinigus skolindami už dideles palūkanas, sukaupti turtą, teikė paskolas net valdovams. Tačiau krikščionims jų verslas atrodė nuodėmingas. Pinigų skolinimas už palūkanas laikytas laiko pardavinėjimu, o laikas priklauso tik Dievui.

Savitas žydų bendruomenės gyvenimas, kitokios tradicijos ir religija dažnai sukeldavo nepagrįstų baimių ir įtarimų. Neretai dėl epidemijų ar ištikusių kitų nelaimių krikščionys kaltino kitatikius žydus. Prasiskolinę valdovai įsakydavo juos išvaryti, o turtą pasisavindavo. Neretai priešikumas žydams virsdavo neapykanta ir tiesioginiu susidorojimu. Persekiojami žydai saugaus gyvenimo ieškoti vyko į kitus miestus ar šalis, dažniausiai į Lenkiją ir Lietuvės Didžiąją Kunigaikštystę.

Miestiečių verslai

Pagrindiniai miesto gyventojų verslai – amatai ir prekyba, bet daugelis vertėsi ir žemės ūkiu. Pagal darbo veiklą miestiečiai priklausė prie įvairių bendruomenių. Vienos profesijos amatininkai būrėsi į

9 Viduramžių miesto gatvės rekonstrukcija: 1 – amatininko dirbtuvės herbas, 2 – prekyvietė, 3 – prekystalis, 4 – kanalizacijos latakas.

cechūs, pirkliai jungėsi į **gildijas**. Tokios tarpusavio pagalbos jiems reikėjo gintis nuo konkurentų, feodalų, plėšikų. Verstis amatu ar prekyba buvo leidžiama tik priklausantiems prie šių sąjungų. Visiems cechų ir gildijų nariams galiojo vienodi kokybės reikalavimai, nustatytos prekių kainos. Norėdamas tapti visateisiu cecho nariu – meistru, ilgai mokėsis amatininkas turėjo pagaminti meistriškumą įrodančią gaminį, vadinamą šedevru.

Stiprėjant amatams ir sparčiai plečiantis prekybai, į sąjungas ėmė vienytis įvairių miestų pirkliai. Vieni iš turtingiausių ir didžiausių to meto centrų buvo Viduržemio jūros regiono miestai-valstybės Venecija, Genuja ir kiti. Įžymiausia **Hánzos miestų sąjunga** subūrė vokiečių pirklius ir kontroliavo prekybą Baltijos jūroje. Šios sąjungos atstovybė nuo XIV a. veikė ir Kaunė. Didieji miestai kasmet rengė kelių dienų ar net savaitės turgus – muges. Įvairių šalių bei miestų pirkliai suvažiuodavo parduoti amatininkų dirbinių, prabangių užjūrio prekių, sudaryti prekybos sandorių. Greta pirklių darbavosi pinigų keitėjai, nes kiekviena šalis ar net miestas kaldino skirtingo svorio ir vertės monetas. Amatų bei prekybos plėtra skatino miestų augimą. Dalis jų tapo svarbiausiais kultūros, mokslo bei meno centrais.

11 Paryžiaus miesto valdytojo įsakymas. 1350 m.

Daugelis asmenų, vyrų ir moterų, Paryžiuje ir kituose apygardos miestuose gyvena dykinėdami ir nenori nė trupučio pasijudinti, o elgetauja ir leidžia laiką smuklėse. Įsakoma: visi tie dykaduoniai, lošėjai kauliukais ir gatvės burtininkai, elgetaujantys ir prašantys išmaldos, kad ir kokios visuomeninės padėties jie būtų, jeigu jie turi sveikus kūnus, sveikas rankas ir kojas, turi dirbti darbą, kuris leistų jiems užsidirbti pragyvenimui. Arba apleisti Paryžių bei kitus apygardos miestus praėjus trim dienoms po šio įsakymo paskelbimo. Jeigu, praėjus nustatytam laikui, juos kas aptiks dykaduoniaujant, lošiant kauliukais ar elgetaujant, jie bus nuvesti į kalėjimą ir ten uždaryti keturioms dienoms. Jeigu, išėję iš kalėjimo, jie ir toliau dykaduoniaus, neturės pakankamai lėšų pragyvenimui arba jeigu negalės nemeluodami nurodyti asmenų, pas kuriuos tarnauja, jie bus pastatyti prie gėdos stulpo. Trečią kartą jų kaktos bus pažymėtos įkaitinta geležimi, jie bus ištremti.

P. Biunaras, Ž. Doranas, D. Stefanus, Ž. Vialis, Istorija 2, Vilnius, Baltos lankos, 1995, p. 69.

Cèchas – tos pačios specialybės amatininkų susivienijimas.

Gėtas – miesto dalis tautinėms ar religinėms mažumoms gyventi.

Gildija – pirklių susivienijimas, ginant savo narių privilegijas.

Hánzos miestų sąjunga – XIII a. susidariusi šiaurės Vokietijos miestų prekybinė ir politinė sąjunga.

Mėras – miesto vadovas.

Savivalda – teisė savarankiškai spręsti vietos arba vidaus klausimus.

Dabartinis
Klaipėdos herbas.

10 XV a. Klaipėdos miesto antspaudas su miesto herbu. Šis su Hanzos sąjunga prekiavęs miestas pirmasis iš visų esančių dabartinės Lietuvos teritorijoje gavo savivaldos teises.

1. Įvardyk didžiausius to laikotarpio miestus 1. Kokios priežastys skatino viduramžių miestų augimą ir plėtrą 3?
2. Nurodyk 2 matomų miesto pastatų paskirtį. Remkis 4, 9 ir papasakok apie gyvenimo sąlygas viduramžių mieste.
3. Palygink savivaldos teises turinčius ir feodalų įtakoje esančius miestus. Kuo jie skyrėsi? Kaip buvo galima įgyti savivaldą?
4. Kokių išvadų apie viduramžių miesto gyventojus gali padaryti iš 5 duomenų? Įvardyk gausiausią ir mažiausią sluoksnius.
5. Apibūdink žydų ir krikščionių santykius viduramžių mieste. Dėl ko kildavo žydų persekiojimų?
6. Dirbkite grupėmis. Patvirtinkite arba paneikite teiginį, kad tokių įsakymų 11 miestui reikėjo.

7. Nuo vienuolynų mokyklų iki universitetų

2 Kaulinė lentelė, kurioje užrašyta lotyniška malda, ir stilius. Iš tokių lentelių vaikai mokėsi skaityti. Panašiose, tik vašku padengtose, lentelėse mokiniai rašė. Ženklus brėžė aštriuoju stiliaus galu, o bukuoju užglaidydavo tekstą, kad galėtų rašyti iš naujo.

3 Skaitantis vienuolis su akiniais. Manoma, kad akiniai atsirado šiaurės Italijoje iš jau XIII a. II pusėje naudotų „skaitymo akmenų“. Jie buvo su metalo, rago ar odos rėmeliais. XV a. piešinys.

1 Viduramžių vienuolyno mokykla. XIV a. miniatiūra.

Vienuolynų mokyklos

Šimtmečiais vieni iš labiausiai išsilavinusių žmonių Europoje buvo dvasininkai. Todėl ir pirmosios mokyklos viduramžiais steigtos prie bažnyčių ar vienuolynų. Jos rengė būsimuosius dvasininkus, todėl mokytis galėjo tik berniukai. Jie mokėsi skaityti, rašyti, skaičiuoti, maldų, giedoti bažnytines giesmes. Visi dalykai dėstyti viduramžių mokslo kalba – lotyniškai.

Knygos viduramžiais – didelė vertybė. Jų buvo mažai, kainavo labai brangiai. Dažnai mokykloje vienintelę knygą turėjo tik mokytojas. Mokiniai jo diktuojamus tekstus mokėsi mintinai, dažnai net nesuprasdami reikšmės. Už menkiausią nusižengimą drausmei ar neišmoktą pamoką mokytojas griežtai baudė rykšte. Todėl viduramžiais apie mokytus žmones sakyta: išaugo mokytojo rykštės plakamas. Įvairaus amžiaus vaikai mokėsi vienoje patalpoje nuo 5–6 val. ryto iki 4 val. po pietų. Mokiniai ilsėjosi tik šventadieniais, atostogų neturėjo.

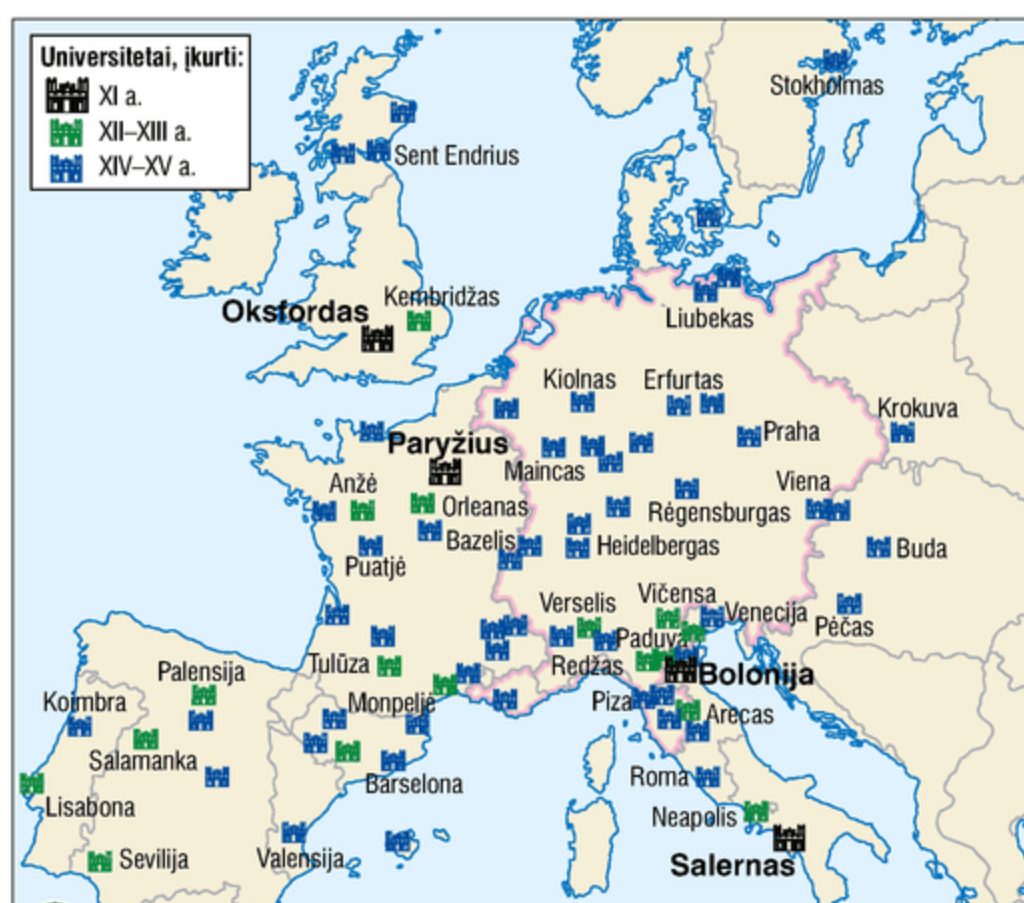
4 Apie mokymosi dalykus viduramžių vienuolynų mokyklose

Gramatika buvo vienas svarbiausių mokymosi dalykų. Mokyta lotynų kalbos gramatikos. Šios kalbos mokymas prasidėdavo nuo elementariausių taisyklių įsidėmėjimo ir paprasčiausių frazių įsisavinimo. Skaitymo technikos įvaldymas užtrukdavo dvejus trejus metus. Rašymo technika taip pat buvo sudėtinga. Išmokus gramatikos, pereita prie literatūros. Iš pradžių mokyta trumpų eilėraščių ir jų sudarymo taisyklių. Vėliau studijuota antikos literatūra lotynų kalba.

Dialektiką ir retoriką mokėsi tuo pačiu metu. Pirmasis dalykas ugdė teisingą mąstymą, gebėjimą formuoti argumentus ir įrodymus. Antrasis lavino iškalbą, taisyklingą sakinio struktūrą, o tai buvo itin vertinama dvasininkijos ir aristokratijos sluoksniuose.

Kaip papildomas dalykas studijuota astronomija, tačiau tik tiek, kiek reikėjo religinių švenčių sekai įsiminti. Muzikos meną pažindavo iš natų, kurios buvo žymimos abėcėlės raidėmis. Aritmetiką sudarė keturi pagrindiniai veiksmi. Visus šiuos mokslus vainikavo teologijos studijos.

Pagal <http://www.best-pedagog.ru/>

5 Universitetai Europoje XI–XV a.

Augant miestams ir plečiantis prekybai, apskaičiuoti mokesčius, tvarkyti įvairius raštus reikėjo vis daugiau raštingų ir išsimokslinusių žmonių. Miestuose imtos kurti katedrų mokyklos. Jose vaikai galėjo mokytis gimtąja kalba, daugiau dėmesio skirta gamtos mokslams bei aritmetikai. Mokiniai mokėsi septynių pagrindinių dalykų, vadinamų laisvaisiais menais: gramatikos, diskusijų ir iškalbos menų, muzikos, aritmetikos, geometrijos ir astronomijos.

Universitetai

Pirmasis **universitetas** įkurtas XI a. pabaigoje Bolonijos mieste Italijoje. XV a. Europoje jų jau buvo daugiau kaip 60. Universitetai turėjo savivaldos teisę: nepriklausė nuo miesto valdžios, nemokėjo mokesčių, turėjo savo teismą. Universitetui vadovavo studentų ir dėstytojų renkamas **rėktorius**. Studentai klausė profesorių paskaitų ir užsirašinėjo jas, skaitė bei komentavo mokslinius tekstus. Iš įvairių šalių į universitetą suplaukė studentai pagal regionus, iš kurių atvyko, būrėsi į tarpusavio pagalbos bendrijas. Daugelis gyveno skurdžiai, elgetavo ir net plėšikavo. Skurstantiems norintys padėti turtingi miestelėnai ėmė steigti studentų bendrabučius. Atskiruose kvartaluose prie universitetų dirbo knygų perrašinėtojai, veikė rašymo priemonių gamintojų dirbtuvės, viešbučiai bei smuklės.

Miestai, kuriuose įsikūrė universitetai, sparčiai plėtėsi. Ilgainiui jie tapo svarbiausiais mokslo ir kultūros židiniais.

Mokslas tarnauja Dievui

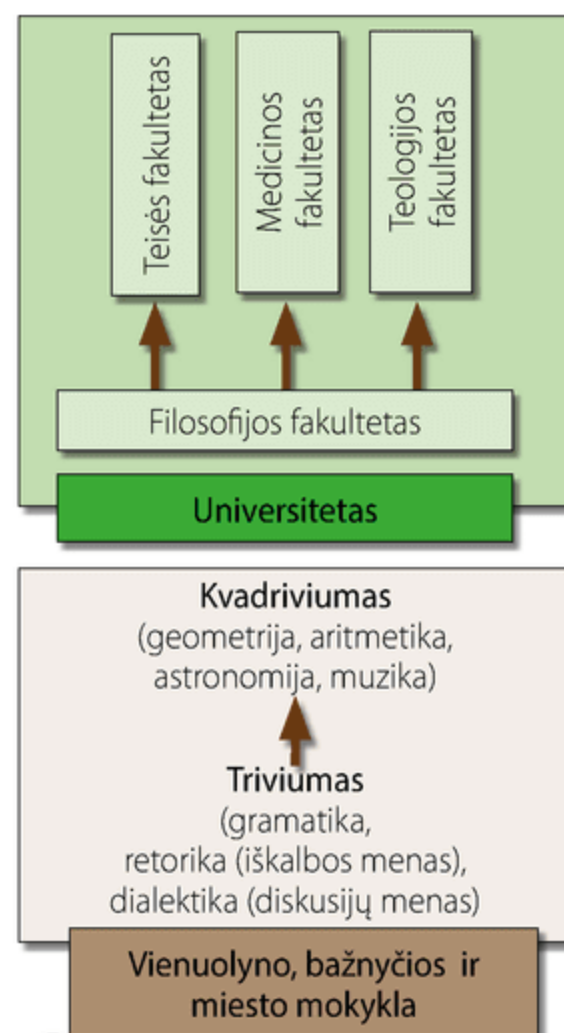
Viduramžių mokslas buvo skirtas tikėjimo tiesoms aiškinti bei joms suprasti. Labiausiai buvo vertinamas mokslas apie Dievą – **teologija**. Viduramžių mąstytojams Dievas buvo svarbiausias pažinimo tikslas. Antikos filosofams rūpėjo pažinti pasaulį, išsiaiškinti reiškinių kilmę bei priežastis, o viduramžių mąstytojams filosofija – priemonė Šventajame Rašte išdėstytoms tiesoms įrodyti. Svarbiausia buvo išmanyti jau parašytus veikalus, o ne ieškoti naujovių.

6 Teologijos paskaita Sorbonos universitete (Prancūzija). XV a. piešinys.

7 Vieno seniausių Europoje Bolonijos universiteto antspaudas. Užrašas lotynų kalba Alma mater reiškia motina maitintoja.

8 Viduramžių švietimo sistema.

Astrològija – tariamas mokslas, kurio šalininkai tiki, kad neva pagal dangaus kūnų padėtį ir judėjimą bei gimimo datą galima prognozuoti žmonių ir pasaulio likimą.

Alchèmija – viduramžių chemijos kryptis, ieškanti gyvybės eliksyro ir būdų paprastus metalus paversti auksu.

Rèktorius – aukštosios mokyklos vadovas.

Teològija – mokslas apie Dievą.

Universitètas – aukštoji mokykla, kurioje organizuojamos aukštosios studijos, moksliniai tyrimai, suteikiami moksliniai vardai ir laipsniai.

8 Rodžerio Bakono optikos studijų brėžiniai. XIII a.

11 Arabų kronikininkas Usama ibn Munkizas. XII a. pradž.

„Pas mane atvedė riterį, kuriam ant kojos buvo iškilusi votis, ir išsekusią moterį. Riteriui uždėjau trauklapį; votis atsivėrė ir pagerėjo. Moteriai paskyriau dietą, kad pažvalėtų“. Bet tada atėjo frankų gydytojas ir tarė: „Šis vyras nemoka jų gydyti!“ Ir, kreipdamasis į riterį, paklausė: „Ką renkiesi – gyventi su viena koja ar mirti su abiem?“ Kadangi pacientas atsakė, kad verčiau gyventų su viena koja, gydytojas įsakė: „Atveskite man tvirtą riterį su gerai išgalastu kirviu“. Greitai atsirado riteris ir kirvis. Frankų gydytojas padėjo koją ant medinės trinkos ir tarė ką tik atėjusiam vyrui: „Smarkiai smok kirviu, kad iškart nukirstum!“ Mano akyse vyras sudavė į koją pirmą smūgį, kadangi ji vis dar laikėsi, smogė antrą kartą. Ištryško kaulo smegenys ir sužeistas tą pačią akimirką mirė.

Pagal A. Maalouf kn. *Kryžiaus žygiai arabų akimis*, Vilnius, Aidai, 2006, p. 146.

9 Prancūzijos karaliaus valdininkai mokosi astronomijos ir geometrijos. XV a. miniatiūra

Tačiau ir religijos persmelktame mokslo pasaulyje atsirado kitaip mąstančių žmonių. Vienas iš jų – vienuolis **Rodžeris Beikonas**. Puikiai graikų filosofiją išmanantis vienuolis tikino, jog gamtos reiškinius galima pažinti stebint juos ir atliekant bandymus. Jis eksperimentavo su magnetine rodykle, didinamaisiais stiklais. Bažnyčia pasmerkė šį mokslininką ir net kuriam laikui įkalino.

Viduramžių žmonės labai domėjosi **astrològija** ir **alchèmija**. Astrologai iš dangaus šviesulių išsidėstymo spėjo ateitį. Alchemikai eksperimentavo ieškodami gyvybės eliksyro bei paslaptingos medžiagos – filosofinio akmens, metalus paverčiančio auksu. Alchemikai padėjo chemijos mokslo pagrindus. Jie atrado daugybę cheminių elementų, metalo lydinių, vaistų gamybos būdų, sukūrė įvairių prietaisų.

Medicina viduramžiais buvo sumišusi su magija, astrologija ir religija. Tikėta, kad ligas sukelia piktieji demonai, todėl gydytasi įvairiais užkalbėjimais, amuletais bei kitomis liaudies medicinos priemonėmis. Menkai nusimanyta apie žmogaus kūno sandarą bei ligų priežastis. Bažnyčia draudė skrosti palaikus, nes tikėta kūno prisikėlimu.

Išsimokslinę gydytojai – retenybė, jų paslaugos buvo prieinamos tik turtingiesiems. Didžioji žmonių dalis naudojos barzdaskučių paslaugomis. Jie tvarstė žaizdas, atstatė išnirusius ir gydė lūžusius kaulus, amputavo galūnes, traukė dantis, nuleido kraują. Nors to meto mokslas nebuvo išsivadavęs iš Bažnyčios įtakos, tačiau viduramžiais sukurta mokyklų bei universitetų kultūra padėjo vėlesnių laikų švietimo pagrindus.

1. Kas viduramžiais steigė pirmąsias mokyklas? Ko jose mokyta **4**?
2. Palygink viduramžių ir šių laikų mokyklą. Kokių skirtumų įžvelgi?
3. Paaiškink, kuo Europos kultūrai buvo reikšmingas universitetų atsiradimas. Kuriuose regionuose iš pradžių jų kūrėsi daugiausia **5**?
4. Papasakok apie studijas viduramžių universitete (paskaitas, dėstytojus, veiklą po paskaitų) (tekstas, **6**, **8**).
5. Į ką viduramžiais orientuotas mokslas? Kokių sunkumų kilo naujoviškai mąstantiems mokslininkams?
6. Kokių išvadų apie to meto europiečių ir arabų medicinos žinias gali padaryti perskaitęs **11**?

8. Menas Dievo garbei

1 XI a. pab. romanikos stiliaus abatija dab. Vokietijoje.

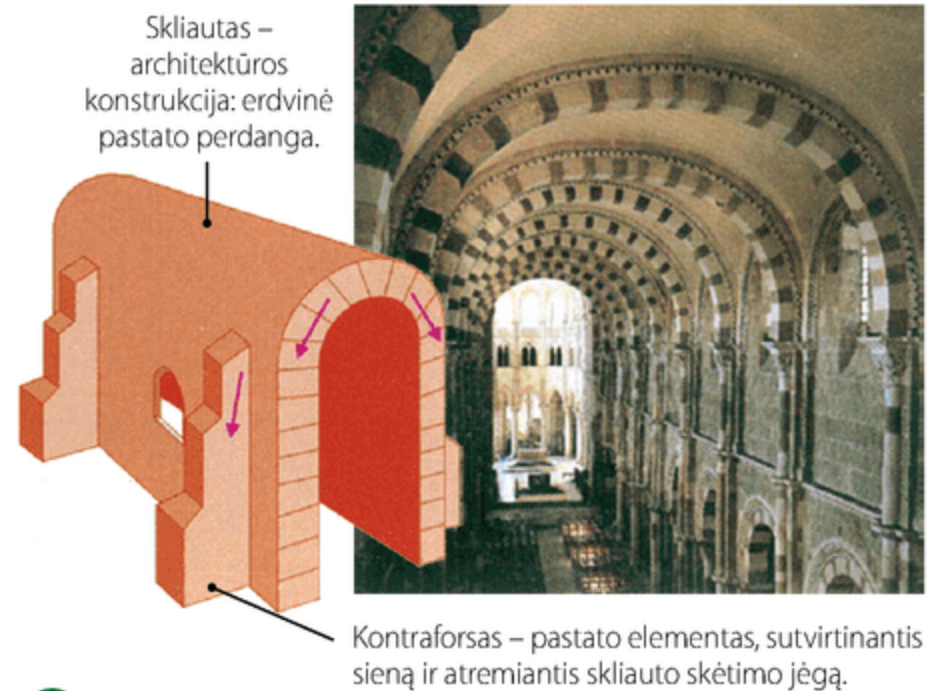
Romanikos tvirtovės

Giliai tikintys viduramžių žmonės didingiausias ir gražiausias meno kūrinius skyrė Dievui garbinti. Vienuolynuose, bažnyčiose ir **katedrose** suklestėjo architektūra, skulptūra ir tapyba. Ankstyvųjų viduramžių amatininkai perėmė ir tobulino romėnų architektūros laimėjimus, todėl tuo metu atsiradęs architektūros stilius vadinamas **romėnika**. Akmeninės žemos, storomis sienomis, nedidukais pusapvalės arkos langais ir durimis romaninės bažnyčios priminė tvirtoves. Dauguma jų suplanuotos kryžiaus pavidalu ir orientuotos į rytus – į Jeruzalės pusę.

Artistais vadinti architektai viduramžiais tarp menininkų užėmė ypatingą vietą. Juos gerbė ne tik už įvairiapuses savo srities žinias, bet ir už tai, jog statė Dievo namus. Romaninių bažnyčių išorę ir vidų puošė akmenyje iškaltos skulptūros, nutapytos **frėskos**. Neraštingiems žmonėms tapybos, skulptūros menas buvo tarsi raštas mokantiems skaityti. Jo paskirtis – perteikti Biblijos pasakojamas šventųjų gyvenimo istorijas. Kiekvienas šventovėje esantis kūrinys turėjo tam tikrą reikšmę.

2 Romanikos ir gotikos centrai Europoje. XI–XV a.

3 Romanikos architektūros bruožai.

4 Bažnyčia – didingiausias viduramžių pastatas

Šiandien sunku net įsivaizduoti, ką to meto žmogui reiškė bažnyčia. Tik apsilankę senuose atkampiuose bažnytkaimiuose, šiek tiek suvokiame, kokia ji ten yra buvusi svarbi. Dažnai bažnyčia būdavo vienintelis visoje apylinkėje solidus pastatas, mylių mylias nerasdavai kito tokio mūro. Jos bokštai visiems, prie jos artėjantiems, dar iš tolo kelią rodydavo. Sekmadieniais ir per šiokiadienių pamaldas čia susitikdavo visi bažnytkaimio gyventojai ir, be abejonės, juos kerėdavo šis pastatas, išpuoštas paveikslais ir drožiniais – taip skyrėsi jis nuo paprastų, kuklių gyvenamųjų būstų, kur prabėgdavo žmonių gyvenimas. Taigi nereikia stebėtis, kad bažnyčios statyba buvo visos bendruomenės reikalas ir kiekvienas didžiavosi galėdamas padėti ją papuošti.

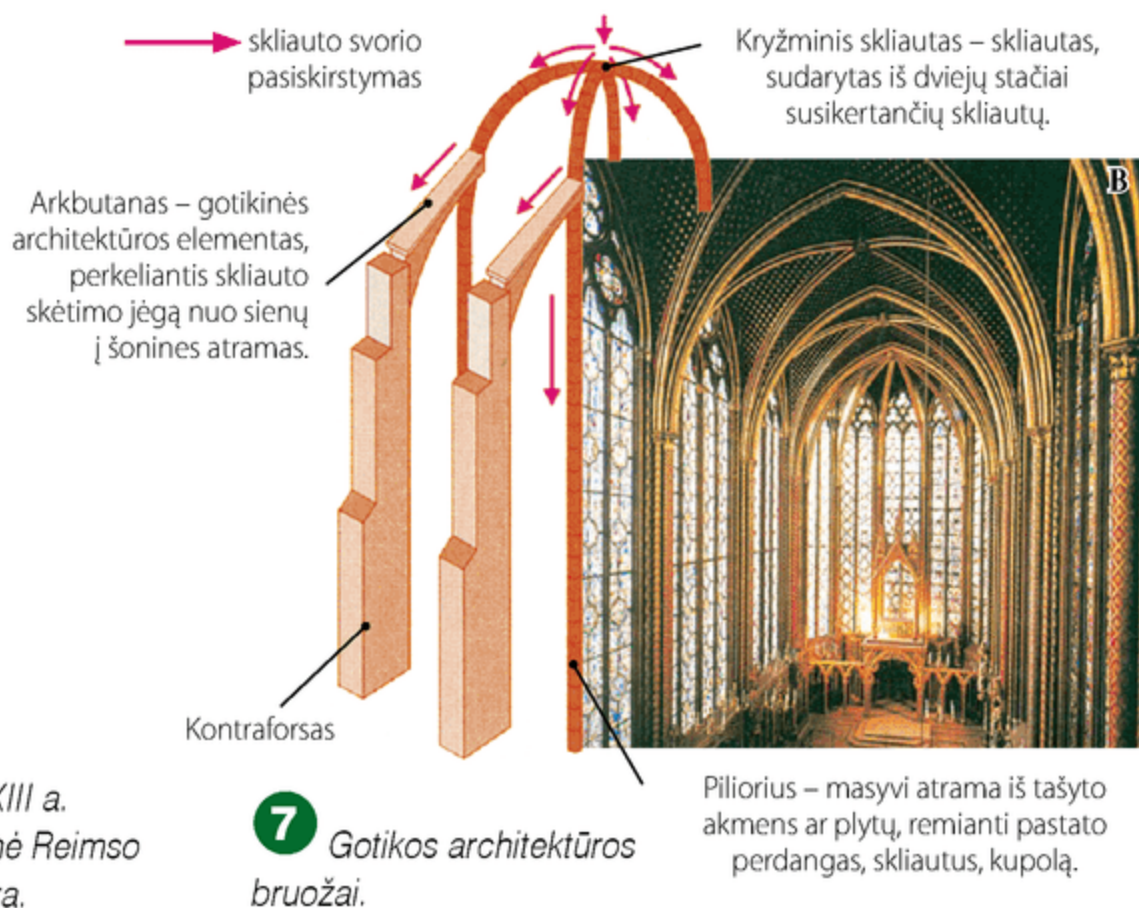
E. H. Gombrich, *Meno istorija*, Alma littera, Vilnius, 1995, p. 126.

5 Romaninis XII a. pradžios reljefas.

6 XIII a. gotikinė Reimso katedra.

7 Gotikos architektūros bruožai.

8 Gotikinė XII a. skulptūra, vaizduojanti Kristų su motina Švč. Mergele Marija.

Viduramžių menininkams labiausiai rūpėjo dvasinis žmonių pasaulis. Norėdami pabrėžti žmonių begalinį pasiaukojimą Dievui ir kuo išraiškingiau tai perteikti menininkai kūrė nenatūralias šventųjų figūras.

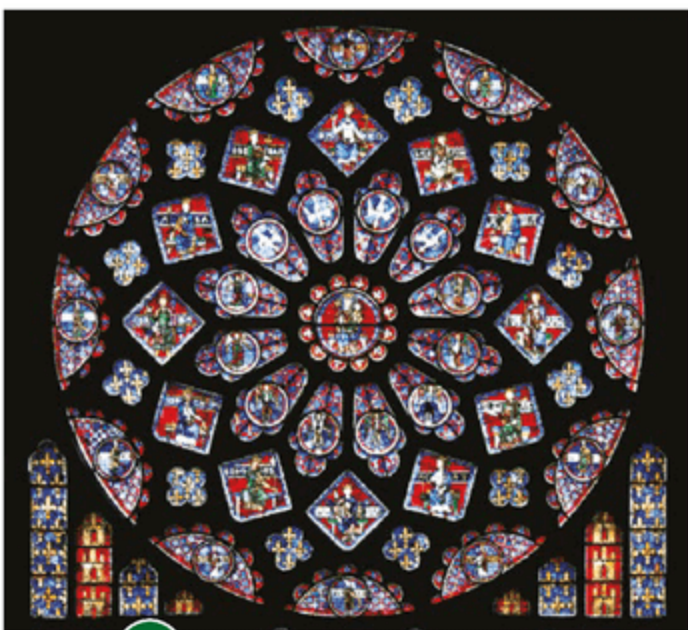
Į dangų kylanti gotika

Plėtojantis miestams, tobulėjant amatams bei statybos technikai, romaniką pakeitė grakšti **gotika**. Gotikos architektūros pagrindas yra smailėjanti arka. Pastatų lubas remia susikertančių arkų karkasas, vadinamasis kryžminis skliautas. Dėl šio patobulinimo lubos tapo lengvesnės, sienos plonesnės, meistrai galėjo statyti aukštus ir erdvius pastatus. Sunku patikėti, kad įspūdingo aukščio (net iki 150 m) mūrinės viduramžių katedros pastatytos naudojantis vien mediniais pastoliais ir paprasčiausiais kėlimo mechanizmais. Norėdami sutvirtinti mūrinius pastatus išmoningi meistrai į kalkių ir smėlio skiedinį dėjo pelenų, kiaušinio baltymo.

Didžiulius gotikinių bažnyčių langus puošė **vitražai** – iš spalvoto stiklo gabalėlių sudėlioti ir švininėmis juostelėmis sutvirtinti paveikslai. Talentingi meistrai medžio raižiniais ir tapytais paveikslais puošė altorius. Gotikiniai meno kūriniai buvo spalvingesni ir tikroviškesni nei romaniniai. Didžiausią meistriškumą pasiekė **miniatiūrų** tapytojai.

Viduramžių literatūra

Nepaprastai turtinga ir įvairi to laikotarpio literatūra. Vieni kūriniai buvo perduodami iš lūpų į lūpas, gyvavo klajojančių muzikantų dainose, kitus užrašė ar sukūrė vienuoliai. Tai liudija šventųjų gyvenimo aprašymai, pamokslai, giesmės, maldos. Valdovų dvarų ir riterių pilių aplinkoje suklestėjo pasaulietinė literatūra. Riteriai kūrė eiliuotas poetas bei romanus apie didvyriškus karo žygius, išliejo jausmus širdies damoms. Mėgiamiausi šio stiliaus kūriniai buvo „Rolando giesmė“, pasakojanti apie Karolio Didžiojo sūnėno riterio Rolando žygdarbius, bei pasakojimai apie karaliaus Artūro ir jo bendražygių Apvaliojo stalo riterių nuotykius.

9 Romaninių ir gotikinių bažnyčių langus puošė spalvoti vitražai. Šartro Dievo Motinos katedros vitražas, vadinamoji rožė, Prancūzijoje, XIII a.

10 Rankraštinės knygos puslapis. XV a. miniatiūroje vaizduojami antikios filosofai.

Miestiečiai mėgo kurti šmaikščius pamokomuosius pasakojimus apie apsučius ir gudrius žmones. XIV a. pradž. **Dantė Aligjeris** parašė viduramžių literatūros šedevrą – „Dieviškąją komediją“. Kelionės po pomirtinį pasaulį aprašyme italų poetas atskleidė viduramžių žmogaus pasaulėžiūrą. Stebuklų, didingų žygdarbių bei magijos kupinas viduramžių literatūros pasaulis ir šiandien žadina menininkų vaizduotę.

Muzika ir vaidyba

Bažnyčia muziką skirstė į „gerąją“ – keliančią žmogaus sielą prie Dievo, ir „blogąją“ – velnio žabangas. Bažnyčiose drausta groti bet kuriais instrumentais, net vargonais. Todėl jose skambėjo vienuolių giedamos vienbalsės lotyniškos giesmės – **grigališkieji chorālai**. Nepaisant Bažnyčios draudimų, plėtota ir pasaulietinė muzika. Klajojantys muzikantai dainomis šlovino vyną ir moteris, puotose, šventėse skambėjo gitaros pirmtakių – liūtnių – muzika. Bažnyčių ir katedrų šventoriuose, miestų turgaus aikštėse vaidinti stebuklingus atsitikimus iš Biblijos ar šventųjų gyvenimo vaizduojantys religiniai spektakliai.

Ne vieną šimtmetį manyta, kad viduramžiais vyravo kultūros sąstingis, skiriantis antikios ir Renesanso laikotarpius. Šiandien pripažįstama, jog viduramžiai dėl savito ir turtingo meno užima garbingą vietą kultūros istorijoje.

1. Paaiškink, dėl ko bažnyčių statyba buvo ypač svarbi viduramžių žmonėms **4**.
2. Remkis **1**, **3**, **5** ir įvardyk romanikos architektūros ir meno stiliaus bruožus.
3. Pagal **6**–**8** apibūdink gotikos architektūros ir meno stilių. Kuo jis iš esmės skyrėsi nuo romanikos?
4. Internetu rask informacijos apie gotikos stiliaus pastatus dabartinėje Lietuvoje. Pateik ją klasei.
5. Susiburkite į grupes. Patvirtinkite arba paneikite teiginį, kad viduramžiai buvo mokslo ir meno nuosmukio laikotarpis.
6. Internetu rask ir klasei pateik pasirinktą viduramžių meno, muzikos arba literatūros kūrinį.

Freskà – tapybos kūrinys, tapomas ant drėgno sienos tinko.

Gòtika – XII a. vid.–XVI a. pradž. architektūros ir dailės stilius.

Grigališkasis chorālas – vienbalsės lotyniškai giedamos vienuolių giesmės.

Kātedra – religinės paskirties pastatas, priklausantis krikščionių bendruomenei, vyskupijos centras.

Miniatiūrà – rankraštinės knygos iliustracija; mažas paveikslėlis.

Romānika – XI – XII a. architektūros ir dailės stilius.

Vitrāžas – dailės kūrinys iš spalvoto stiklo, įstatomas į langą, duris.

11

Ištrauka iš epo „Rolando giesmė“. XI–XII a.

Septynerius metus su maurais kovė
Ispanijoje Karolis valdovas,
Lig jūros šalį užėmė kalnuotą.
Neatsilaikė miestai nei tvirtovės,
Neliko mūrų jo kely nei kuorų.
Nepaėmė vienos tik Saragosos.
Marsilis valdo ją, bjaurus pagonis.
Jis Apoleną garbina, Mahomą,
Bet viešpaties ištiks jį nemalonė.
Aoi*!

*Aoi! – jaustukas, priedainis, randamas ir kai kuriose kitose viduramžių poemose

Pagal <http://ualgiman.dtiltas.lt/>

12

Muzikantų ir aktorių pasirodymas. XIV a. piešinys.

Skyriaus santrauka

1 Viduramžių žmogaus pasaulėžiūra

- Pasaulį žmonės įsivaizdavo kaip plokščią nejudantį vandenynų apsuptą diską.
- Žmonės nemokėjo tiksliai nustatyti laiko, manė, kad neišvengiamai artėja pasaulio pabaiga.
- Viduramžių žmonių gyvenime religija užėmė svarbiausią vietą.

2 Kas viršesnis – popiežius ar imperatorius?

- Dėl viršenybės tarp popiežių ir Šventosios Romos imperijos imperatorių kilo nesutarimų.
- Popiežiaus ir imperatoriaus ginčas išspręstas Vormso konkordatu.
- Reformos sustiprino Bažnyčios autoritetą. Ji tapo katalikų pasaulį ir susiskaldžiusias valstybes vienijančia jėga.

3 Dievo vardu: kryžiaus žygiai

- XI–XIII a. vykę krikščionių karo žygiai į Šventąją Žemę vadinami kryžiaus žygiais.
- Po daugelio karų su musulmonais kryžininkai buvo priversti trauktis iš Palestinos.
- Kryžiaus žygiuose įžiebta musulmonų ir krikščionių nesantaika yra ir šių dienų konfliktų priežastis.

4 Mongolai – grėsmė iš Rytų

- Nuo senų laikų Vidurio Azijos stepėse gyveno karinės klajoklių gentys – mongolai.
- XIII a. mongolus suvienijęs valdovas Čingischanas nukariavo milžinišką teritoriją ir įkūrė didžiausią imperiją žmonijos istorijoje.
- Silpnėjant mongolų galiai, užkariautos šalys išsivadavo iš jų įtakos.

5 Kasdienis žmonių gyvenimas viduramžiais

- Viduramžiais santuoka buvo dviejų šeimų sudaroma turto sutartis.
- Dėl paplitusios nešvaros dažnai kildavo įvairių ligų ir epidemijų.
- Apranga demonstravo žmonių luominę padėtį ir turimą turtą.

6 Viduramžių miestai

- Augant gyventojų skaičiui, klestint prekybai ir amatams, Europoje sparčiai daugėjo miestų.
- Savivaldos teisę gavusių miestų gyventojai turėjo daugiau teisių ir laisvių.
- Dalis miestų tapo svarbiais prekybos ir amatų, kultūros bei mokslo centrais.

7 Nuo vienuolynų mokyklų iki universitetų

- Mokyklos viduramžiais steigtos prie bažnyčių ar vienuolynų.
- Dalis jų išaugo į universitetus – svarbiausius to meto mokslo ir kultūros židinius.
- Viduramžių mokslas buvo orientuotas į tikėjimo tiesų aiškinimą.

8 Menas Dievo garbei

- Ankstyvaisiais viduramžiais Europoje atsiradęs architektūros stilius vadinamas romanika.
- Suklestėjus miestams, šalia romanikos atsirado grakštesnis gotikos stilius.
- Viduramžiai buvo vienas iš turtingiausių pasaulinio meno laikotarpių.

Kaip dirbti su rašytiniais šaltiniais?

Metraščiai, kronikos, laiškai, dienoraščiai ar net ūkio dokumentai priklauso prie rašytinių šaltinių ir yra istorijos tyrimo objektas. Rašytiniai šaltiniai – vienas iš dažniausiai naudojamų ir, ko gero, labiausiai paplitusių istoriko pagalbininkų. Paprastai jie skirstomi į pirminius ir antrinius. Pirminiai būna parašyti aptariamojo įvykio laikotarpiu, antriniai – po aptariamojo įvykio. Reikia įsidėmėti, jog ir pirminis, ir antrinis rašytiniai šaltiniai yra tik istorijos „ištrauka“, todėl prieš nagrinėjant būtina kuo daugiau sužinoti apie aptariamąjį laikotarpį. Istorijos įvykiai ar asmenybės dažnai sulaukia nevienodų vertinimų, kurie atsispindi šaltiniuose. Todėl svarbu išmokti lyginti skirtingus šaltinius, o gautą informaciją susisteminti ir apibendrinti. Kitaip galima padaryti klaidingų išvadų.

Darbo veiksmas

Pirmas: informacijos apie šaltinį rinkimas.

- Kada parašytas tekstas?
- Kas jo autorius?
- Ar teksto autorius yra aprašomų įvykių liudininkas?
- Kuriam tikslui galėjo būti parašytas tekstas?
- Ar jame atsiskleidžia autoriaus gyvenamojo meto požiūris?

Antras: teksto nagrinėjimas.

- Kaip suformuluotas tekstas?
- Ar jame galima skirti kokių nors teiginių, nuomonių?
- Kokia pagrindinė teksto mintis?
- Ar teiginiai neprieštarauja vienas kitam, yra objektyvūs?

Trečias: papildomos informacijos kaupimas.

- Ar yra kitų šaltinių, patvirtinančių nagrinėjamo teksto teiginius?
- Ar yra šaltinių, prieštaraujančių teksto teiginiams?

1. Pasitark darbo veiksmus ir išnagrinėk **1**.
2. Palygink kryžininko **1** ir musulmono **2** mintis apie mūšio eigą. Nurodyk prieštaravimus. Kurį iš šių šaltinių ir kodėl laikytum patikimesniu?
3. Pasamprotavkite, kokiais būdais mokslininkai nustato rašytinių šaltinių patikimumą.

1 Tulūzos grafo kapeliono, vieno iš kryžiaus žygio dalyvių, pasakojimas. 1099 m.

Maloningasis Viešpats atsiuntė vargšą valstiečių berniuką, kad įkvėptų mums drąsos. Jis atvyko pas Tulūzos grafą ir pranešė: „Apaštalas Andrius įsakė man atvykti pas Jus ir paprašyti, kad atgabentumėte šventąjį ietį, kuria buvo sužeistas mūsų Viešpaties Jėzaus Kristaus šonas. Ši ietis užkasta Antiochijoje po Šv. Petro bažnyčia“. Grafas ir dvylika vyrų tučtuoju išsiruošė į bažnyčią. Aš, grafo kapelionas, taip pat vykau su jais. Mes kasėme nuo ryto iki vakaro. Pagaliau Viešpaties malonės dėka radome ietį ir aš ją pabučiavau. Po to mes pasninkavome tris dienas. Tada, įsitikinę savo pergale, atvėrėme vartus ir puolėme musulmonus. Didelės priešojų pajėgos stėjo prieš mus. Tačiau nė vienas iš mūsų nebuvo sužeistas, jokia strėlė mūsų nelietė. Mus apgynė šventoji ietis. Regėjau tai savo akimis, nes nešiau mūsų šventąją ietį.

R. Pernoud, Die Kreuzzüge in Augenzeugenberichten, München, 1975, p. 85.

• Kryžininkai iškilmingai grąžina atkovotą šventąją ietį. XIX a. piešinys.

2 Iš musulmonų mokslininko raštų. XIII a.

Kai emyras Kerboga išgirdo, jog frankai nusisukė Antiochiją, susiruošė su kariuona į Siriją. Ten prie emyro kariuomenės prisijungė Sirijos pajėgos. Tačiau Kerboga su naujaisiais kariais ėmė elgtis blogai. Jie nuolat pykosi ir nusprendė palikti emyrą likimo valiai lemiamu mūsų momentu. Su frankais Antiochijoje kartu buvo gudrus vaikinys. Jis papasakojo frankams, jog vienoje miesto bažnyčioje yra užkasta jų Viešpaties ietis. Kai jie tą ietį suras – laimės mūsų. O vaikinys ietį jau buvo užkasęs anksčiau ir sumaniai užmaskavęs pėdsakus. Jie pradėjo kasti ir rado ietį. Tada vaikinai pradėjo šaukti: „Džiaukitės, mūsų laukia pergalė!“ Frankai išėjo iš miesto kovingai nusiteikę ir pasiruošę žūtibūtiniam mūsų. Kerbogą įžeisti musulmonai pasitraukė. Mūšio baigtis buvo nulemta iš anksto, neiššovus nė vienos strėlės.

F. Gabrieli, Die Kreuzzüge aus arabischer Sicht, München, 1976, p. 45.

Tamplieriai

1 Tamplierių ordino antspaudas. XII a. Ant vieno žirgo jojantis du riteriai simbolizavo narių neturtą ir brolybę.

2 XIII a. tamplierių riteris Palestinoje.

3 Šventasis gralis ir viduramžių legendų veikėjai karalius Artūras ir Apvaliojo stalo riteriai. XIV a. miniatiūra.

A Galingiausi Europos riteriai vienuoliai

Tamplierių ordiną per kryžiaus karus įsteigė prancūzų riteriai. Pirmoji šių riterių vienuolių rezidencija įkurta Jeruzalėje, buvusios žydų karaliaus Saliamono šventyklos vietoje. Iš čia kilo tamplierių pavadinimas – vargingieji šventyklos riteriai (pranc. *temple* – šventykla). Pagrindinis tamplierių tikslas buvo rūpintis į Šventąją Žemę keliaujančiais piligrimais, ginti čia įkurtas krikščionių valstybes. Jie taip pat domėjosi mokslu ir technikos išradimais, net nagrinėjo Visatos sandaros paslaptis. Kiekvienas, panorėjęs įstoti į Ordiną, privalėjo duoti klusnumo, neturto ir skaistybės įžadus. Nepaisydami labai griežtos drausmės į Ordiną plūstelėjo nauji nariai, o Europos valdovai ir popiežius apipylė tamplierius dovanomis. Ilgainiui šių vienuolių gretas jau sudarė apie 20 tūkst. brolių. Jiems priklausė milžiniški turtai: 9000 nekilnojamojo turto valdų Europoje bei Palestinoje ir net nuosavas laivynas. Sklido gandų, kad pirmieji tamplieriai Jeruzalėje rado neįkainojamų krikščionių relikvijų: Sandoros skrynį ir Šventąjį Gralį. Tapę viena iš turtingiausių ir galingiausių organizacijų viduramžiais tamplieriai kaip lygūs su lygiais derėjosi su Europos karaliais ir pripažino vasališką priklausomybę tik popiežiui.

1. Įvardyk tau žinomus riterių vienuolių ordinus. Kokiems tikslams jie buvo įkurti?
2. Įvertink Tamplierių ordino galią **A**. Kodėl jis laikytas lygiu su to meto Europos valdovais?

4 Įšventinimas į tamplierius. XIX a. dailininko paveikslas. Prieš įšventinimą naujo nario nuosirdumui patikrinti rengtas slaptas išbandymas, kurio esmė niekad nebuvo atskleista.

B Šventasis gralis ir Sandoros skrynja

Šventuoju graliu vadinama taurė, iš kurios, kaip manoma, Jėzus Kristus per Paskutinę vakarienę gėrė vyną ir į kurią vėliau nuo kryžiaus lašėjo jo kraujas. Pasak viduramžių legendų, Šventasis gralis gali išpildyti visus žmogaus norus, jį atjauninti ir duoti naujos gyvenimo jėgos. Iš šios taurės galima imti valgių ir gėrimų, kurie niekada nesibaigia.

Sandoros skrynioje žydai saugojo Mozei ant Sinajaus kalno perduotas akmenines 10 Dievo įsakymų plokštes. Remiantis Biblija, Sandoros skrynja susijusi su daugybe nepaprastų reiškinių, pavyzdžiui: sudegė ar kitaip žuvo didelis skaičius žmonių. Iš pradžių Sandoros skrynja laikyta Saliamono šventykloje Jeruzalėje, bet vėlesnių karų ir suiručių metais iš čia dingio.

3. Paaškind, kuo Sandoros skrynja ir Šventasis gralis svarbūs krikščionims **B**.

5 Žakas Molė – paskutinis Tamplierių ordino didysis magistras. XVI a. graviūra. Visus įkalinimo metus magistras liko ištikimas draugams ir kitiems riteriams. Jis atsisakė išduoti, kur yra Ordino įždas ir kas remia tamplierius.

C Tamplierių prakeikimas

XIII a. musulmonams atkariavus Palestiną, Ordinas persikėlė į Kipro salą, o vėliau galutinai įsitvirtino Europoje, kur ėmėsi žemėvaldos ir bankininkystės. Jis sukūrė keliauninkų vekselį – dabartinį kredito kortelės atitikmenį. Todėl tamplieriai laikomi pirmaisiais Europos bankininkais. Ordino turtais susigundė godumu garsėjęs Prancūzijos karalius Pilypas IV Gražusis. Apkaltingas velnio garbinimu jis įsakė suimti visus Prancūzijos teritorijoje buvusius tamplierius. Pretekstu tapo riterių vienuolių atliekamos slaptos apeigos. Tyrimas truko septynerius metus. Tik žiauriai kankinami tamplieriai pripažino kaltinimus ir buvo sudeginti ant lau-

žo. Pasak legendos, apgaubtas laužo liepsnos paskutinis Ordino didysis magistras pakvietė karalių ir tamplierių neapgynusį popiežių susitikti Dievo teisme, o valdovo palikuonis prakeikė iki septynios kartos. Prakeikimas išsipildė: po dviejų savaičių mirė popiežius, rudenį – Prancūzijos karalius. Manoma, kad juos nunuodijo gyvi likę Ordino nariai – nuodų paslapčių žinovai. Netrukus, nepalikę vyriškos lyties įpėdinių, vienas po kito mirė ir Pilypo Gražiojo sūnūs. Į Prancūzijos sostą įžengė nauja valdovų dinastija.

4. Kodėl Prancūzijos karalius įsakė suimti tamplierius **C**?
5. Pasamprotauk, dėl ko niekas neapgynė teisiamų tamplierių.

6 Tamplierių sudeginimas. XIV a. piešinys.

D Kur dingo tamplieriai?

Nors Pilypas Gražusis sunaikino tamplierių galybę, likusių jos narių ir turtų likimą gaubia mitai ir spėlionės. Dalis Ordino lobių nepateko į Prancūzijos įždą. Vienų tvirtinimu, lemtingą masinių suėmimų dieną jie skubiai išgabenti į uostą Atlanto vandenyno pakrantėje ir išplukdyti nežinoma kryptimi. Kiti mano, kad lobis buvo paslėptas vienoje iš Ordinui priklausančių Prancūzijos pilių. Kas atsitiko kitiems nariams, taip pat neaišku. Galbūt tamplieriai išsiskirstė, o gal įkūrė naują slaptą organizaciją? Simboliška, jog Kristupas Kolumbas atrado Ameriką savo laivo bures papuošęs šio Ordino ženklu – raudonu aštuonkampiu kryžiumi.

6. Koks tamplierių turtų likimas **D**?

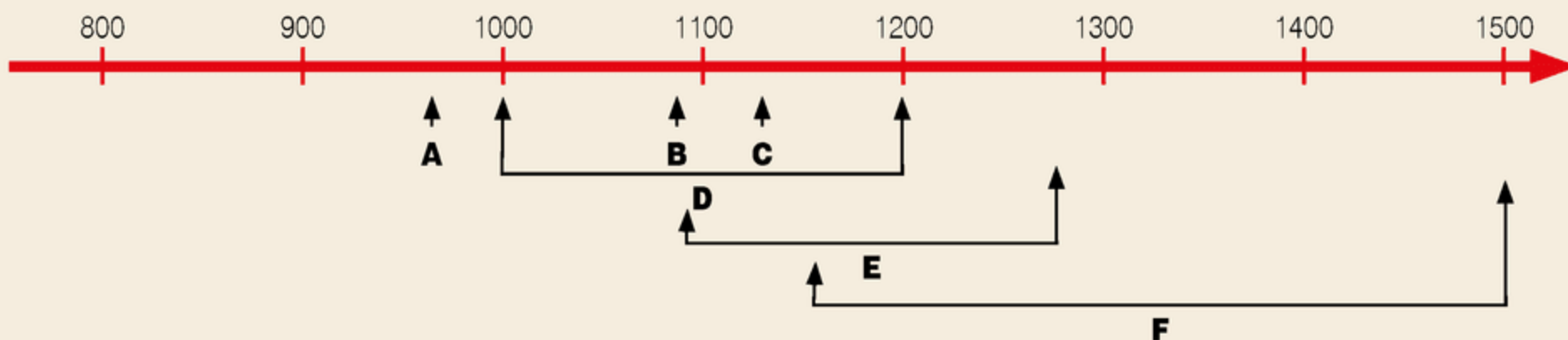

7 Tamplieriams priklausiusi Tomaro pilis Portugalijoje. XII a. Jos bažnyčioje įrengtoje koplyčioje palaidoti 22 Ordino magistras. Pilies sienose yra daugybė ženklų su paslaptiniais tamplierių simboliais.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Įkuriamas Bolonijos universitetas.
2. Gotika.
3. Romanika.
4. Pasirašomas Vormso konkordatas.
5. Įkuriama Šventoji Romos imperija.
6. Kryžiaus žygiai į Šventąją Žemę.

B Paaiškink sąvokas:

konkordatas	inkvizicija	cechas	Hanzos miestų sąjunga
gotika	rekonkista	gildija	erezija
vienuolių riterių ordinas	romanika	kryžiaus žygiai	epidemija
relikvija	chanas	teologija	piligrimas

C Atsakyk į klausimus:

1. Dėl ko kilo nesutarimų tarp popiežiaus ir imperatoriaus?
2. Kas vaidino didžiausią vaidmenį viduramžių žmogaus pasaulėžiūroje?
3. Kodėl kryžiaus žygiai į Šventąją Žemę baigėsi nesėkme?
4. Kuris valdovas pradėjo sėkmingus mongolų užkariavimus XIII a.?
5. Kokia buvo moters padėtis viduramžių visuomenėje?
6. Kas paskatino miestų plėtrą viduramžiais?
7. Kokie dalykai studijuoti viduramžių universitetuose?
8. Kuo skyrėsi romanikos ir gotikos architektūros stiliai?

D Išnagrinėk iliustraciją:

Nustatyk, kuris viduramžių meno kūrinys yra: vitražas, freska, miniatiūra, mozaika.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

A

B

C

D

E

F

G

H

I

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš popiežiaus Inocento III užrašų. XII a.

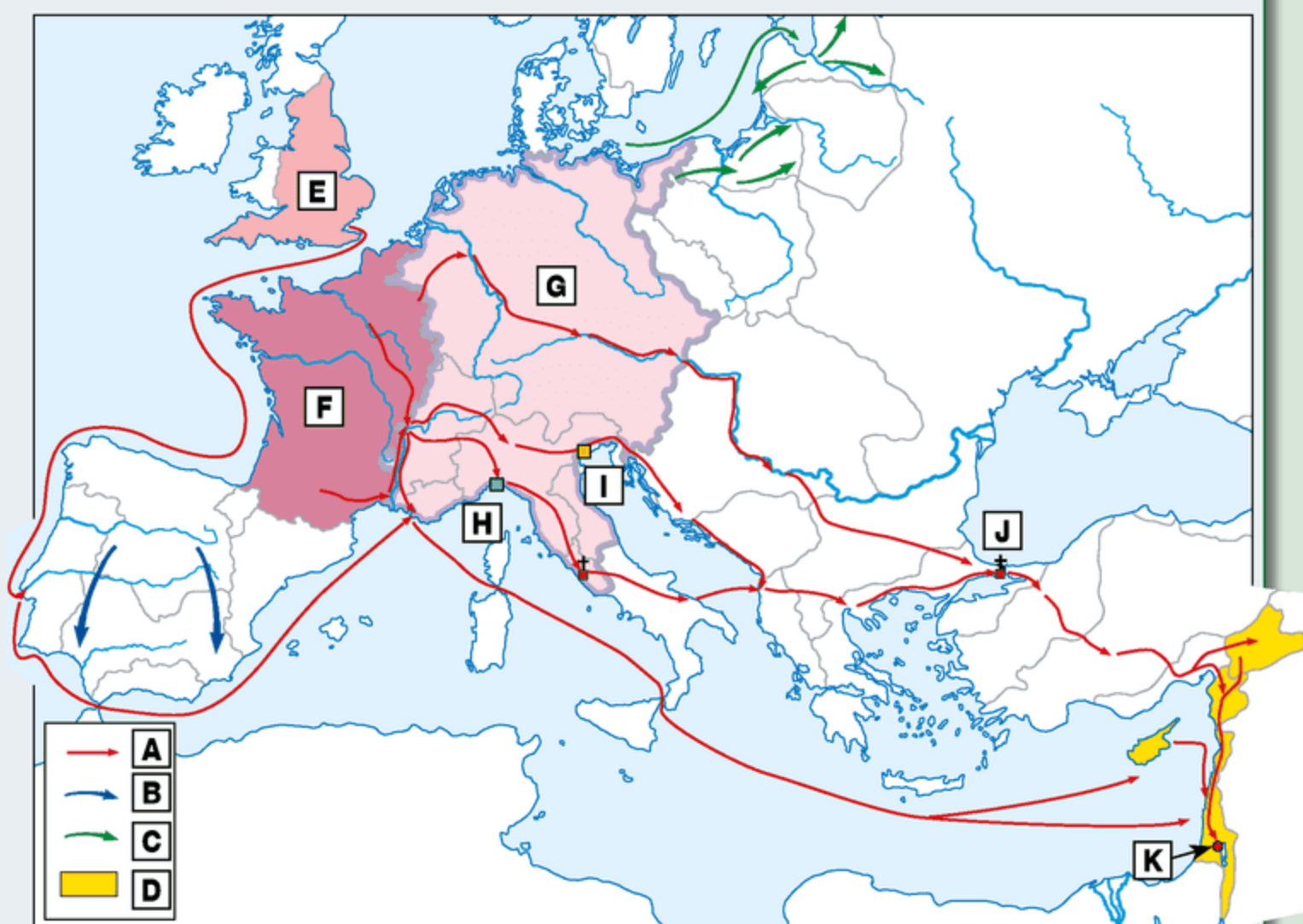
Kaip Dievas, Visatos kūrėjas, sukūrė du didelius šviesulius danguje, vieną didesnį, kuris turi valdyti dieną, ir mažesnį – valdyti naktį, taip Jis ir Katalikų bažnyčioje, kuri čia simbolizuoja dangų, paskyrė du valdovus: vieną aukštesnį – sieloms, kitą žemesnį – kūnams, kurie taip tarpusavy susiję kaip diena ir naktis. Tai popiežiaus autoritetas ir imperatoriaus valdžia. Ir kaip mėnulis savo šviesą gauna iš saulės ir todėl yra mažesnis, o šviesumu, padėtimi ir poveikiu menkesnis, taip ir karaliaus galia visą blizgesį gauna iš popiežiaus. Juo arčiau jį popiežiaus, juo mažiau yra apšviečiama, ir juo toliau laikosi, tuo stipresnį įgyja blizgesį.

Krikščionybės kronika, Vilnius, Vaga, 1999, p. 165.

1. Apibūdink rašytinio šaltinio autoriaus padėtį ir įtaką viduramžių visuomenėje.
2. Ką jis siekia įrodyti savo užrašuose?
3. Kokių ir su kuo dėl to valdžios konfliktų buvo kilę?
4. Kaip jie buvo išspręsti?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

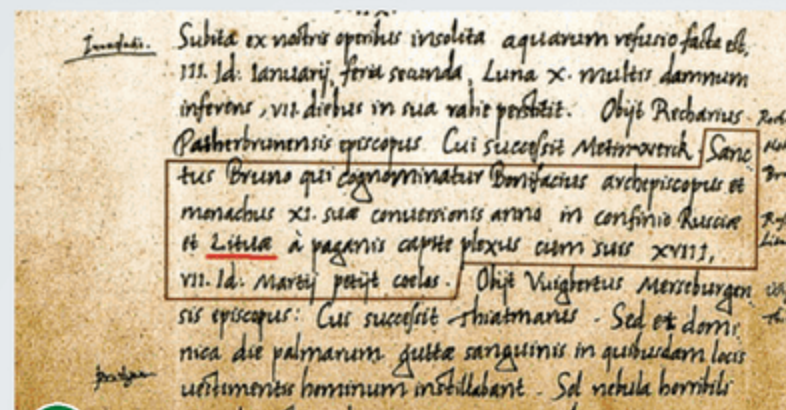
1. Šv. Romos imperija.
2. Prancūzijos karalystė.
3. Anglijos karalystė.
4. Kryžininkų valstybės.
5. Venecija.
6. Genuja.
7. Konstantinopolis.
8. Jeruzalė.
9. Katalikiškosios Europos riterių kryžiaus žygiai į Palestiną.
10. Rekonkista.
11. Kryžiaus žygiai prieš pagonis baltus.

Lietuva: nuo pirmojo paminėjimo iki pagoniškos imperijos

Lietuvà viduramžiais išgyveno permainų bei ypatingos įtampos metą. Visas gyvenimas buvo sutelktas karui ir kovai už išlikimą. Tačiau lietuviai ne tik nepalūžo, išsaugojo tradicijas, tikėjimą, bet ir sukūrė savo valstybę, kurios pamatai išliko iki mūsų dienų.

1 XI a. Kvedlinburgo analų ištrauka, kurioje pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas

Lietuvės istorijos laikotarpis, į kurį įžengiame, apdainuotas liaudies dainose, jo atspindžių aptinkame iš amžių glūdumų atkeliavusiose legendose. Jose minimi milžinai – mūsų tautos didvyriai, karvedžiai ir kunigaikščiai, drauge su tauta apgynę tėvynę. Vincas Kudirka Lietuvą vadino didvyrių žeme, iš kurios skatino semtis stiprybės.

Tai pagražintas požiūris į mūsų praeitį. Tikrovė buvo kur kas žiauresnė. Lietuvių žemės į vieną valstybę sujungtos krauju ir prievarta. Tokiomis sąlygomis formavosi ir išliko lietuvių tauta, kurią vienijo kalba, papročiai, tikėjimas. Sunkumai ir nuolatiniai išbandymai užgrūdino šalies žmones. Lietuvą tapo viena iš stipriausių regiono valstybių, su kuria turėjo skaitytis Europos valdovai.

Kartu Lietuvą liko vienintelė pagoniška Europos valstybė. Dėl to ji atsiliko nuo krikščioniškosios Vakarų Europos civilizacijos kultūros laimėjimų. Artėjo permainų metas....

2 Scenos iš 2006 m. režisieriaus Sauliaus Bartkaus dokumentinio filmo „Saulės mūšis“.

- žemės, prijungtos valdant Mindaugui (1240–1263 m.)
- LDK žemės valdant Gediminui (1316–1341 m.)
- LDK žemės valdant Algirdui (1345–1377 m.)
- žemės, pakaitomis priklausiusios LDK ir Lenkijai
- svarbesnės Ordino ir vyskupijų pilys
- svarbesnės lietuvių pilys
- svarbiausių mūšių vietos ir datos
- Krėva (1385)
- Algirdo karo žygis 1363 m.
- lietuvių svarbiausių karo žygių kryptys
- Kryžiuočių ordino svarbiausių žygių kryptys

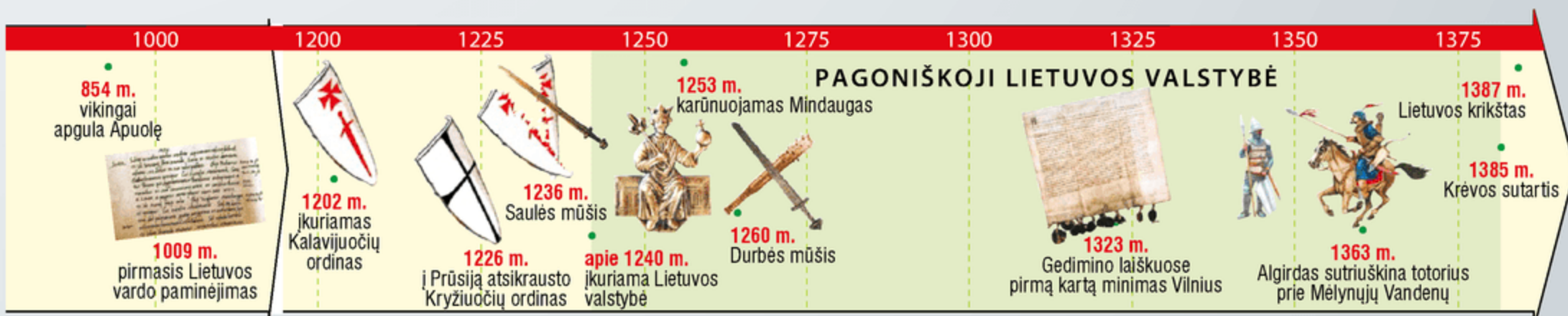

3 Lietuvos valstybė XIII a.–XIV a. pabaigoje.

Valdžia
Didžiausią valdžią ir galias turėjo didysis kunigaikštis, dažniausiai priklausantis Gediminaičių dinastijai.
Visuomenė
Formuojasi feodalizmas. Visuomenė skaidosi į atskiras nevienodus turtus ir įtaką turinčias grupes.
Religija
Valdovai – pagony. Pagonybė vyrauja lietuvių žemėse. Stačiatikybė paplitusi prijungtose rytinėse žemėse. Katalikiško krikšto bandymai iki Jogailos nesėkmingi. Tolerancija kitų tikėjimų ir tautybių žmonėms.

Teisė
Vadovaujamasi paprotine teise. Vyriausiasis teisėjas – kunigaikštis.
Ūkis
Su Vakarų Europa prekiaujama daugiausia per Rygą, Lenkiją. Su Rytai – per Rusios kunigaikštystes, didžiąsias upes. Lietuviškieji ilgieji – pirmieji to meto pinigai, vėliau atsirado ir monetų.
Kultūra
Etninėse lietuvių žemėse vyrauja pagoniška žodinė kultūra. Stačiatikiškose žemėse – rašto kultūra, didelė Bizantijos kultūros įtaka. Sostinėje Vilniuje – katalikiškos Vakarų kultūros įtaka.

4 Svarbiausi LDK bruožai XIII–XIV a.

1. Baltų kaimynai slavai ir vikingai

Autorius	Kada paminėjo?	Kuriame veikalė?	Kas aprašoma?
Gotų istorikas Jordanas	VI a.	„Getika“	mini, kad aisčius neva nukariavęs ostgotų valdovas Hermanarikas
Romėnų istorikas Kasiodoras	VI a.	„Gotų istorija“	minimi aisčių pasiuntiniai pas ostgotų karalių Teodoriką Ravenoje
Anglosaksų pirklys Vulfstanas	IX a.	„Istorijos knyga pagonims“	pasisvečiavęs Prūsijoje, aprašo prūsų papročius, visuomenę
Karolio Didžiojo biografas Einhardas	IX a.	„Karolio Didžiojo gyvenimas“	mini aisčius
Brėmeno arkivyskupas Rimbertas	IX a.	„Šv. Anscharijaus gyvenimas“	aprašomi kuršiai, minimas vikingų žygis į Apuolę. Pirmasis Lietuvos vietovės paminėjimas šaltiniuose

1 Baltų paminėjimai ankstyvųjų viduramžių rašytiniuose šaltiniuose.

2 Prūsijoje rasta „akmeninė boba“. Kai kurių mokslininkų teigimu, akmeninės bobos galėjo paplisti iš stepių atklydusių klajoklių per didįjį tautų kraustymąsi.

Baltai per didįjį tautų kraustymąsi

V a. Vakarų Romos imperiją sugriovęs **Didysis tautų kraustymasis** kliudė ir baltų genčių žemes. Neramius laikus liudija archeologų radiniai: piliakalniuose aptinkama strėlių, kurias naudojo iš Azijos stepių atklydę klajokliai hunai, kapuose – nuo jų žuvusių žmonių griaučių. Suirutės laikotarpiu sunyko prie Baltijos jūros gyvenusių ir gintaru prekiausių vakarų baltų genčių prekybos ryšiai su Pietų Europos gyventojais.

Didžiausių pokyčių įvyko rytinėse baltų žemėse. Per Didįjį tautų kraustymąsi hunų antpuoliai vertė gausias germanų genčių grupes traukti į vakarus. Jų pėdomis ėjo iš Pripetės pelkių regiono kilusios dabartinių lenkų, rusų, baltarusių protėvių **slāvų** gentys. V–VII a. jos plačiai paplito Europoje. Vienos atsikraustė net iki dabartinės Vokietijos. Kitos veržėsi pietų kryptimi į Bizantijos imperijos valdas Balkanuose. Šiaurėje ir rytuose slavai užėmė nemažą dalį finougrų ir baltų genčių žemių.

Ilgainiui susimaišius gyventojams, susiformavo trys didelės slavų grupės: pietų, vakarų ir rytų slavai. Per šimtus metų iš jų susidarė atskiros slavų tautos. Pasibaigus slavų migracijai, Europoje baigėsi ir Didysis tautų kraustymasis.

Vikingai ir baltai

VIII a. naujų pavojų iš Skandinavijos kilo prie jūros gyvenančioms baltų gentims – prūsams ir kuršiams. Švedų vikingų sagose bei runų įrašuose akmenyse pasakojama ir apie karo žygius į baltų žemes. Žinomiausias yra apie kuršių pilies Apuolės apgultį 854 m. Apuolė yra seniausia rašytiniuose istorijos šaltiniuose paminėta Lietuvos vietovė.

3 VIII–IX a. klestėjusio vikingų ir prūsų miesto Truso rekonstrukcija.

Pajūryje, pavyzdžiui, Palangojė, archeologai aptiko ir vikingų gyvenviečių, kapų, net pačiūžų liekanų. Didžiausia vikingų gyvenvietė Truso miestas buvo įkurta Prūsijoje.

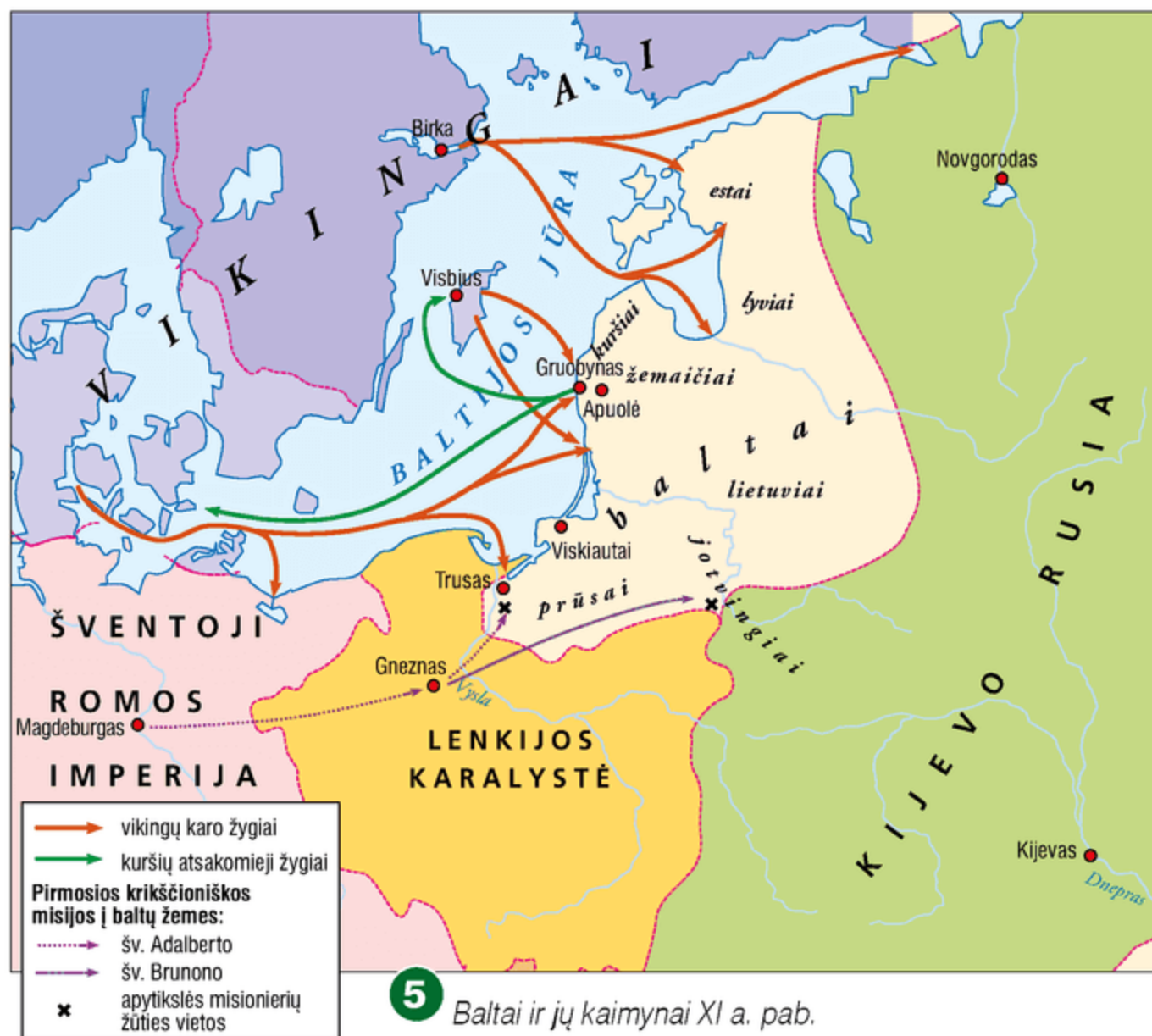
Taikiu metu vikingai ir baltai prekiaavo. Mūsų protėviai ypač norėjo įsigyti vikingų ginklų: kalavijų, kovos kirvių, iečių. Iš vikingų baltai perėmė ginklų gamybos ir puošimo įgūdžius, svorio matų sistemą. Baltų kalbose išliko švedų kilmės žodžių, susijusių su prekyba. Pavyzdžiui, senas lietuviškas žodis „vaizbūnas“ (pirklys) kilo iš Visbiaus miesto Švedijoje.

Vikingams apsikrikštijus ir pradėjus gyventi taikiai, padėtis pasikeitė. Dabar jau žiauriausia stabmeldžių gentimi vadinti kuršiai IX–XIII a. ėmė piratauti Skandinavijos pakrantėse. Dėnijos gyventojai bažnyčiose meldėsi: „Dieve, saugok mus nuo kuršių“. Apsisaugoti nuo kuršių jie sukūrė specialų laivyną.

Baltų kaimynai įkuria valstybes

Per rytų slavų žemes iš Báltijos į Juodąją jūrą didžiosiomis upėmis ėjo svarbus prekybos kelias. IX a. jį užvaldė švedų vikingai variagai. Per trumpą laiką jie užkariavo rytų slavų žemes. Čia vikingai įkūrė valstybę, kurią pavadino Rusià. Sostine tapo Kijėvas, skandinaviskai vadintas *Konugard* (liet. laivų miestas). Ilgainiui Kijėvo Rūsioje gyvenantys variagai susimaišė su slavais, perėmė jų papročius ir kalbą. Tačiau dabartinėje rusų kalboje yra išlikusių skandinaviskų žodžių, pavyzdžiui, vardai: Olėgas, Ėgoris, Olga. Galingi Rusiòs valdovai puldinėjo ir baltus. Metraščiuose giriamasi sėkmingais žygiais į baltų teritoriją. Dalis baltų genčių net mokėjo jiems duoklę.

X a. greta prūsų ir jotvingių buvo įkurta dar viena iki šiol gyvuojanti slavų valstybė – Lėnkija.

4

Brėmeno arkivyskupas

Rimbertas pasakoja apie Apulės užpuolimą

Praėjo 8 dienos, iš vienos ir antros pusės daugelis krito, bet nei vieni, nei kiti pergalės nepasiekė. Štai devintą dieną tie, kurie buvo viduje, paprašė, kad jiems leistų pasikalbėti. Švedų karalius sutiko, tad anieji pradėjo: „Dabar jau mes labiau norime taikos negu karo, trokštame su jumis gražiuoju susitarti. Pirmiausia kiek aukso ir ginklų praėjusias metais iš danų pagrobėme, tiek atiduodame jums dovanai už taiką. Be to, už kiekvieną žmogų, esantį šioje pilyje, siūlome jums pusę svaro sidabro. Negana to, sumokame jums duoklę, kurią ir anksčiau mokėjome, duodame įkaitus ir, kaip anksčiau buvome, norime jums pasiduoti ir jūsų valdžiai paklusti“. Karalius ir kunigaikščiai, būdami nekvaili, paspaudę pilėnams dešiniąsias, sudarė taiką ir, gavę daugybę turto bei 30 įkaitų, džiaugdamiesi grįžo pas savuosius.

LTSR istorijos šaltiniai, Vilnius, 1956, t. 1, p. 21.

6

X–XIII a. aukštos visuomeninės padėties kuršių kario ginkluotės rekonstrukcija. Pagal Latvijos ir Lietuvos kapinynuose archeologų rastą medžiagą ją atliko atkuriamosios Lietuvos istorijos klubas „Vilkatlakai“.

Ceřkvė – stačiatikių maldos namai.

Didysis tautų kráustymasis – hunų sukeltas tautų kraustymasis Europoje IV–VI a.

Kirilica – pirmoji slavų abėcėlė, pavadinta jos kūrėjo šv. Kirilo garbei.

Slávai – viena iš indoeuropiečių tautų grupių: rusai, lenkai, čekai, kroatai, serbai ir kt.

8

Pirmasis Lietuvos vardo paminėjimas Kvedlinburgo analuose. XI a.

1009 metais šventasis Brunonas, kuris vadinamas Bonifacu, arkivyskupas ir vienuolis, vienuoliktą savo atsiųtimo metais Rusijos ir Lietuvos pasienyje, pagonių trenktas į galvą, su 18 saviškių kovo 9 dieną nukeliavo į dangų.

M. Kondratas, Lietuvių tautos ir valstybės istorija, Vilnius, Leidybos centras, 1994, p. 47.

9

Misionieriaus Brunono ir pagonių lietuvių susidūrimas. Scenos iš 2009 m. Emilio Šimkaus filmo „1009“.

7

Prahos vyskupo šv. Vaitiekaus (Adalberto) nužudymas. Bronzinių Gnezno (Lenkija) katedros durų fragmentas. XII a. Šv. Vaitiekus – pirmasis krikščionių misionierius baltų žemėse. 997 m. atvykusį į prūsų kraštą vietos gyventojai sutiko labai priešišškai ir nužudė.

Tarp Rytų ir Vakarų

Dauguma rytų ir pietų slavų krikštijosi skatinami bizantiečių misionierių. Stačiatikių vienuoliai **Kirilas** ir **Metodijus** graikų raidyno pagrindu sukūrė slavų abėcėlę – **kirilicą** ir išvertė evangelijas. Stačiatikybę priėmusiose slavų šalyse, tarp jų ir Kijevo Rusijoje, plito Bizantijos kultūra, ypač menas. Pavyzdžiui, maldos namai – **ceřkvės** – statytos pagal bizantinę architektūros stilių.

Vakarų slavų žemėse, pavyzdžiui, Lėnkijoje, krikščionybę platino katalikų misionieriai, todėl jų pakrikštytos tautos tapo katalikiškos. Čia įsigalėjo lotynų raidynas ir to meto Vakarų Europos valstybių kultūra.

Ir katalikiškos Lėnkijos, ir stačiatikiškos Rusijos valdovai, siekdami išplėsti savo įtaką, norėjo pakrikštyti baltus. Rašytiniuose šaltiniuose minima, jog 997 m. nužudytas mėginęs krikštyti prūsus katalikų Prahos vyskupas **Adalbertas Vaitiekus**. **1009 m.** Lietuvės ir Rusijos pasienyje tas pats nutiko vokiečių vienuoliui **Brunonui** ir jo bendražygiams. Aprašant šį įvykį, rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos – vienos iš lietuvių genčių žemių – vardas. Spėjama, kad šaltinyje minima teritorija yra tarp Nėmuno vidurupio ir Neriės, o pavadinimas kilęs iš Neriės intako Lietáukos. Nepavykus kaimynams baltų pakrikštyti, mūsų protėviai liko vieni iš paskutinių Europos pagonių.

1. Kokių pokyčių baltų gentys patyrė per Didįjį tautų kraustymąsi?
2. Apibūdink vikingų ir baltų santykius. Kaip jie pasikeitė po vikingų krikšto?
3. Išnagrinėk **4**. Įvardyk vikingų reikalavimus ir paaiškink, dėl ko jie, tavo manymu, ryžosi su gynėjais sudaryti taiką.
4. Nurodyk baltų kaimynystėje įkurtas valstybes **5**.
5. Kokios priežastys lėmė jų kultūrų skirtumus?
5. Pateik argumentų, kad valstybės įkūrimas ir krikštas buvo svarbus viduramžiais.
6. Grupėse įvertinkite **8** šaltinio svarbą Lietuvos istorijai. Kodėl vienuolio nužudymo data iškilmingai minima?

2. Valstybės priešaušriu

1 Kunigaikštis ir jo kariauna renka duoklę laukininkų bendruomenėje.
Dailininko Šarūno Miškinio rekonstrukcinis piešinys.

2 Desiukiškiuose (Anykščių raj.) rastas lietuvių kario kalavijas ir Pakalniškių kapinyne (Šakių raj.) aptikto šalmo rekonstrukcija. XI–XII a.

Žemdirbių kraštas

Maždaug prieš 1000 metų didžiojoje dabartinės Lietuvos dalyje augo tankios girios. Kraštas buvo menkai apgyventas: gyveno apie 300 tūkst. žmonių. Nepalankios gamtos sąlygos trukdė susisiekti. Miškuose prakirsti vos ištiestos rankos pločio takai. Pasiiekti krašto gilumą buvo įmanoma tik žiemą, užšalus ežerams ir upėms, bei vasarą – išdžiūvus pelkynams. Baltų gentis vieną nuo kitos skyrė dūkros. Per jas keliaujantieji galėjo dienų dienas nesutikti žmogaus.

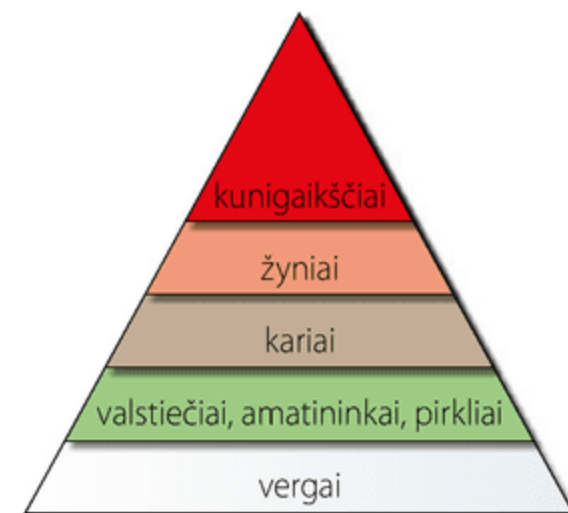
Daugumą krašto gyventojų sudarė laisvieji žemdirbiai – **laukiniškai**. Jie gyveno susivieniję į teritorines bendruomenes – **laukus**. Darbo įrankiai, maisto atsargos, dirbamoji žemė priklausė atskiroms šeimoms. Tik ganyklomis ir miškais naudotasi kartu. Bendruomenės reikalus tvarkė vyrų susirinkimas arba jo išrinktas seniūnas.

Šeimos turėjo nevienodo didumo, derlingumo žemės sklypus: vienus įdirbo lengviau, kitus sunkiau. Tarp atskirų šeimų atsirado nelygybė. Ją skatino ir gamtos nelaimės, nederlius, padažnėję karai – bendruomenės siekė išplėsti savo teritoriją, prisigrobtį ar atkeršyti užpuolikams. Praturtėjusių šeimų nariai vadinti „**geraisiais žmonėmis**“. Vėliau daliai jų prigijo bajorų vardas.

Gyvenimas žemėse

Užpuolimų grėsmė vertė kaimynystėje gyvenančius laukus telktis į didesnius teritorinius vienetus – **žemes**. Rašytiniai šaltiniai rodo vienos baltų genties teritorijoje buvus nuo kelių iki keliolikos žemių. Jas valdė, bendruomenių tarpusavio nesutarimus sprendė karo žygiuose iškilę vadai – **kunigaikščiai**. Į laukininkų bendruomenę atvykusį valdovą ir jo palydovus valdiniai apnakvindindavo, vaišino, davė dovanų, kurios ilgainiui virto duokle.

Siekdami turėti daugiau valdinių, valdyti didesnius plotus kunigaikščiai nuolat kariavo. Silpnesni prarasdavo valdas arba, stengdamiesi išsaugoti valdžią, šliejosi prie galingesnių, pripažino juos vyresniaisiais kunigaikščiais. Sustiprėjusiems žemių valdovams pavykdavo prisijungti ir kitų genčių teritorijų. Todėl genčių ir žemių ribos ėmė nesutapti.

3 Ankstyvųjų viduramžių baltų visuomenė. XI–XII a.

4 Vilniaus raj. Maišiagalos pilialkalnyje aptikti geležiniai žemdirbių įrankiai: dalgis, pjautuvai ir noragas. IX–XIII a.

5 Anglosaksų pirklio Vulfstano pasakojimas apie prūsų kraštą

Aistija labai didelė. Joje daug pilių ir kiekvienoje yra kunigaikščių. Tenai labai daug medaus ir žuvų. Kunigaikščiai ir diduomenė geria kumelių pieną, neturtingieji ir vergai geria midų. Jie daug kariauja tarpusavyje.

A. Butrimas, Lietuvos istorija: Nuo seniausių laikų iki XVIII a. pab., Vilnius, Pradai, 1993, p. 52.

6 Joniškio raj. Jauneikių kapinyne rasta bronzinė žiemgalių kario apyrankė. IX–XI a. Masyvi ant kairės rankos mūvima apyrankė saugojo nuo rankos sužalojimų.

7 Kauno raj. Kriemalos kapinyne aptiktų iš bronzos ir odos pagamintų žirgo kamanų rekonstrukcija. XIII–XIV a.

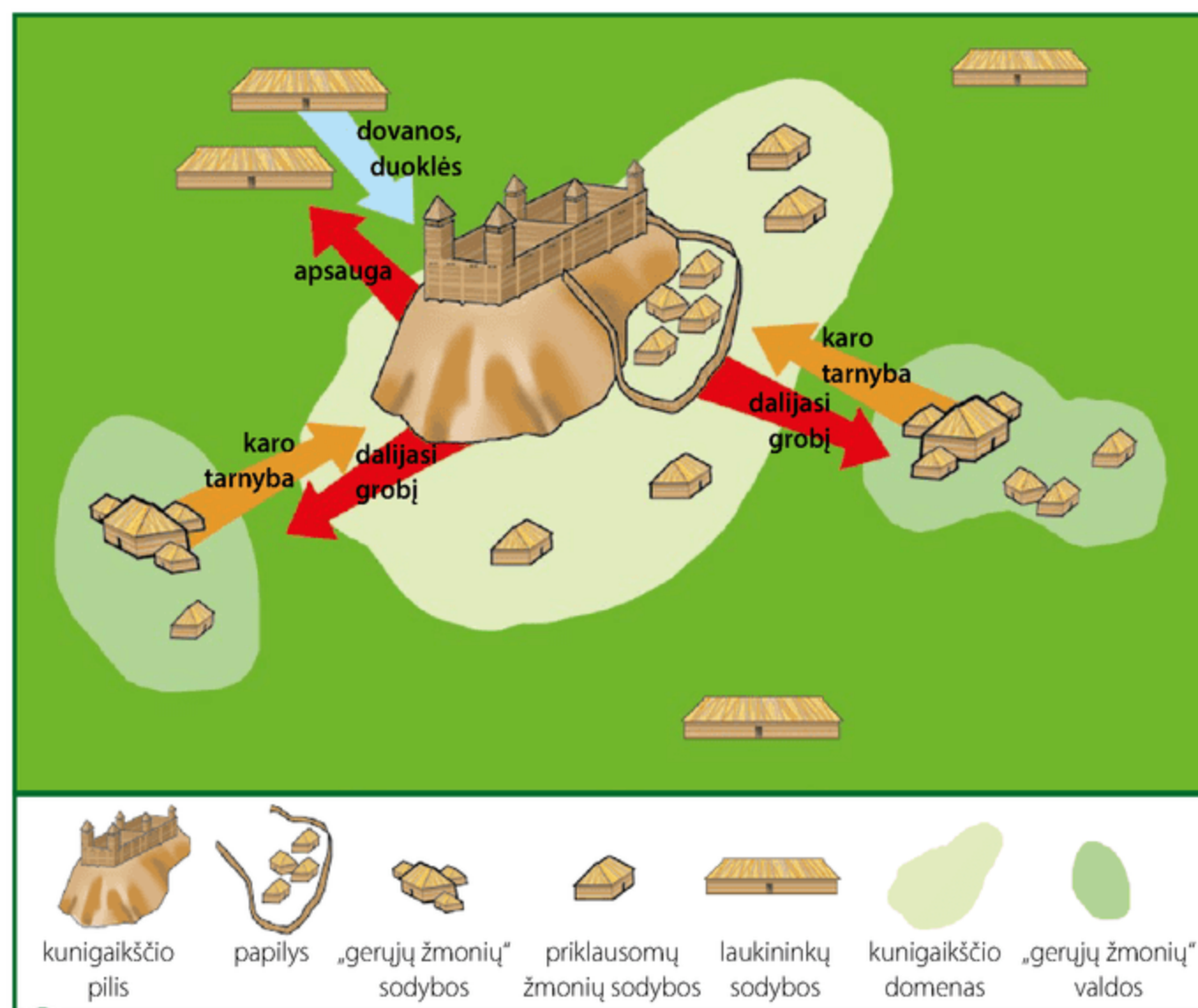
Mokslininkai nustatė, jog žemei priklausė nuo 10 iki 20 piliakalnių, nuo 30 iki 50 gyvenviečių. Tarp pilių veikė pavojaus ženklų perdavimo sistemos. Naktį gynėjai vieni kitus perspėdavo kuoruose uždegtą ugnį, dieną – paleidę dūmus. Apgultos pilies įgula galėjo pasitraukti po vandeniu išgrįštais slaptais keliais – kūlgrindomis.

Lengviausias būdas praturtėti

Dirbant žemę, greitai praturtėti nelengva, todėl gretimų bendruomenių ar tolimesnių kraštų puldinėjimas iš atsitiktinių antpuolių virto verslu. Per grobiamuosius žygius plėšta viskas, kas tik pasitaikė po ranka: atimami ginklai, drabužiai, maistas, išvedamos galvijų bandos, arkliai. Į nelaisvę imami vyrai ir moterys, vaikai. Už kilmingus belaisvius iš artimųjų reikalauta išpirkos, neturtingieji verčiami vergais.

Grobiamieji žygiai didino karių reikšmę bendruomenėje. Atsirado karių sluoksnis, kunigaikščių vadovaujamų nuolatinių kariaunų, kurių branduolį sudarė „gerieji žmonės“. Kario narsa tapo vyro garbės ženklu. Liaudies dainose apdainuoti kariai vadinami berneliais raituželiais: karius išlydi ir grįžtančius pasitinka artimiausi giminaičiai, mergelės. Neatskiriamas bernelio palydovas – žirgas, kurį reikėjo išjodinėti, gerai šerti ir mokyti vikrumo. Žirgo kultą patvirtina archeologų radiniai: kariai ir jų žirgai laidoti drauge, puošniai aprengti.

Sėkminguose žygiuose praturtėję kunigaikščiai ir kariai bendruomenėse įgijo dar didesnę įtaką. Jiems priklausė derlingiausia žemė, didžiausia karo grobio dalis. Savo tikslams jie vis dažniau panaudojo bendruomenės ir genties susirinkimus. Pamažu kunigaikščių valdžia tapo paveldima, o kariauna – privilegijuotu visuomenės sluoksniu.

8 Kunigaikščio valdos.

9 Baltų žemės XIII a. pradžioje.

„Gerieji žmonės“ – praturtėjusių lauko bendruomenės šeimų nariai.

Konfederacija – nuolatinė atskirų žemių sąjunga, sukurta politiniams, ekonominiams ar kariniams tikslams.

Kunigaikštis – karo vadas, žemės valdovas.

Laūkas – teritorinė laisvųjų žemdirbių bendruomenė.

Laukiniškas – laisvasis žemdirbys.

Žemė – baltų genčių teritorinis vienetas.

10 Ištrauka iš Rusijoje sukurto „Sakmės apie Igorio žygį“. XII a.

Tik Iziaslavas vien
Vasiliko sūnus
Savo kalaviju aštriu
Pabarškino į lietuviškus šalmus,
Bet ten ir patsai
Po skydu raudonu
Ant žolės kruvinos
Lietuvių kalavijų
Liko paguldytas.

Lietuva iki Mindaugo, 2003, Elektroninės leidybos namai, Vilniaus dailės akademijos leidykla, p. 192.

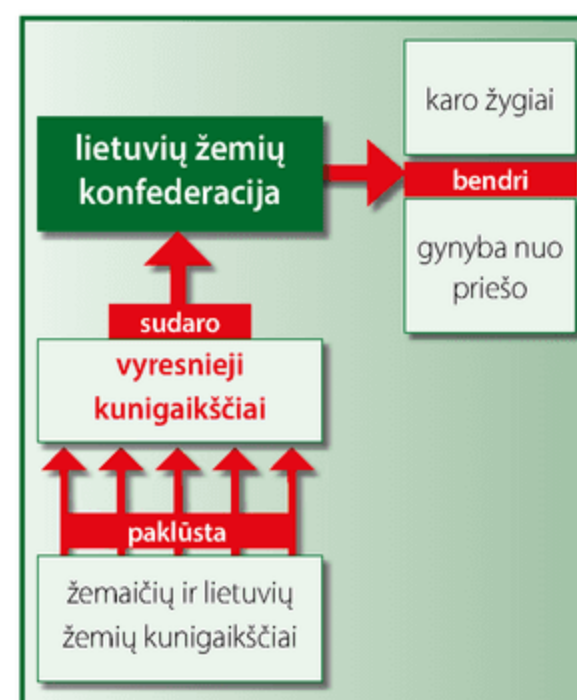
Lietuviai – sausumos vikingai

Karingumu ir plėšikiškais žygiais išsiskyrė lietuvių gentis. Kurį laiką mokėję duoklę Rūsiai lietuviai sustiprėjo ir XII a. pab. patys ėmė puldinėti Rusiės kunigaikštysčių ir kaimynų baltų genčių žemes. Kronikose rašoma, kad, gelbėdamiesi nuo lietuvių, istorikų vadinamų sausumos vikingais, „rusai bėgo kaip kiškiai nuo medžiotojo“, o latgaliai net vengė gyventi kaimuose, labiau pasikloję miško slaptavietėmis.

Žygiuoti į kitas žemes, gintis nuo bendro priešo lietuvių kunigaikščiai sudarydavo sąjungas – žemių **konfederacijas**. Kai kada jos apimdavo visas lietuvių ir jiems artimų žemaičių žemes. Tai matyti iš 1219 m. pasirašytos taikos sutarties su Voluinės kunigaikštyste. Ją patvirtino 21 lietuvių ir žemaičių kunigaikštis; tarp penkių, pavadintų vyresniaisiais, minimas ir Mindaugas. Žemių konfederacijų atsiradimas tapo lemiamu žingsniu į vientisą Lietuvės valstybę.

1. Remkis 1, 3, 5 ir apibūdink baltų visuomenę. Kokių įžvelgi panašumų ir skirtumų palyginęs su Europos feodالية luomine visuomene?
2. Pagal 8 paaiškink kunigaikščio valdų schemą. Kokie tarpusavio ryšiai siejo kunigaikštį, „geruosius žmones“ ir laukininkus?
3. Įsižiūrėk į 9 ir įvardyk pasirinktos baltų genties žemes.
4. Žemėlapyje 9 nustatyk lietuvių genties grobiamųjų žygių kryptis.
5. Kuriems tikslams buvo sudaromos konfederacijos 11? Dėl ko šios organizacijos dar negalima laikyti Lietuvos valstybe?
6. Grupėse padiskutuokite, dėl kokių priežasčių istorikai lietuvius vadina sausumos vikingais 7, 9, 10.

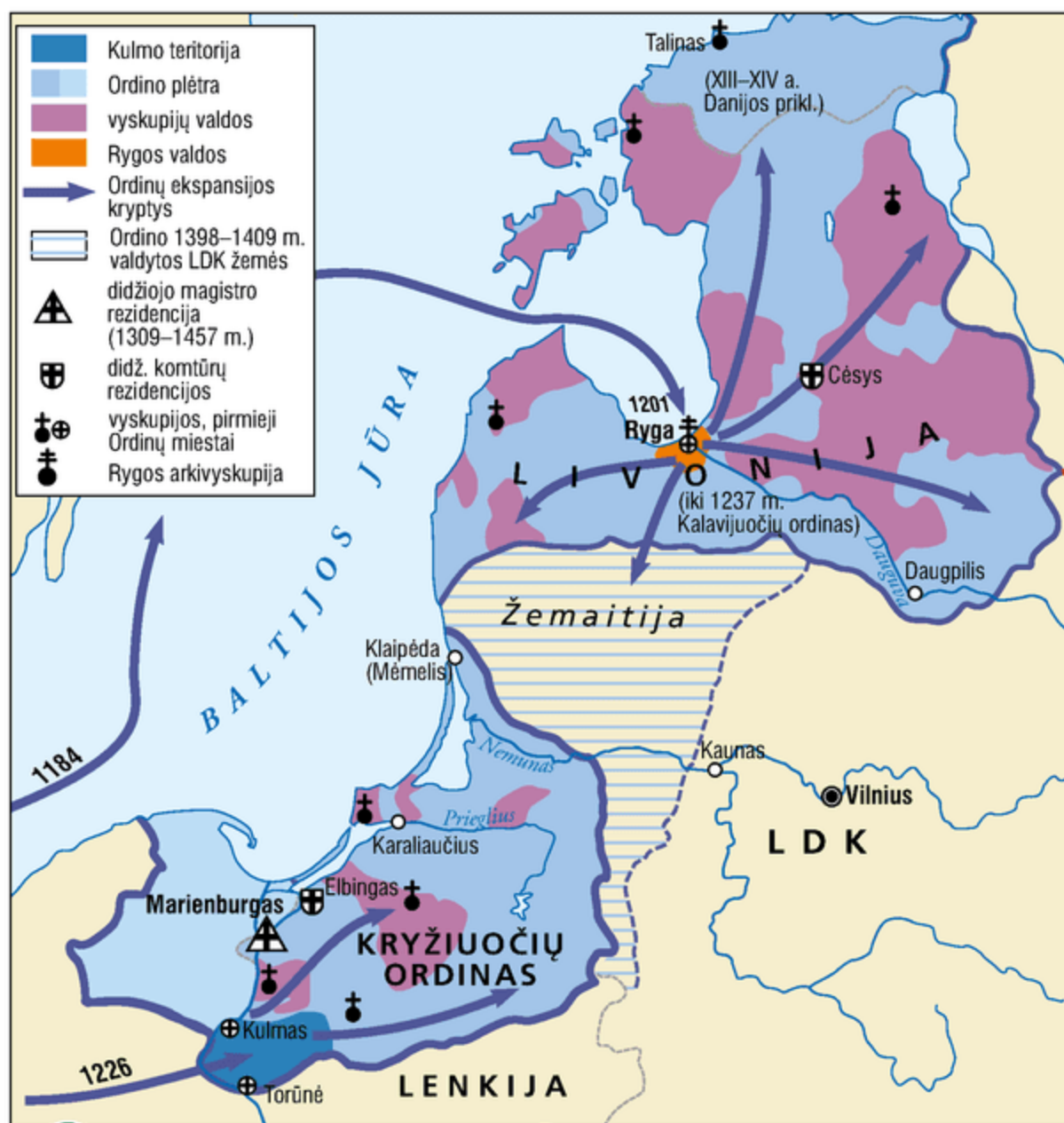

11 Lietuvių žemių kunigaikščių jungimasis į konfederacijas.

3. Kryžiumi ir kalaviju

2 XIII a. kalavijuočių riterio ginkluotės rekonstrukcija.

1 Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinų ekspansija XIII–XIV a.

3 Iš XIII a. kronikos

Kuršo išganymui pradžią davė pirkliai. Genami audros jie atplaukė čia didele upe, vadinama Dauguva, iš Rusios pusės. Atsargiai ir pamažu gavo vietinių sutikimą minėtos upės saloje pastatyti iš akmenų mažą būstinę, kad turėtų kur pasislėpti nuo vilkų ir plėšikų ir apsaugoti gyvulius, kuriuos ten įsigijo. Pasigaminę skaldos, pastatė gana stiprią pilį. Matydami ją, vietos gyventojai šnekėjo: „Leiskime tiems žmonėms statyti akmeninę pilį, kurią mes, pasinaudodami tvirtomis pintoimis kopėčiomis, jaučiais ir arkliais, tuoj pat iki žemės sugriausime“. Tačiau kai jie atėjo su minėtais įrankiais ir pamatė, kad daugelis jų žuvo nuo atėjūnų strėlių, tada pasitarę nusprendė su pirkliais sudaryti amžiną taiką. Taip įsitvirtino tame krašte krikščionys.

A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija: 1009–1795, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 47.*

Į kovą su paskutiniais pagonimis

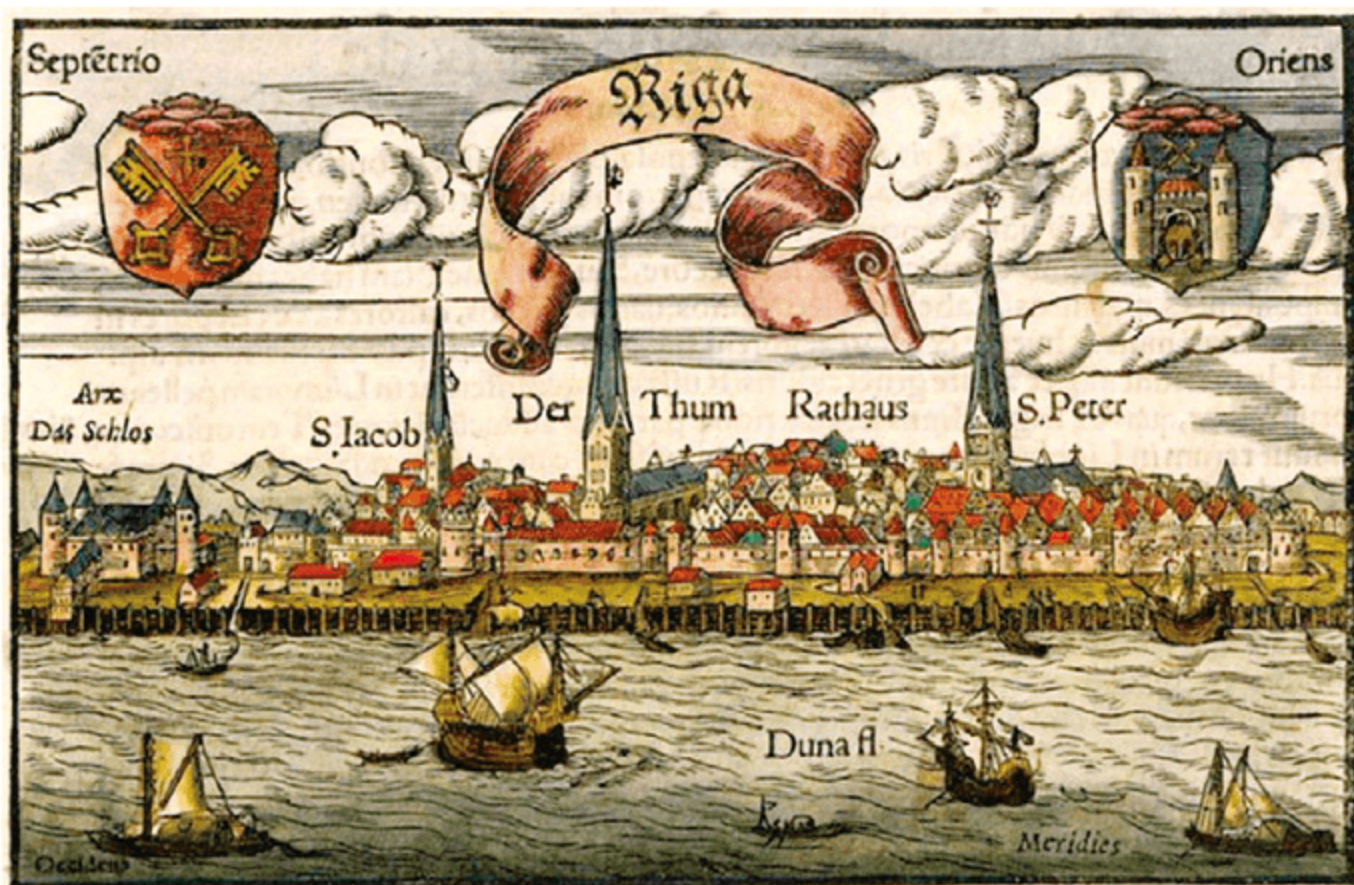
Nesėkmingai susiklosčius kryžiaus žygiams Palestinoje, kryžininkų akys nukrypo į paskutinius Europos pagonis – baltų, estų ir lyvių, gentis. Kadangi nepavyko jų pakrikštyti taikiai, popiežiai griebėsi prievartos, ėmė skelbti kryžiaus žygius.

Kryžininkai tikėjo, kad, kovodami su pagonimis, atlieka šventą pareigą ginti krikščionių tikėjimą. Pinigais ir ginklais juos rėmė Šventosios Romos imperijos valdovai. Popiežiai skelbė nuodėmių atleidimą. Tikino, jog iš pagonių atimtos žemės atiteks krikščionims. Į žygius traukė riteriai iš visos Europos. Vieni troško įsigyti žemių ir turtų, kiti ieškojo šlovės ir nuotykių.

Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordina

XII a. pabaigoje kartu su vokiečių pirkliais prie Dauguvos upės atsikėlė krikščionybės platintojų vienuolių. Atvykėliams apsaugoti vyskupas **Álbertas** pastatė Rygės pilį, o 1202 m. įkūrė karinį vienuolių riterių ordiną – Kristaus karių broliją. Jo nariai vadinti **kalavijuočiais**, nes dėvėjo baltus apsiaustus su išsiuvinėtu raudonu kalaviju. Užkariautą kraštą pavadino vietos gyventojų lyvių vardu – Livonija.

1226 m. į prūsų žemes atsikraustė kryžiaus žygiuose Palestinoje dalyvavęs **Kryžiuočių** (Vokiečių arba Teutonų) **ordinas**. Jį į pagalbą pasikvietė Mozūrų kunigaikštis, neapsikentęs kaimynų puldinėjimu. Ordino nariai vilkėjo baltus apsiaustus su juodu kryžiumi, todėl buvo praminti kryžiuočiais.

4 Rygos miesto panorama. XVI a. graviūra. 1201 m. įkurtas miestas tapo vienu iš svarbiausių Baltijos jūros regiono prekybos ir amatų centrų. Čia pastatyta gerai įtvirtinta Rygos pilis buvo pagrindinė Kalavijuočių, vėliau Livonijos ordino magistrų būstinė.

5 XIII a. Kryžiuočių ordino riteriai. Rekonstrukcinis piešinys.

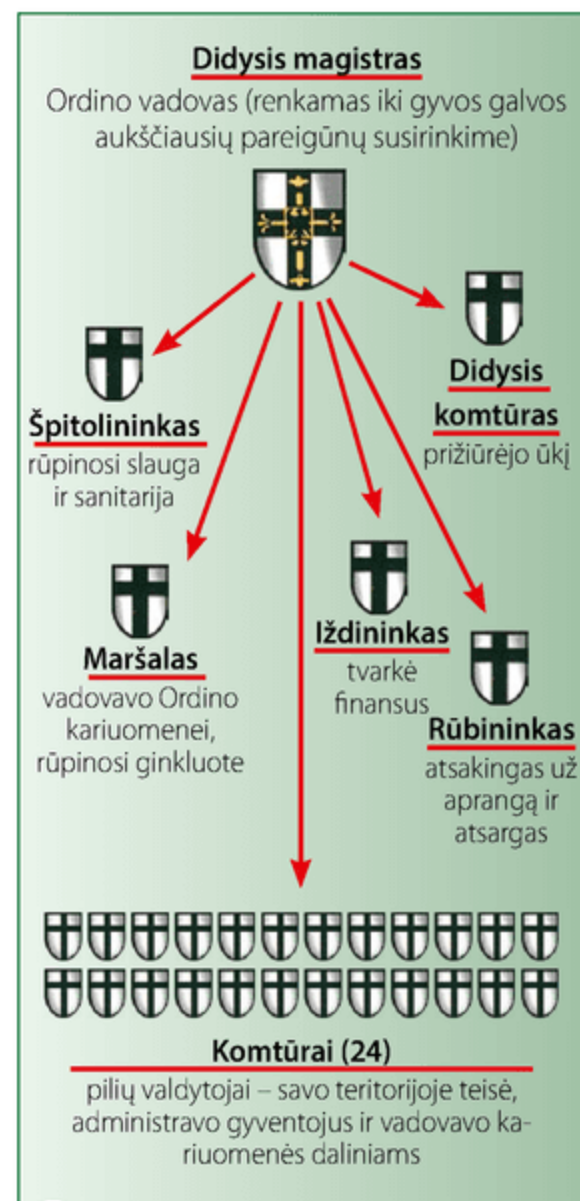
Kalavijuočių ir kryžiuočių riteriai siaubė pagonių žemes, žudė arba plėšė gyventojus. Užkariautose žemėse įsitvirtino statydami mūrines pilies. Jose palikdavo nuolatines įgulas. Pagonyms nemokėjo mūro pilių užimti. Pavyzdžiui, žiemgāļi kalavijuočių Ikšķilės pilį ketino virvėmis nutraukti į Dauguvą.

Dalis susiskaldžiusių baltų genčių nepajėgė atremti gerai organizuotų ir ginkluotų grobikų. Nepaisydami įnirtingo prieššinimosi ir dažnų sukilimų, iki XIII a. pab. kryžiuočiai nukariavo prūsų, o kalavijuočiai – žiemgāļi, latgāļi, kušši ir sėlių gentis. Prūsijoje užgrobtos žemės ir valdžia priklausė tik kryžiuočiams. Livonijoje kalavijuočiams jas reikėjo dalytis su vyskupais bei Rygės miestu.

Ordinai susivienija

Lietuviai su sunkiai šarvuotais kalavijuočių riteriais ir toliašaudžiais **arbalėtais** ginkluotais kariais pirmą kartą susidūrė Livonijoje. Kadangi kautynėse lietuviai beveik nenaudojo lankų, svaidė tik lengvas ietis, skaudžiai pajuto kalavijuočių pranašumą.

Popiežiaus palaiminti kalavijuočiai 1236 m. surengė pirmąjį kryžiaus žygį prieš žemaičius. Padėti kalavijuočiams atvyko nemažai riterių iš Vakarų Europos. Istoriai mano, kad į Žemaitiją įsiveržė maždaug 3000 karių. Kelias dienas jie niokojo ir plėšė kraštą. Namų grįžtantiems riteriams ties Šiauliais (Sáule) kelią pastoję žemaičiai. Pasak kronikininko, įvilioti į pelkes sunkiai šarvuoti riteriai klimpo ir „buvo iškapoti kaip bobos“. Žuvo kalavijuočių **magistras**, „50 ordino brolių ir daugybė tiktarių“. Livoniją pasiekė tik kas dešimtas žygio dalyvis. Nusilpęs Kalavijuočių ordinas 1237 m. prisijungė prie galingesnių kryžiuočių ir tapo šio ordino šaka – **Livonijos ordinu**.

6 XIV a. pradž. Kryžiuočių ordino Prūsijoje struktūra.

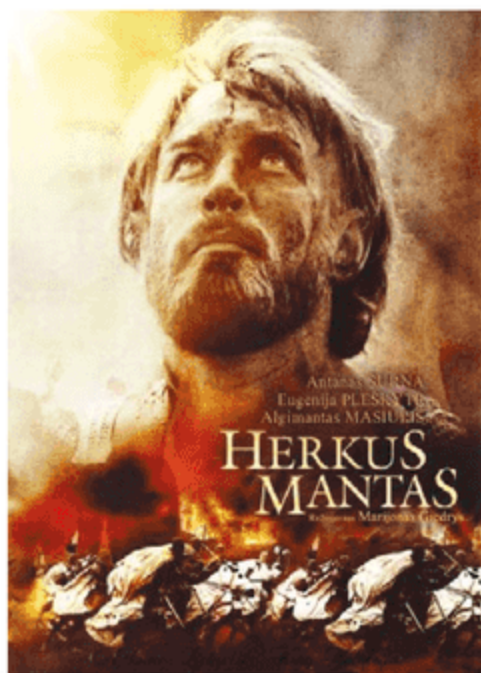
Arbalėtas – mechanškai įtempiamas kilpinis lankas.

Kalavijuočių ordinas – vokiečių vienuolių riterių ordinas, įsteigtas 1202 m. Oficialus jo pavadinimas – Kristaus karių brolija.

Kryžiuočių ordinas (Teutonų, Vokiečių) – XII a. Palestinoje įkurtas vokiečių vienuolių riterių ordinas. XIII a. pradž. atvyko į Prūsiją ir pradėjo jos nukariavimą.

Livonijos ordinas – Livonijoje veikęs vienuolių riterių ordinas, Kryžiuočių ordino šaka. Įkurtas sutriuškinus Kalavijuočių ordiną Saulės mūšyje.

Magistras – vienuolių riterių ordino viršininkas.

8 1972 m. Lietuvos kino studijos sukūrė kino filmo „Herkus Mantas“ plakatas.

9 Iš Petro Dusburgiečio kronikos. XIV a. I pusė

1283 Viešpaties metais, kai nuo karų su prūsų gentimis pradžios prabėgo jau 53 metai ir visos šios žemės gentys jau buvo nukariautos ir išvairytos, žodžiu, kai čia nebeliko nė vieno, kuris nebūtų nuolankiai paklusęs šventajai Romos bažnyčiai, Ordino broliai šitaip pradėjo karą su ta galinga, kietasprande ir kariauti pratusia tauta, kuri gyveno Prūsijos žemės kaimynystėje, anapus Nemuno, Lietuvės žemėje.

S.C. Rowell, Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva: Pagonių imperija Rytų ir Vidurio Europoje, 1295–1345, Vilnius, Baltos lankos, 2001, p. 11.

7 Durbės mūšis. Mūšiui prasidėjus, iš kryžiuočių kariuomenės pasitraukė kuršiai, dalis jų puolė vokiečius iš užnugario. Žemaičiai priešą staigiai apsupo, daugelį riterių nukovė, persekiojo bėgančiuosius. Dailininko Šarūno Miškinio rekonstrukcinis piešinys.

Durbės mūšis

Susivieniję ordinais siekė užkariauti Žemaitiją ir sujungti savo teritorijas. Atkaklūs žemaičiai sėkmingai priešinosi. Lengvai ginkluoti kariai stengėsi įvilioti kryžiuočius į pelkes ar kautis miškuose, kur maži ir greiti žirgai žemaitukai buvo nepavejami.

Didžiausią pralaimėjimą kryžiuočiai patyrė 1260 m. prie Durbės ežero. Žuvo Livonijos ordino magistras, kryžiuočių maršalas, 150 riterių ir daugybė jų talkininkų. Ordino kronikininkas rašė, jog išlikę gyvi „spruko taip didžiai išsigandę, kad trys ar keturi priešai nukaudo šimtą krikščionių arba juos gėdingai išsklaidydavo“.

Žemaičių pergalė ilgam sustabdė Ordino veržimąsi į Lietuvą. Sukilo pavergtos baltų gentys. Prasidėjo Didysis prūsų sukilimas, kuriam vadovavo riterio mokslus išėjęs **Heřkus Maņtas**.

Blaškomis tarpusavio vaidų lietuviai prūsus parėmė tik sukilimo pradžioje. 1274 m. kryžiuočiai numalšino sukilėlius, nužudė Herkų Mantą. Dalį prūsų kryžiuočiai išnaikino, likusieji buvo pakrikštyti ar pasitraukė į Lietuvą. Sustiprėjusi centralizuota Ordino valstybė visas jėgas skyrė kovai prieš Lietuvą. Prasidėjo nepaprastai žiaurus lietuvių karas su kryžiuočiais, be perstojo trukęs 150 metų.

1. Dėl kokių priežasčių prasidėjo kryžiaus žygiai į baltų žemes?
2. Paaiškink, kuo kryžiuočiai **5** skyrėsi nuo kalavijuočių **2**. Kaip šie ordinais atsirado baltų žemėse?
3. Žemėlapyje **1** nurodyk kryžiuočių ir kalavijuočių užkariavimus. Įsiziūrėk į žemėlapyje ir pasakyk, kokių tikslų šie ordinais ypač siekė užkariauti Žemaitiją.
4. Kodėl dauguma baltų genčių nepajėgė atremti atėjūnų (tekstas, **3**)? Įvardyk, kurias iš jų nukariavo kryžiuočiai, kurias – kalavijuočiai (žr. 81 p. **9**).
5. Remkis temos medžiaga ir paaiškink, kodėl kryžiuočių kronikininkas lietuvius vadino galinga, kietasprande ir kariauti pratusia tauta **9**.
6. Klasėje arba namie peržiūrėkite filmus „Saulės mūšis“ (rež. S. Bartkus) arba „Herkus Mantas“ (rež. M. Giedrys). Tada drauge su mokytoju įvertinkite juos ir vaizduojamus Lietuvos istorijos įvykius.

4. Mindaugas įkuria Lietuvos valstybę

1 Mindaugo laikų Lietuvos valstybė. XIII a.

2 Lietuvos karaliaus Mindaugo dovanojimo raštas su antspaudu. XIII a. Šiuo raštu Livonijos ordinui dovanota Sėlos žemė. Antspaude pa-vaizduotas valdovas.

Valstybės įkūrimas

XIII a. lietuvių žemes supo pavojingi priešai: Kalavijuočių ir Kryžiuočių ordinais. Kaimynystėje buvo Lėnkijos karalystė ir Rusiės kunigaikštystės. Ginti ir valdyti kraštą reikėjo vieningos valdžios. Kilo būtinybė jungtis į tvirtą bendriją – **valstybę**.

Suvenyti besivaidijančius kunigaikščius galėjo tik stipri, ryžtinga asmenybė. Toks pasirodė esąs vyresnysis kunigaikštis **Mindaugas**. Įsitvirtinti valdžioje jam nebuvo lengva, teko griebtis ir žiaurumo, ir klastos. Tačiau viduramžiais kitaip valstybės niekas nekūrė. Vienus varžovus Mindaugas nužudė. Iš kitų atėmė žemes ir išvarė iš Lietuvės. Tiems, kurie pakluso, paliko viską, tik reikalavo atiduoti dalį duoklės ir pagal jo nurodymus vykti į karą. Manoma, kad vienijimas baigtas 1240 m. Jam pasipriešino tik neklusnieji žemaičiai.

Mindaugas – Lietuvos karalius

Vienydamas žemes Mindaugas įgijo daug priešų. Nuo valdžios nušalinti kunigaikščiai ėmė regzti sąmokslą. Prie jų prisijungė Livonijos ordinas. Kilus pavojui, Lietuvės valdovas nusprendė atsikratyti pavojingiausio priešininko – Livonijos ordino ir krikštytis. Mainais ordinui buvo padovanota dalis Žemaitijos. 1251 m. Mindaugas su žmona, sūnumis bei giminaičiais buvo pakrikštyti. Sąmokslas žlugo. Lietuvą popiežius pripažino krikščioniška šalimi ir patvirtino jos valdovo teisėtumą. 1253 m. liepos 6 d. mūrinėje Vilniaus katedroje Mindaugas iškilmingai pateptas šventaisiais aliejais ir vainikuotas Lietuvės karaliumi. Lietuvą tapo karalyste, lygia kitoms Europos šalims – Anglijai, Prancūzijai ir Lėnkijai.

3 Iš Rusios metraščio. XIII a.

Kunigaikščiaudamas Lietuvos žemėje Mindaugas pradėjo žudyti savo brolius ir brolėnus, o kitus išvijo iš krašto ir pradėjo kunigaikščiauti vienas visoje Lietuvos žemėje, labai išpuiko, reikalavo būti šlovinamas ir garbinamas ir nepakentė priešingo sau nieko.

LTSR istorijos šaltiniai, Vilnius, 1956, t. 1, p. 53.

4 Šv. Zigmanto Burgundiečio karūna. XIII a. II pusė. Kai kurie istorikai tikina, jog ja karūnuotas Mindaugas.

6 Scena iš 1995 m. Valdovų rūmų griuvėsiuose pastatyto spektaklio pagal Justino Marcinkevičiaus istorinę dramą „Mindaugas“ (rež. Irena Bučienė). Mindaugo vaidmenį atlieka Regimantas Adomaitis.

5 „Mindaugo vainikavimas“. Adomo Varno paveikslas.

Netrukus Mindaugas gavo popiežiaus leidimą karūnuoti savo sūnų. Taip įtvirtino paveldimą karaliaus sostą. Valstybės reikalams tvarkyti įsteigė patarėjų tarybą, kurią sudarė sūnūs ir vyresnieji kunigaikščiai. Krikščionybei skleisti įkūrė pirmąją Lietuvės vyskupystę. Nuolatinės sostinės Lietuvės karalius neturėjo. Kaip ir daugelis kitų šalių valdovų, jis vykdavo į pilį, kurioje buvo maisto ir pašaro. Pasibaigus at-sargoms, keliavo į kitą. Metraščiuose minima Mindaugo pilis **Vorutà**. Tačiau iki šiol nesutariama, kur ji buvo: Šeimyniškių piliakalnyje Anykščių rajone, Kernavėje, Vilniuje ar dar kur nors.

Kova dėl Lietuvos sosto

Norėdamas užsitikrinti taiką Mindaugas Ordinui padovanojo dalį Žemaitijos. Bet žemaičiai sėkmingai priešinosi naujesiems šeiminkams. Po pergalės Durbės mūšyje žemaičiai paprašė Mindaugą priimti Žemaitiją į Lietuvės karalystę. Valdovą jie ragino: „Nejaugi tu nori užsidėti jungą ant savęs ir ant savo vaikų galėdamas pasilikti laisvas? Kai krikščionys įveiks žemaičius, tai žlugs ir tavo šlovė, o su ja kartu ir karalystė“. Priėmęs žemaičių pasiūlymą karalius supykė Livonijos ordiną.

7 Mindaugo nužudymo sąmoksle dalyvavusio kunigaikščio Daumanto kalavijas. Po Mindaugo žmonos Mortos mirties Mindaugas jėga iš Daumanto paveržė jo teisėtą žmoną Mortos seserį ir įžeidė Daumantą. Į sostą grįžus Vaišvilkiui, Mindaugo žudikas pabėgo ir užvaldė Pskovo miestą Rusioje.

8 Mindaugo laikų valstybės valdymas.

9 Baltų genčių traukimas į Lietuvą XIII a.

Valstybė – žmonių bendrija, įkurta apibrėžtoje teritorijoje ir turinti vieną valdžią.

Vėrta – rašytiniuose šaltiniuose minima Mindaugo pils.

10 Laurušavo evangelijos viršelis. XIV a. Viena iš seniausių LDK rašytinių paminklų. Spėjama, kad viršelio plokštėje pavaizduotas Mindaugo sūnus Vaišvilas. Tapęs stačiatikių vienuoliu jis įsteigė Laurušavo vienuolyną.

Sukruto ir seni Mindaugo priešai. 1263 m. sąmokslininkai nužudė Mindaugą. Valdovu tapo žemaičių kunigaikštis pagonis **Treniota**. Nužudžius Mindaugą, kunigaikščiai vaidijosi daugiau kaip penkerius metus. Siekdami užimti sostą, žudė vieni kitus. Treniota sulaukė Mindaugo likimo – pats buvo nužudytas. Greitai po Mindaugo mirties į Lietuvą grįžo jo sūnus **Vaišvilas**. Jis buvo stačiatikių vienuolis, atsisakydė. Sužinojęs, kad nužudytas tėvas, jis sugrįžo atkeršyti tėvo priešams. Juos išvijęs ar išžudęs, valdžią atidavė Švarnui, o pats vėl pasitraukė į vienuolyną.

Vaidai dėl sosto silpnino lietuvių kovą prieš Ordiną. Jis atsigavo po pralaimėjimo ir vėl pradėjo puldinėti Lietuvą. Valstybės suirutę sustabdė Kernavės kunigaikštis **Traidenis**. Įsitvirtinęs sosto jis atkūrė tvarką, apgynė valstybės sienas. Valstybė buvo valdoma iš Kernavės – svarbaus to meto prekybos ir amatų centro (žr. 102–103 p.).

Valstybės įkūrimas skatino vieningos lietuvių tautos susidarymą. Tautą jungė kalba, papročiai, religija, bendra teritorija, telkė kryžiuočių grėsmė.

Lietuvių tautą sudarė lietuviai ir žemaičiai. Kitos baltų gentys buvo nukariautos, išnyko arba vilko sunkų svetimšalių jungą iki pat XX a. Dalis jų rado prieglobstį Lietuvoje. XIII a. į ją pasitraukė dešimtys tūkstančių kryžiuočių nenorinčių pasiduoti kuršių, žiemgalių, prūsų ir jotvingių.

Nors ir atsimetusi nuo krikščionybės Mindaugo įkurta valstybė išliko. Ji pajėgė atremti mirtinai pavojingus kryžiuočius. Padėjo ir dabarties pamatus. Liepos 6-oji minima kaip valstybinė šventė – Lietuvos valstybės diena.

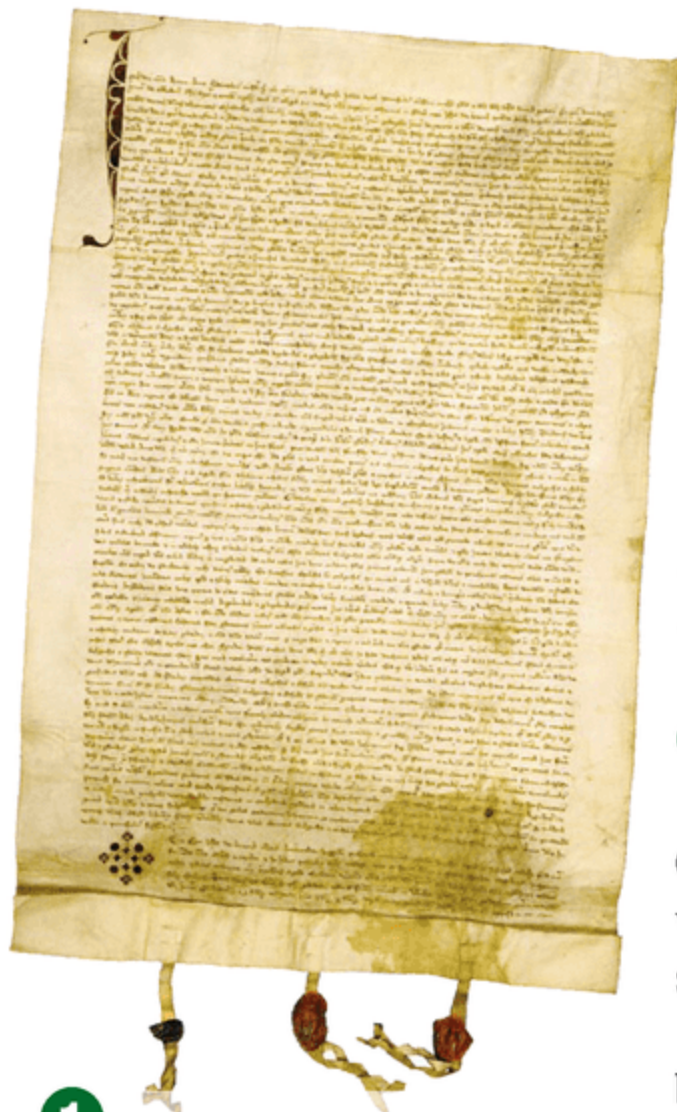
1. Įvardyk vidines ir išorines **1** Lietuvos valstybės susidarymo priežastis. Kuo to meto Lietuvos valstybės teritorija skyrėsi nuo dabartinės?
2. Remkis **3**, aptark ir įvertink būdus, kuriais Mindaugas kūrė Lietuvos valstybę.
3. Apibūdink Mindaugo laikų valstybės valdymą **8**. Paaiškink, kieno valdžia tada buvo stipriausia.
4. Dėl kokių priežasčių Mindaugas krikštijosi? Kokių padarinių krikštas turėjo Mindaugui ir Lietuvai **11**?
5. Įvardyk Mindaugo nuopelnus Lietuvai. Kuris iš jų, tavo manymu, svarbiausias?
6. Susiskirstykite į grupes ir klasėje suvaidinkite Just. Marcinkevičiaus dramos „Mindaugas“ ištrauką. Kūrinio tekstą rasite mokyklos bibliotekoje, o spektaklio vaizdo įrašų pavyzdžių – internete.

11 Iš 1268 m. popiežiaus rašto Čekijos karaliui

Šio rašto galia tau leidžiame, kad tu, Čekijos karaliau, jei Lietuvos šalį, kurioje minėtojo sosto autoritetu buvo įsteigta karalystė, valdant šviesios atminties Mindaugui (jis, priėmęs krikšto sakramentą, vėliau kažkokių pražūtis vaikų buvo žiauriai nužudytas), per tave su Viešpaties pagalba pavyktų išplėsti iš priešų rankų, laisvai galėtume įsteigti karalystės sostą kaip anksčiau.

Popiežių bulės dėl kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a., Vilnius, Mintis, 1987, p. 275.

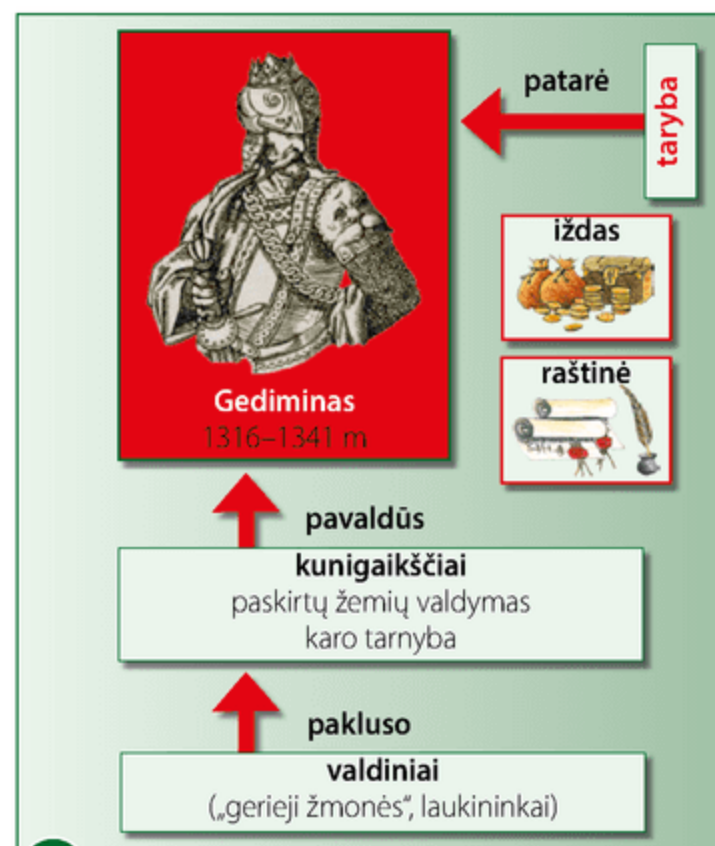
5. Gediminas – karys ir diplomatas

1 1323 m. trijų Gedimino laiškų Hanzos miestams ir dominikonų bei pranciškonų vienuolijoms kopija, padaryta pergamente.

2 Lietuvos didžiojo kunigaikščio valdžios ženklai: Gedimino kepurė (A) ir Gediminaičių stulpai (B). XVI a. piešinys.

3 Gedimino laikų valstybės valdymo sistema.

Gediminaičių dinastija

XIII a. pab. Lietuvės valstybę pradėjo valdyti **Gediminaičių** dinastija. Ji pavadinta **Gedimino**, vieno iš garsiausių Lietuvės valdovų, vardu. Kunigaikščio sostą jis paveldėjo iš savo brolio **Vytenio**. Gediminaičiai Lietuvą valdė net iki XVI a. pab. Paskutinis Gediminaitis Lietuvės valdovo soste buvo Žygimantas Augustas.

Gedimino valdymo metais sostas tapo paveldimas. Kunigaikštis buvo visų valstybės žemių savininkas ir savo nuožiūra dalijo jas valdiniais, o panorėjęs atimdavo. Jo paskirti kunigaikščiai valdė sritis ir su kariuomene vykdavo į karą.

Kunigaikštis skyrė valstybines pareigas, buvo vyriausiasis kariuomenės vadas, skelbė taiką ir karą, užmegzdavo ryšius su gretimomis šalimis. Naudodamasis neribotomis teisėmis, galėjo bausti valdinius mirtimi. Kunigaikščio taryba turėjo tik patariamąjį balsą.

Plunksna keičia kalaviją

XIV a. sustiprėjęs Kryžiuočių ordinas ėmė vis dažniau niokoti Lietuvą. Apsisaugoti nuo puolimų Nėmuno krante lietuviai pastatė daugelį gerai įtvirtintų medinių pilių (žr. 75 p. **3**). Taikos metu jose budėjo nedidelės pamainomis keičiamos įgulos. Priešui įsiveržus, visi vyrai privalėjo ginti šalį: saugoti pilis ar vyti priešą. Kitame Nėmuno krante mūrinės pilis statėsi kryžiuočiai. Ilgainiui upės krantai tapo nuolatinių kovų vieta. Karo nusiaubtame Lietuvės ir Kryžiuočių ordino valstybės pasienyje atsirado dykra.

Gediminas vienas iš pirmųjų **diplomatinėmis** priemonėmis mėgino kovoti su kryžiuočiais. 1323 m. laiške popiežiui tikino, kad Ordinas siekia ne pakrikštyti, bet užgrobti Lietuvą. Nurodė, jog krikščionių Lietuvoje niekas nepersekioja, jo paties dvare yra raštininkų vienuolių.

Išvalgusis Lietuvės valdovas suvokė krikšto būtinybę. Jis pelnytą Lietuvai tarptautinį pripažinimą, sustabdytą kryžiuočių antpuolius. Gediminas pažadėjo popiežiui krikštytis, jei tik Ordinas nutrauks puolimus. Krikščionybei Lietuvoje platinti pakvietė vyskupų ir vienuolių.

4 Gedimino laiškas visiems krikščionims. 1323 m.

Gediminas, Dievo malone lietuvių ir rusų karalius, šiuo raštu pareiškia, jog išsiuntė pasiuntinį su mūsų laišku dėl katalikų tikėjimo priėmimo. Kviečiame vyskopus, kunigus, be to, atveriamė žemę, valdas ir karalystę kiekvienam geros valios žmogui, bet kokiems amatininkams. Tie, kurie norėtų atvykti kaip žemdirbiai, dešimt metų tedarba mūsų žemę be mokesčio. Pirkliai teįvažiuoja ir išvažiuoja be mokesčio bei muito ir laisvai, pašalinus bet kokias kliūtis. Karius ir ginklanešius, jei norėtų pasilikti, aprūpinsiu daiktais ir nuosavybe kaip dera.

Gedimino laišakai, Vilnius, Vaga, 2003, p. 46–49.

Popiežius apsidžiaugė, kad valdovas atrado „katalikiškosios tiesos kelią“. Tartis dėl krikšto į Lietuvą atvyko jo pasiuntiniai. Netrukus sužinota, jog kunigaikštis atsisakė sumanymo. Mat prijungtų slavų žemių stačiatikiai pareiškė atsiskirti nuo Lietuvos. Žemaičiai pagrasino susidoroti su Gediminu ir visa jo gimine. Tikėdamiesi, kad valdovas persigalvos, pasiuntiniai patvirtino Lietuvos ir Ordino paliaubas. Per tuos metus sustiprėjusi valstybė galėjo atremti Ordino puolimus.

Išmintingas valdovas stengėsi sudaryti palankesnes sąlygas plėsti ir tobulinti žemdirbystę, plėtoti amatus, prekybą ir kultūrą, augti miestams. Laiškuose Hanzos sąjungos miestams jis kvietė atvykti pirklius, amatininkus, riterius. Visiems žadėjo savo globą ir paramą įsikurti.

Vilnius – Lietuvos sostinė

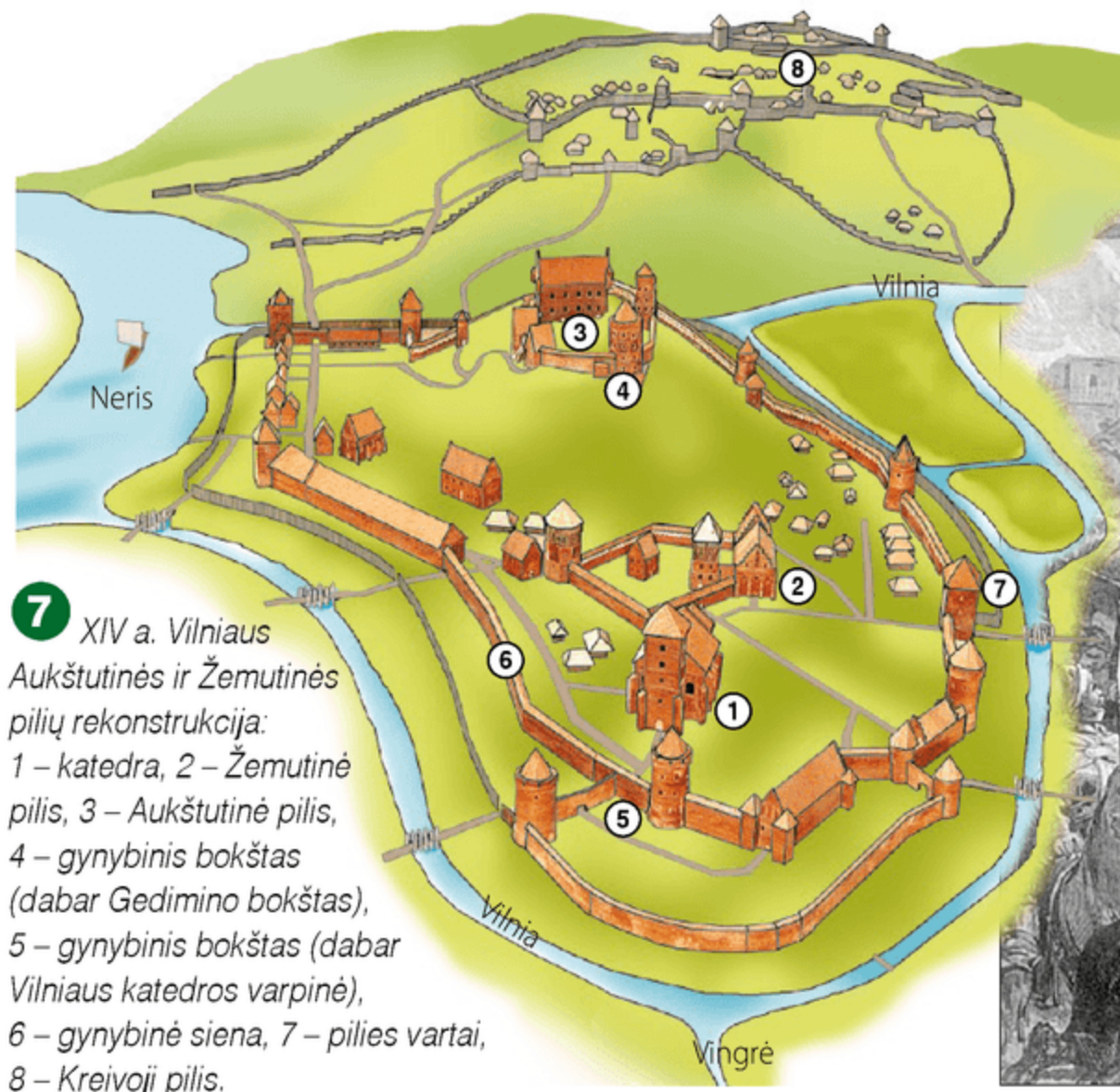
Iš pradžių Gediminas gyveno Senuojuose Trakuose. Vėliau sostinę įkūrė svarbių prekybos kelių sankryžoje – Vilniuje. Pasak legendos, Gediminas susapnavo staugiantį geležinį vilką. Žynys jam išaiškines sapną: toje vietoje, kur stovėjęs vilkas, Gediminas turįs pastatyti pilį, o jos garsas pasklis po visą pasaulį ir joks priešas neįstengs užimti pilies. Paklausęs žynio valdovas perstatė ir sustiprino ant aukštos kalvos Neriės ir Vilnios santakoje stovinčią medinę pilį. Kad būtų dar neprieinamesnė, liepė padaryti prakasą ir nukreipti Vilnią nauja vaga. Pilies kalno papėdėje, šalia pagonių dievo Perkūno šventyklos buvo statomi nauji įtvirtinimai ir išaugo Žemutinė pilis.

Greta pilies plėtėsi miestas. Jį sudarė dvi dalys: aukštasis miestas – didžiojo kunigaikščio dvaras su pilimis, aptvertomis gynybine siena, ir žemasis miestas, kuriame buvo įsikūrę amatininkai ir pirkliai. Sostinę perkėlus į Vilnių, miesto reikšmė išaugo. Susiklostė paprotys, jog Lietuvą valdo tas, kuris valdo Vilnių.

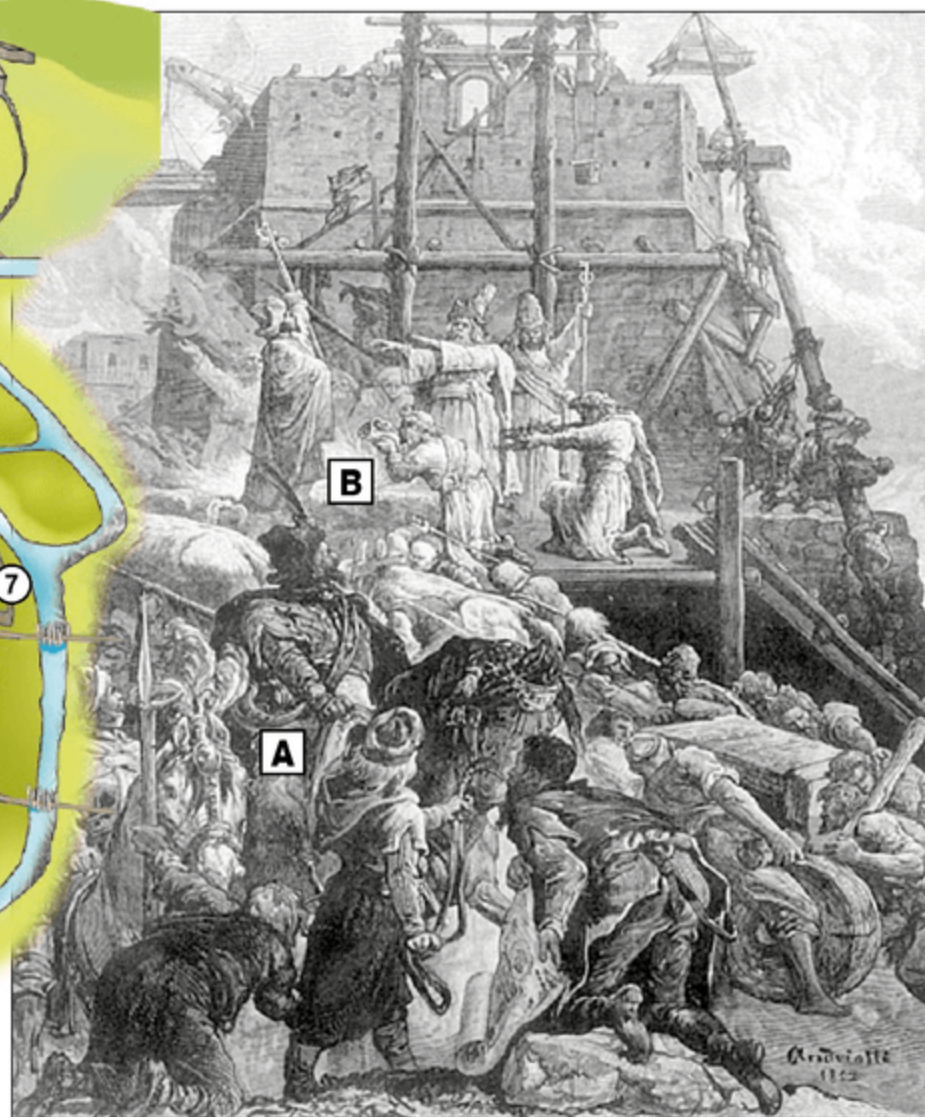

5 „Gediminas sapnuoja geležinį vilką“. Medalio autorius skulptorius Petras Rimša. 1925 m.

6 „Gedimino pilies statyba“. Dailininko Mykolo Andriolio XIX a. piešinys. Centre pavaizduotas Gediminas (A) ir pagonių žyniai (B).

7 XIV a. Vilniaus Aukštutinės ir Žemutinės pilių rekonstrukcija:
1 – katedra, 2 – Žemutinė pilis, 3 – Aukštutinė pilis, 4 – gynybinis bokštas (dabar Gedimino bokštas), 5 – gynybinis bokštas (dabar Vilniaus katedros varpinė), 6 – gynybinė siena, 7 – pilies vartai, 8 – Kreivoji pilis.

Didysis kunigaikštis – XIII–XVIII a. LDK valdovo titulas.

Diplomātija – lankstus, sumanus, apsukrus tikslo siekimas.

Gediminaičiai – Lietuvos valdovų dinastija, valdžiusi LDK XIV–XVI a.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) – XIII–XVIII a. Lietuvos valstybės pavadinimas.

Rusėnai – LDK stačiatikiai, dabartinių baltarusių ir ukrainiečių protėviai.

Tolerancija – priešingos nuomonės, pažiūrų, tikėjimo, įsitikinimų gerbimas, pakanta.

9

Iš Vygando Marburgiečio „Prūsijos žemės kronikos“. XIV a.

Pagonys, matydami kariuomenę, labai išsigando, nesitikėdami, kad galės išlaikyti pilį, sumetė į ugnį be galo didelius turtus ir patys išsižudė: sako, kad ten viena pagonė senutė kirviu šimtą jų užkapojo, o vėliau ir pati galvą susiskaldė. Šiame mūšyje daugelis smarkiai sužeistų pagonių iš čia raiti ėmė trauktis. Tačiau karalius, savo žmonių skydais pridengtas, baimės ir siaubo sukrėstas, pagaliau pasitraukė į tam tikrą slėptuvę, savo žmoną pervėrė kalaviju ir į ugnį įmetė. Taip suspausti ir sukrėsti pagonys nulenė savo sprandus ir karalius visus juos išžudė.

Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, t. I, p. 464–465.

1. Apibūdink Gedimino laikų Lietuvos valstybės valdymą **3** ir teritoriją (75 p. **3**). Kokių pokyčių įvyko lyginant su Mindaugo laikais?
2. Remkis temos tekstu ir patvirtink arba paneik teiginį, jog Gediminas norėjo krikštytis.
3. Išnagrinėk **4**. Kurių profesijų žmonės Gediminas kvietė į Lietuvą? Kaip manai, kodėl?
4. Remkis temos tekstu ir papasakok, kaip Vilniaus miestas ir pilys atrodė Gedimino laikais **7**.
5. Paaiškink, dėl kokių priežasčių Gediminui pavyko prie LDK prijungti daug teritorijų Rytuose?
6. Susiskirstykite į grupes, aptarkite ir įvertinkite Pilėnų gynėjų **8**, **9** poelgi.

8

„Pilėnų gynimas“. Aleksandro Vitulskio paveikslas. Lietuvių kovų su kryžiuočiais nuožmumą liudija 1336 m. Pilėnų tragedija. Apsupti ir beviltiškoje padėtyje atsidūrę kunigaikščio Margirio vadovaujami jos gynėjai nusprendė pasirinkti mirtį, o ne vergystę.

Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė

Kaip ir jo pirmtakai, Gediminas valstybės teritoriją plėtė Rytuose. Vienas **rusėnų** žemes užkariavo, kitas įgijo sūnų vedybomis. Dalis senovės Rusios kunigaikščių pasidavė Gediminui ieškodami prieglobsčio nuo mongolų jungo. Iš jų Gediminas reikalavo vasalinės priklausomybės, kariuomenės ir duoklės.

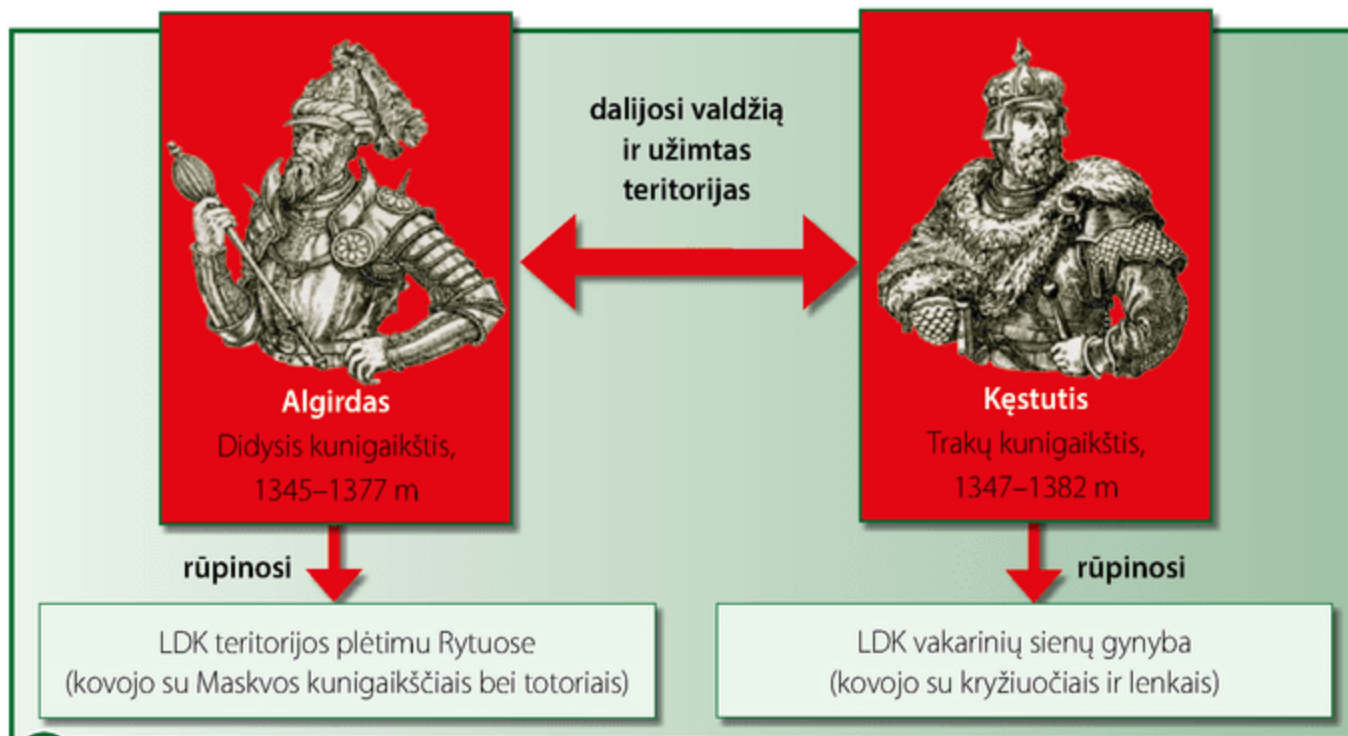
Prie Lietuvos prijungtose rusėnų žemėse įprastos tvarkos kunigaikštis nekeitė. Jis buvo **tolerantiškas** vietos gyventojams, leido išpažinti stačiatikių tikėjimą. Todėl skirtingų tikėjimų ir tautybių žmonės sugyveno vienoje valstybėje.

Prijungus rusėnų žemių, Lietuvos plotas gerokai padidėjo (žr. 75 p. **3**). Lietuvą tapo viena iš galingiausių Rytų Europos valstybių. Valstybė vadinama **Lietuvos Didžiąja Kunigaikštystė (LDK)**. Dėl milžiniškų kultūrinės ir politinės įtakos mastų ši valstybė kai kurių mokslininkų yra prilyginama karalystei ir net imperijai.

Valstybės valdovas buvo tituluojamas **didžiūoju kunigaikščiu**. Vidur-amžių feodalinėje sistemoje kunigaikščio titulas nebuvo itin aukštas, tačiau LDK valdovas savo galiomis ir įtaka labiau prilygo karaliui nei eiliniam kunigaikščiui. Laiškuose užsienio valstybėms patys Lietuvos didieji kunigaikščiai nevengdavo tituluotis karaliais arba net imperatoriais. Tačiau viduramžių Europoje karaliais buvo pripažįstami tik krikščioniškų (katalikiškų) šalių valdovai, o LDK liko pagoniška valstybė, tad didžiojo kunigaikščio titulas LDK valdovams yra tinkamesnis.

Lietuvos valdovo valdžios ženklus – Gedimino kepurę ir Gediminaičių stulpus – pirmasis pradėjo naudoti Vytautas Didysis. Gedimino kepurė buvo uždedama per didžiojo kunigaikščio karūnavimo ceremoniją Vilniaus katedroje.

6. Algirdas ir Kęstutis

1 Algirdo ir Kęstučio valstybės valdymas.

Broliai dalijasi valdžią

Gediminas turėjo septynis sūnus. Vyresnieji valdė atskiras LDK sritis. Jauniausias, vardu **Jaunutis**, negavo nieko ir gyveno su tėvu Vilniuje. Gediminui mirus, Jaunučiui atiteko sostinė, kartu ir didžiojo kunigaikščio sostas. Vyresnieji broliai **Algirdas** ir **Kęstutis** nenorėjo valdovu pripažinti jaunėlio ir pašalino Jaunutį nuo sosto.

Lietuvės didžiuoju kunigaikščiu tapo vyresnysis – Algirdas. Kęstučiui atiteko Trakų kunigaikštystė, Žemaitija ir dalis Rytų žemių. Abu sutarė dalytis valdžią, užgrobtas žemes. LDK tapo dviejų valdovų valdoma valstybe. Tvirta Algirdo ir Kęstučio sąjunga priverstė paklusti kitus brolius, padėjo atremti priešų puolimus ir stiprinti valstybę.

Stiprėjantis Ordino puolimas

1337 m. Šventosios Romos imperatorius padovanojo kryžiuočiams Lietuvą. Jis siūlė tai, ko pats neturėjo: kraštą dar reikėjo užkariauti. Keliais dideliais žygiais kryžiuočiams tai nepavyko, todėl jie dažniau ėmė rengti nedidelius, bet nepaliaujamus puldinėjimus. Jiems vadovavo pilių valdytojai – **komtūrai**. Į žygį jie traukė su savo pilies įgula. Užpultoje apylinkėje kryžiuočiai gaudė arba žudė žmones, išsivarydavo gyvulius, grobė turtą, degino trobesius ir skubiai pasitraukdavo. Taip siekė nualinti kraštą.

Kryžiuočių žvalgai, dažniausiai lietuvių ar prūsų išdavikai, nuolatos tyrinėjo kraštą. Sudarė net specialius kelių aprašymus. Mokėdami vietos žmonių kalbą, stengėsi viską sužinoti, paskui grįždavo drauge su kryžiuočių kariuomene.

Didelius žygius kryžiuočiai rengė rečiau: viduržiemį užšalus upėms, ežerams ir pelkėms arba vidurvasarį, kai nusekdavo upės ir upeliai, pradžiūdavo keliai, per patį darbymetį laukuose. Žygiams vadovavo didysis magistras arba Prūsijos maršalas. Dalyvavo daug iš Vakarų Europos pakviestų riterių. Per tokius antpuolius kryžiuočiai giliai įsibraudavo į Lietuvą, pasiekė net Trakus, Vilnių. Sugriovė svarbų lietuvių gynybos punktą – mūrinę Kauno pilį (žr. 75 p. **3**). Šalia pasistatė savo pilį, bet ilgam įsitvirtinti nepajėgė.

2 Legenda apie Kęstutį ir Birutę. Lietuvos metraštis. XVI a.

Kęstutis, viešpataudamas Trakuose bei Žemaičiuose, išgirdo esant Palangoje mergelę, vardu Birutę, kuri pagonišku papročiu buvo pasižadėjusi savo dievams išsaugoti skaistybę ir pati buvo žmonių garbinama kaip dievaitė. Nuvyko pats didysis kunigaikštis Kęstutis tenai ir labai jį jam patiko, nesgi buvo labai graži ir protinga mergaitė. Ir prašė ją, kad būtų jo žmona. Ji nenorėjo sutikti ir atsakė, kad pasižadėjusi savo dievams išsaugoti skaistybę iki mirties. Ir kunigaikštis Kęstutis paėmė ją prievarta iš tos vietos, su didžia pagarba palydėjo ją į sostinę Trakus ir, sukvietęs brolius, iškėlė su savaisiais broliais dideles vestuves ir paėmė mergelę Birutę sau žmona.

M. Kondratas, Lietuvių tautos ir valstybės istorija, Vilnius, Leidybos centras, 1994, p. 196.

3 Trakų kunigaikščio Kęstučio antspaudas. 1379 m.

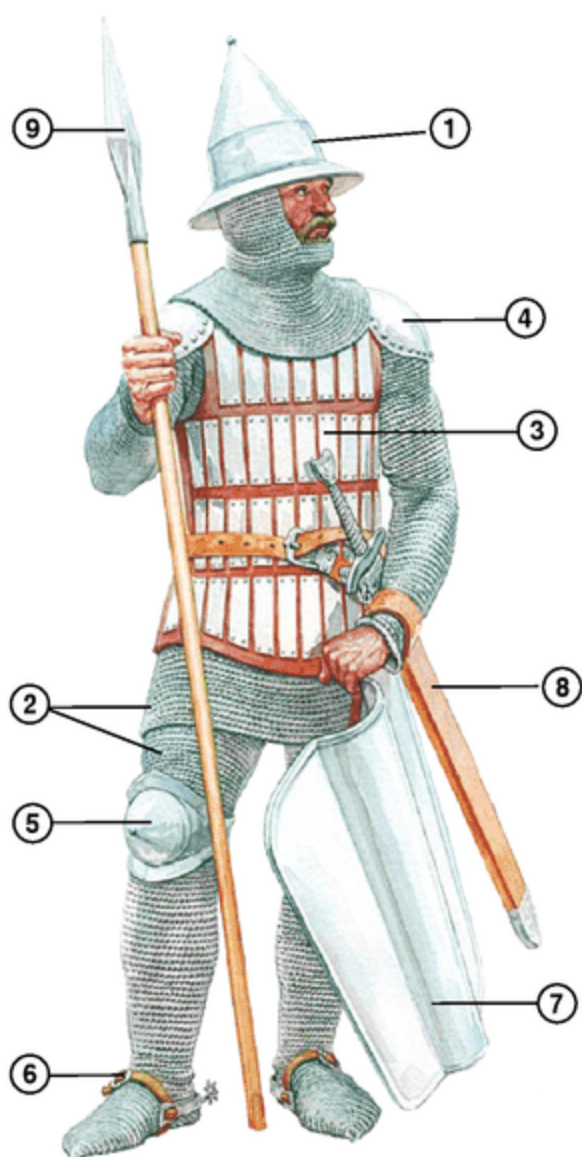

4 Šventosios Romos imperatorius Liudvikas IV Bavaras 1337 m. Kryžiuočių ordinui dovanoja Lietuvą. XIV a. dokumento fragmentas.

5 Kryžiaus žygio į Lietuvą dalyvio eilėraštis. XIV a.

Matyt, ten buvo išrinktų
Penkios dešimtys riterių vertų;
Daug nuopelnų jie turėjo
Su juo kartu į Prūsiją skubėjo.
Jie netausojo gyvybės ir turtų
Dievui, garbei, riterijai paskirtų.
Jų širdys buvo švelnios, dorybingos.
Kas jiems skaudu, tas mums gerai!
Kraštas pilnas žmonių ir turto,
Tad turėjome iš to daug džiaugsmo,
Krikščionims laimikis, pagonims
nuostolis.
Pagonys savo nelaimėje rėkė
Ir į krūmus slėptis lėkė,
Daug užmušė jų negyvai,
Sugautos buvo moterys ir vaikai.

H. Boockmann, *Vokiečių ordinas: Dvylika jo istorijos skyrių*, Vilnius, Aidai, 2003, p. 140–141.

7 XIV a. LDK kario ginkluotės rekonstrukcija: 1 – šalmas, 2 – grandininiai šarvai, 3 – palaidinė, padengta metalinėmis plokštelėmis, 4 – antpečiai, 5 – antkeliai, 6 – pentinai, 7 – lietuviškasis skydas, 8 – kalavijas, 9 – ietis. Dailininkas Šarūnas Miškinis.

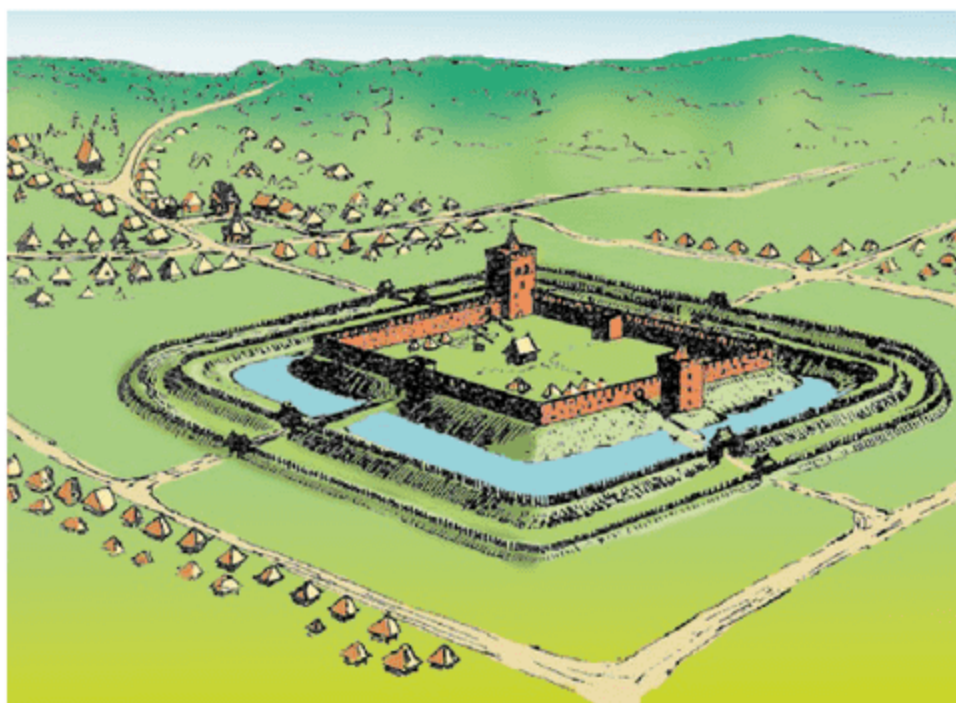
6 Kryžiuočiai plėšia užpultą kaimą. XIX a. dailininko Voiceko Kosako paveikslas.

Žygiuose į Lietuvą gausiai dalyvavo nuotykių ir šlovės ištroškę kryžiuočių svečiai iš visos Europos. Savotiškose karinėse ekskursijose į paskutinę pagonišką valstybę su gausiomis palydomis vyko būsimasis Šventosios Romos imperatorius, Anglijos, Veňgrijos, Čekijos karaliai ir kiti garsiausi to meto riteriai. Šalia pagonių žudynių tokiuose žygiuose būdavo keliami pokyliai, rengiamos Europoje nematytų žvėrių medžioklės bei riterių turnyrai, vyko įšventinimai į riterius. Karo turistus į krašto gilumą lydėjo vedliai, turintys Ordinų žvalgų sudarytus kelių į Lietuvą aprašymus.

Kęstutis – Lietuvos vakarinių sienų gynėjas

Pagal brolių susitarimą Kęstutis valdė LDK vakarinę dalį ir vadovavo kovoms su kryžiuočiais. Nuo 1345 iki 1382 m. kryžiuočiai surengė apie 100 grobiamųjų žygių į Lietuvą, o Kęstutis atsakė 40 žygių. Per nesibaigiantį karą įvyko keli didesni lietuvių ir kryžiuočių mūšiai: 1348 m. prie Strėvės upės (žr. 75 p. 3) ir 1370 m. prie Rudavos Prūsijoje. Jų eiga ir baigtis iki galo nėra aiški. Abi pusės patyrė didelių nuostolių.

Kartą kryžiuočiai paėmė Kęstutį į nelaisvę ir įkalino Marienburgo pilyje. Po pusmečio lietuvių kilmės prižiūrėtojo Alpo padedamas jis persirengė kryžiuočio drabužiais ir pabėgo. Sakoma, kad Kęstutis vėliau padėkojęs magistrui už svetingumą ir pažadėjęs jį geriau priimti bei saugoti.

8 XIV a. Medininkų pils. Sigito Lasavicko rekonstrukcija. Manoma, jog Medininkų pils buvo kunigaikščio Algirdo vasaros rezidencija.

9 Lietuvių (A) ir totorių (B) raitelių kova Mėlynųjų Vandenų mūšyje. Vytauto Didžiojo karo muziejuje eksponuojamo dailininko Prano Griušio paveikslo fragmentas. Mūšį pradėjo totoriai, nesėkmingai puldinėdami lietuvius iš šonų ir apšaudydami strėlėmis. Ietimis ir kalavijais ginkluoti lietuviai pralaužė priešakines totorių eiles, kiti totorius iš šono apšaudė arbaletais. Totorių kariuomenė pakriko ir leidosi bėgti.

Kęstutis tvirtai laikėsi pagoniškų papročių. Daug bendravo su kitataučiais, mokėjo ne vieną kalbą, domėjosi technikos naujovėmis. Jo rūpesčiu lietuviai įsigijo artilerijos pabūklų ir panaudojo kryžiuočių pilims šturmuoti. Susipažinęs su riterių taisyklėmis, reikalavo, kad kryžiuočiai jų laikytųsi: ne puldinėtų iš pasalų, bet iš anksto įspėtų, nežudytų nukritusio nuo žirgo ar beginklio. Net kryžiuočių kronikose rašoma, jog Kęstutis buvo garbingas vyras.

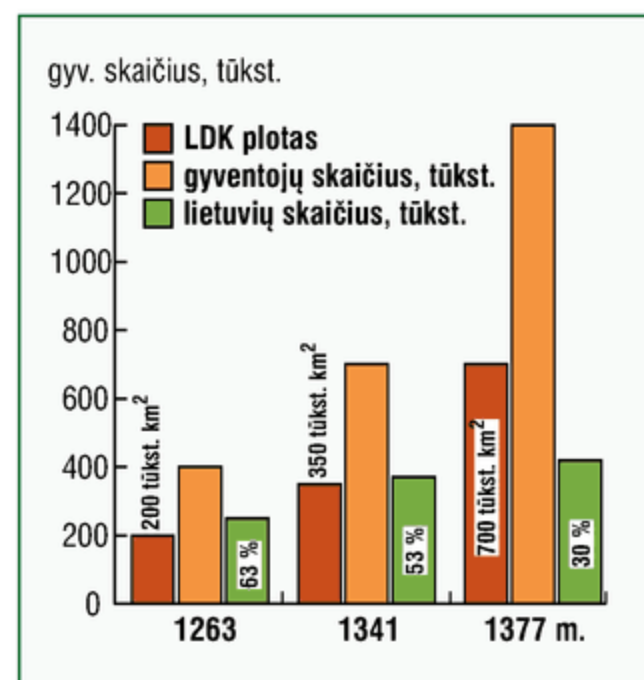
Algirdas plečia LDK į Rytus

Didysis kunigaikštis Algirdas buvo griežtas ir gudrus valdovas. Niekas nežinojo, kam jis renka kariuomenę, kur žygiuos. Amžininkas rašė, kad lietuvių karalius stiprybe ir kariniais gebėjimais pranoksta kaimynus, vienintelis nemoka totoriams jokios metinės duoklės.

Algirdas rūpinosi LDK rytinėmis žemėmis. Jis pareiškė, jog „visa Rusià turi priklausyti Lietuvai“. Sūnų vedybomis ir karo žygiais prisijungė daug senovės rusų žemių. Jose „po senovei“ paliko ankstesnę tvarką. Algirdas net tris kartus puolė stiprėjančią kaimynę – Maskvės kunigaikštystę. Sudegino Maskvės miestą. Išsigandęs jos kunigaikštis užsidarė kremliuje – neseniai pastatytoje mūrinėje pilyje. Po trečiojo žygio, nė vienai pusei nedrįsus stoti į kovą, pasirašyta taikos sutartis.

LDK valdovas daug kovojo su totoriais. Gynė valstybės sienas nuo plėšikiškų antpuolių. 1363 m. mūšyje prie Mėlynųjų Vandenų (žr. 75 p. **3**) Algirdas sumušė totorius ir įsitvirtino Kijeve. Tai buvo pirma didelė europiečių pergalė prieš totorius, kuri labai susilpnino Ąukso ėrdą.

Europos valdovai kelis kartus siūlė Algirdui krikštytis, bet derybos nutrūko. Be perstojo Vakaruose ir Rytuose kariavusios Lietuvos jėgos išsėko – valstybės likimas atsidūrė milžiniškame pavojuje.

10 Lietuvos ploto ir gyventojų skaičiaus kaita XIII–XIV a.

1. Apibūdink Algirdo ir Kęstučio valdymą. Kaip broliai dalijosi valdžią ir atsakomybę **1**?
2. Įsižiūrėk į **7** ir **8**. Papasakok apie LDK karių ginkluotę ir pilis.
3. Įvertink **5** kryžiaus žygio dalyvio eilėraštį. Kokį požiūrį į karą su lietuviais jis liudija?
4. Remkis temos medžiaga ir patvirtink arba paneik teiginį, jog Algirdo valdymo pabaigoje Lietuvos valstybės išlikimas atsidūrė milžiniškame pavojuje.
5. Palygink Lietuvos plotą ir gyventojus Mindaugo, Gedimino bei Algirdo laikais **10**. Kokių pokyčių įvyko?
6. Susiburkite į grupes ir aptarkite Kęstučio poelgį **2**. Dėl ko, jūsų manymu, kunigaikščio niekas nepasmerkė?

7. Pagoniškosios Lietuvos kultūra

1 Pagonių žynio auka. XIX a. piešinys.

2 XIV–XV a. Birutės kalno alkavietė Palangoje. Manoma, kad tai buvo ir dangaus kūnų stebėjimo vieta. Piešinys pagal Sauliaus Stripinio rekonstrukciją.

3 Dabartinės Baltarusijos teritorijoje rasta bronzinė segė, priskiriama baltų gentims. V a. Ant jos pavaizduota svastika, kuri pagonių tikėjime buvo saulės simbolis.

4 Šventaragio mitas. Iš Bychovo kronikos. XVI a.

Ir pagal savo tėvo įsakymą toje vietoje, Vilnios žiotyse, kur ji įteka į Nerį, įtaisė ugniavietę, ir ten savo tėvo Šventaragio kūną sudegino. Ir jeigu kurio nors lietuvių kunigaikščio ar didiko kūną sudegindavo, tai prie jo dėdavo lūšies ar lokio nagus. Mat tikėjo, kad ateisianti teismo diena, ir vaizdavosi, kad ateisias Dievas, kuris, ant aukšto kalno sėdėdamas, teisias gyvuosius bei mirusiuosius. O į tą kalną be lūšies ar lokio nagų būsią sunku įkopti. Ir dėl to prie jų dėdavo tuos nagus, su kuriais jie turėsią įkopti į tą kalną ir stoti Dievo teisman.

A. Bumblauskas, *Senosios Lietuvos istorija 1009 – 1795*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2005, p. 101.

LDK religijos

Viduramžiais žmonės nebuvo skirstomi pagal priklausymą tautybei. Svarbiausia buvo tikėjimas bei priklausymas tam tikrai visuomenės grupei: valstiečiams, kariamams, dvasininkams, amatininkams, pirkliams. XIV a. pab. Lietuvą buvo vienintelė pagoniška valstybė krikščioniškoje Europoje. Senovės lietuviai tikėjo daug dievų ir deivių. Siekdami prielankumo, šventosiose vietose – alkuose – aukojo jiems aukas. Vienas iš svarbiausių pagonybės religinių centrų buvo Šventaragio slėnis Vilniuje. Manoma, kad čia skaistybės įžadus davusios vaidilutės kurstė šventąją ugnį, apeigas atliko vyriausiasis žynys Krivis Krivaitis. Kiti šaltiniai liudija, kad vyriausiojo žynio pareigas galėjo atlikti didysis kunigaikštis. Už šventosios ugnies užgesinimą, kaip ir už skaistybės priesaikos sulaužymą, grėsė mirties bausmė.

Lietuviai tikėjo pomirtinį gyvenimą. Tai liudija kapuose randamos įkapės: papuošalai, darbo įrankiai, ginklai. Pagonišku papročiu lietuviai degino savo mirusiuosius.

Nemažą dalį LDK gyventojų sudarė krikščionys stačiatikiai. Plečiant valstybę į Rytus, jų skaičius dar labiau išaugo. Stačiatikiais buvo pakrikštyti net 50 lietuvių kunigaikščių. Lietuvių gyvenamose žemėse daugiausia stačiatikių įsikūrė Kernavėje ir Vilniuje, kuriame net buvo atskira rusėnų miesto dalis su mūrinėmis cerkvėmis. Gyveno ir katalikų. Vilniuje glaudėsi nedidelės vienuolių pranciškonų bei vokiečių pirklių ir amatininkų bendruomenės. Seniausia Lietuvoje mūrinė Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje pastatyta jų rūpesčiu.

Pagonių lietuvių valdoma LDK išliko tolerantiška. Tik ypač retai įvykdavo susidorojimą su kitatikiais.

Paprotinė teisė

Žmonių santykius bei gyvenimą pagoniškoje visuomenėje reguliavo iš kartos į kartą žodžiu perduodama **paprotinė teisė**. Ji grindžiama duotu žodžiu bei priesaika, kurie laikyti šventais ir nekeičiamais. Papročiais buvo nustatomos žemės, miškų, medžioklės, žvejybos, bitininkystės, šeimos ir paveldėjimo teisės.

5 Iš senovės lietuvių paprotinės teisės

LDK buvo žinomas vagies gaudymas sekant pėdsaku. Kai būdavo pavagiamas arklys, jautis ar kitas turtas, apvogtasis pasiūkdavo savo bendruomenės, kurioje gyveno, vadinamojo lauko, narius laukininkus ir visi kartu, sekdami paliktais pėdsakais, ieškodavo dingusių gyvulių ir vagies. Pėdsakams pasibaigus savame lauke, jais toliau privaldė sekti kaimyninės bendruomenės nariai.

Buvo paplitęs tam tikras teisybės įrodymo būdas – vadinamasis kepurės statymas. Statyti kepurę reiškė dėti ją ant teisėjo stalo ir pasakyti, už ką yra statoma, tai yra kuo garantuojamas parodymų teisingumas: tam tikra pinigų suma, konkrečiais įrodymais ar liudijimais. Be jo, teismuose taip pat galiojo galvos dėjimas arba guldymas. Išaiškėjus, kad teisybė yra ne galvos guldymo pusėje, jo laukdavo mirtis.

Šalis ta Lietuva, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Lietuvos rytas, 2009, p. 63.

Pagal paprotinę teisę svarbiausius bendruomenės reikalus tvarkė į **kúopą** susirinkę vyrai. Didžiausią autoritetą turėjo vyriausi ir išmintingiausi. Juos gerbė už gyvenimo patirtį bei papročių išmanymą. Kuopa aiškinosi bendruomenės teritorijoje padarytus nusikaltimus, teisė nusikaltusius.

Pagal paprotinę teisę už kiekvieną nusikaltimą turėjo būti baudžiama. Ypač griežtai bausta už vagystes. Už pirmą ar smulkia vagystę nupjaudavo ausis, už stambias baudė mirtimi. Paprotinė teisė gynė moteris: jos turėjo teisę į kraičio dalį, galėjo paveldėti tėvų turtą. Našlės po vyro mirties valdė joms priklausančią turtą. Už nužudytą ar sužeistą moterį buvo baudžiama dvigubai griežčiau nei už vyrą.

Miestai ir prekyba

Lietuvoje pirmieji miestai atsirado XII–XIII a. Išaugo iš piliakalnių papėdžių gyvenviečių, kurios buvo įsikūrusios šalia prekybos kelių. Svarbiais politikos, ūkio bei kultūros centrais tapo Vilnius, Kernavė (žr. 102–103 p.), Trakai.

Iš archeologų kasinėjimų matyti, jog ankstyvieji viduramžių miestai buvo mediniai. Jie apjuosti gynybiniais pylimais, miesto viduryje paprastai buvo įrengtos prekyvietės, pagoniškų apeigų vietos. Gatvės grįstos rąstais ar akmenimis.

Lietuvą pagonybės laikais buvo retai gyvenamas, du tris kartus miškingesnis nei dabar, pelkėtas ir vandeningas kraštas. Kai kuriose vietose buvo galima keliauti kelias paras ir nesutikti jokio žmogaus ar neaptikti gyvenvietės. Patogiausia susisiekti buvo upėmis, kuriomis dažniausiai vyko prekyba. Abipusė nauda iš prekybos nurungdavo pagonių ir krikščionių nesutarimus. Su Vakariais dažniausiai buvo prekiaujama per Rėgą, tai liudija jos skolų knygos rasti lietuvių pirklių vardai. Per LDK ėjo ir vienas svarbiausių to meto Rytų Europos prekybos kelių į Rūsiją.

Augant prekybai šalies viduje bei plečiantis ryšiams su užsienio pirkliais, XII–XIV a. Lietuvoje atsiskaitymams naudoti lietuviški lazdelės pavidalo sidabro lydiniai – **ilgieji**. Be to, archeologai aptinka Prāhos grāšių, kuriais buvo atsiskaitoma daugelyje to meto Europos šalių. Algirdas – pirmasis Lietuvos valdovas, pradėjęs kaldinti savas monetas.

Raštija įvairiomis kalbomis

Senovės lietuviai, kaip ir kitos tautos, dar iki krikščionybės turėjo tam tikrų ženklų, kuriuos žymėdavo norėdami simboliais perduoti žinias ateities kartoms. Jų randama

6 XIV a. II pusėje vokiečių pirklių statyta seniausia Lietuvoje mūrinė Šv. Mikalojaus bažnyčia Vilniuje. Šis šventasis buvo laikomas prekiautojų globėju.

7 LDK pinigai: A – lietuviški XIII–XIV a. sidabriniai lydiniai – ilgieji. Įkirtimais juose buvo tikrinama sidabro kokybė, B – pusgrašiai. XIV a. vidurys.

Ilgieji – sidabriniai lazdelės pavidalo lydiniai. LDK piniginiai vienetai.

Kúopa – apylinkės ūkių savininkų susirinkimas.

Paprotinė teisė – bendruomenės sąmonėje įsišaknijusi tam tikrų taisyklių, garbės bei pagarbos vyresniesiems visuma.

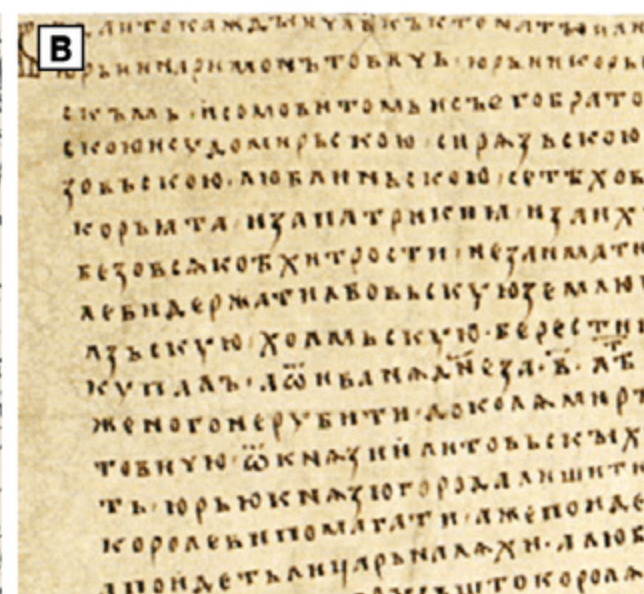
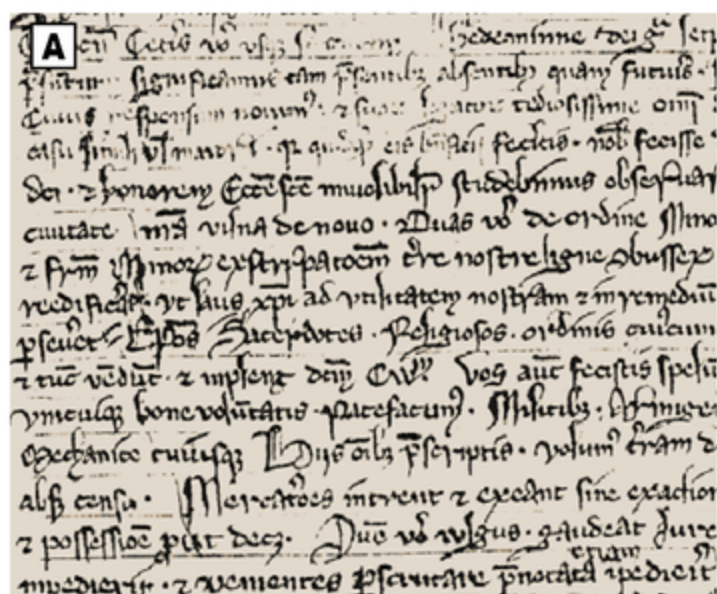
Sutartinė – daugiabalsė lietuvių liaudies daina.

9 Senovinės baltų religinės bendrijos „Romuva“ narių atliekamos pagoniškos apeigos. Rolando Užubalio nuotrauka.

1. Papasakok apie pagonišką lietuvių tikėjimą. Remkis **1–3** ir įvardyk svarbiausius jo bruožus.
2. Paaiškink, kas yra paprotinė teisė (tekstas, **5**). Kuo ji skiriasi nuo dabar Lietuvoje taikomos?
3. Kada atsirado lietuvių raštija? Kuriais kalbomis ir kas ją kūrė **7**?
4. Internete rask informacijos apie pagonybės šalininkų veiklą šių dienų Lietuvoje **8**. Informaciją pateik klasėje.
5. Nustatyk, kurios pagoniškos šventės tapo krikščioniškos. Kokią laiko sampratą atspindi toks kalendorius **9**?
6. Remkis temos tekstu ir iliustracijomis, patvirtink arba paneik teiginį, jog pagoniška LDK buvo tolerantiška valstybė.

8 A – Gedimino laiško, rašyto 1323 m. visiems krikščionims lotynų kalba, ištrauka, B – Kęstučio ir kitų Lietuvos kunigaikščių sutarties slavų kalba ištrauka.

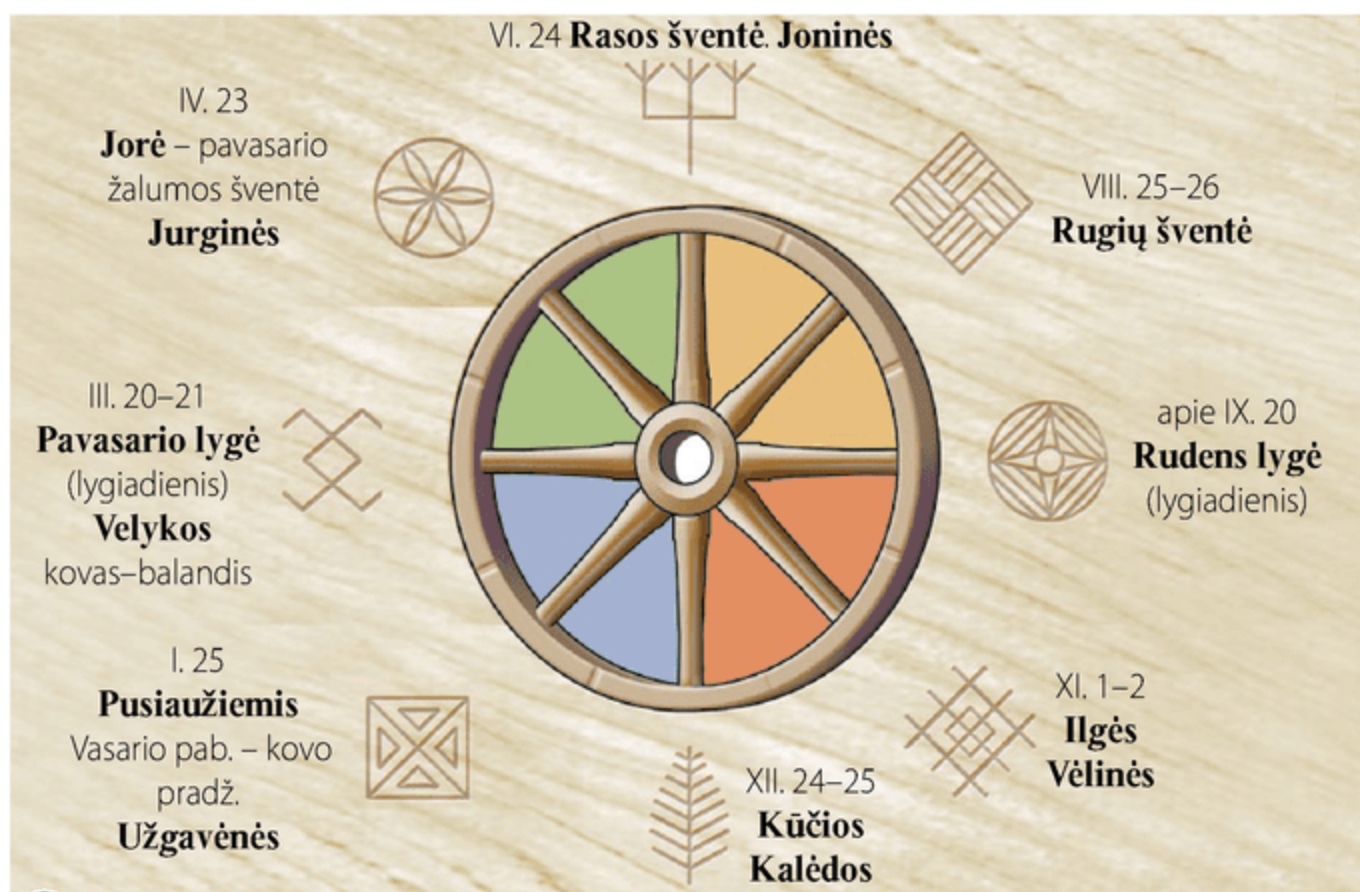
keramikos dirbiniuose, papuošaluose, įrašuose akmenyse. Pranešimus mūsų protėviai perduodavo vieni kitiems krivulėmis – kreivomis ir gumbuotomis lazdelėmis.

Lietuviška raštija atsirado Mindaugui įkūrus Lietuvės valstybę ir šalį pasiekus krikščionybei. Senovėje nebuvo tokio dalyko kaip valstybinė kalba, tad pirmieji LDK raštijos paminklai buvo parašyti įvairiomis kalbomis. Kurti raštiją lietuvių kalba nerastingai gyventojų daugumai valdovams nebuvo reikalo.

Bendraudami su Rusiės kunigaikštystėmis, Bizantija jie galėjo vartoti graikų ir rusėnų raštus, o su Vakarais susirašinėjo lotynų, vokiečių kalbomis.

Pagoniškoji lietuvių kultūra bei pasaulėžiūra įamžinta tautosakoje: mitologinėse sakmėse, padavimuose, pasakose. Lietuviai kūrė **sutartinės**, karo bei darbo dainas. Tarptautinė UNESCO organizacija senovines lietuvių daugiabalses sutartines dainas įtraukė į pasaulinį žmonijos nematerialaus kultūros paveldo sąrašą.

Nemaža dalis pagoniškosios kultūros elementų iki šių dienų išliko lietuvių papročiuose, pavyzdžiui, Užgavėnių tradicijose, turėjo įtakos krikščioniškomis šventėms.

10 Pagoniškų ir krikščioniškų švenčių kalendorius.

8. Kasdienis žmonių gyvenimas pagonybės laikais

1 XIV a. Kernavės miestiečių būstų išorės ir vidaus rekonstrukcijos. Kernavės archeologijos ir istorijos muziejus. Dalios Vaičiūnienės nuotrauka.

Būstai

XIV a. LDK lietuvių gyvenamose žemėse atsirado pirmųjų mūrinių pastatų: bažnyčių ir cerkvių, mūrinių aptvarinių pilių, gyvenamųjų pastatų. Lietuvoje vyraujanti mūrinių pilių technika vadinta baltiškąja.

Patogiausiuose būstuose gyveno didysis kunigaikštis. Svarbiausiose mūrinėse pilyse veikė šildymo sistema, gerai apšviestų menių langai buvo įstiklinti. Žemesnę padėtį užimantys kunigaikščiai gyveno mediniuose, kartais net kelių aukštų būstuose.

Dauguma žmonių glaudėsi rąstiniuose namuose be pamatų. Sienų plyšius apšiltino – užtaisydavo moliu, kamšė samanomis. Grindys būdavo medinės arba jas atstodavo plūkta molinė asla. Stogus dengė lentomis ir apklodavo šiaudų ir velėnų sluoksniu. Namo viduryje įrengtas atviras ugniakuras arba krosnis suplūkta iš molio ir akmenų.

Dūmus iš patalpos šalindavo atidarę duris ir pro angą stogo viršuje. Prie sienų būdavo lentynų buities rakandams, maištui laikyti. Iš kelių sustumtų suolų pasidarydavo gultą miegoti visai šeimai. Gyvenamuosiuose namuose dažnai laikydavo gyvulių jauniklius, todėl nešluojami namai ilgainiui užsiteršdavo gyvulių mėšlu ir buitinėmis atliekomis. Šviesa į būstus patekdavo pro kelis langelius, naktį pasišviesdavo balanomis.

Tualetų beveik nebuvo. Žmonės tuštindavosi gyvulių tvartuose, specialiose duobėse arba patvoriuose, tad vasarą gyvenvietėse gerokai dvokė. Pilyse švaros laikytasi labiau, kai kuriose mūrinėse būta specialių bokštelių – išviečių.

2 Išvietė rekonstruotoje XIV a. LDK Lydos pilyje.

3 Lenkų kronikininkas Janas Dlugošas apie Gedimino dukterį Aldoną, ištektą už Lenkijos karaliaus. XV a. kronika

Prisirišusi prie to, kas teikia džiaugsmą, mėgstanti dainas ir šokių bei pasaulietiškas linksmybes. Šie menai bei papročiai jai dar iš mažumės buvo įdiegti tamsuolių tėvų namuose, bet ir priėmusi krikščioniškus papročius, aną neišsižadėjo: ji jodinėjo žirgu ar važinėjosi karieta, o ją lydėdavo būgnų, arfų, smuiko, kitų muzikos garsų bei dainų sutartinė.

Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai, Vilnius, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 1996, t.1, p. 570.

5 Žalvarinė pasaginė segė su stilizuotomis gyvūnų galvomis. XIII a.

6 XIII–XIV a. sidabriniai papuošalai: apyrankė ir Senuosiuose Trakuose rastas vadinamasis Birutės žiedas.

7 Kernavėje rastas vėrinys su kaurų kriauklėmis. XIII–XIV a. Arūno Baltėno nuotrauka.

4 IX–XI a. Kaišiadorių apylinkių vyro ir moters aprangos rekonstrukcijos. Kaišiadorių muziejus. Rekonstrukcijos autoriai Laurynas Kurila ir Daiva Steponavičienė. Astos Sabonytės-Jankauskienės nuotrauka.

Apranga

Rūbai ir papuošalai demonstravo žmogaus padėtį visuomenėje. Puošniausius drabužius, siūdintus iš atvežtinių prabangių audinių, dėvėjo kunigaikštis ir jo aplinkos žmonės. Paprasti žmonės nešiojo lininius, kanapių pluošto arba vilnonius įvairiomis spalvomis dažytus drabužius. Pagrindiniai moterų drabužiai buvo balti lininiai marškiniai, sijonai ir prijuostės. Senovinės lietuvių dainos bei archeologų radiniai rodo, kad verpti ir austi privalėjo mokėti kiekviena moteris.

Amatininkai meistriškai gamino bronzinius ir sidabrinčius papuošalus: antkakles, apyrankes, seges, smeigtukus, žiedus. Papuošalus bei keramikos dirbinius dabino ornamentais. Prie išėginių drabužių moterys mėgo puošti kaklo vėriniais, segėmis. Apyrankėmis buvo puošiamasi retai, dažniau mūvėti žiedai, net ant kelių vienos rankos pirštų. Auskarais moterys beveik nesidabino.

Vyrai rengėsi lininiais marškiniais, palaidinėmis bei ilgomis siauromis kelnėmis, juosmenį juosdavo odiniu diržu. Per šalčius dėvėti vilnoniai drabužiai, kailiniai.

Kišenes atstojo prie diržo ar juostos nešioti odiniai kapšeliai. Batai siūti iš išdirbtos naminių gyvulių odos.

8 Pagoniškos puotos

Išskirtinį vaidmenį vaidino bendras valgymas – puotos ir vaišės. Reikšmingomis progomis jas kėlė ir diduomenė, ir liaudis. Aprašytose puotose pagoniškas besaikio valgymo ir girtavimo tradicijas keitė europietiški riterių kultūros papročiai. Ypač jų laikytasi vaišinant svečius krikščionis. Pagoniškos puotos būdavo sočios, linksmos, ilgos ir būtinai verčiančios iš kojų. Ne kartą tokių puotų dalyviai tapo kryžiuočių antpuolių aukomis. Kunigaikščių kvietimai į puotą būdavo apgalvoti ir vieši. Bet koks svečias gaudavo šeimininko globą ir neliečiamybę, todėl net Lietuvą niokančių kryžiuočių vadai vaišindavosi pas lietuvių valdovus. Puotos ir vaišės būdavo daugiau nei pramoga. Jose buvo sprendžiami svarbūs politikos klausimai.

Pagal D. Barono, A. Dubonio, R. Petrausko kn. Lietuvos istorija: XIII a. – 1385 m. valstybės iškilimas tarp Rytų ir Vakarų, Vilnius, Baltos lankos, 2011, p. 108–111.

9 Valdovų rūmų teritorijoje archeologų rastos XIV a. šukos Vytauto Abrazausko nuotrauka.

Maistas ir švara

Dėl menko darbo našumo, oro sąlygų, augalų, gyvulių ligų, karų maisto stoka ir badas buvo įprasti. O vaišingas šeimininkas, pilnas maisto stolas buvo retenybė ir simbolizavo žmogaus gerovę, galią ir turtą. Pagrindinis maistas buvo grūdai ir mėsa. Iš grūdų verdamos košės ir kepama duona – rupokai sumaltas nevalytų grūdų paplotėlis. Duona buvo labai vertinama, naudota net vietoj pinigų. Daržovės ir vaisius mūsų protėviai daržuose ir soduose auginti pradėjo vėlai. Jų, net obuolių arba svogūnų iš Livonijos atveždavo pirkliai. Pienas labai brangintas. Saldumynus atstojo medus. Maistu papildomai gyventojai apsirūpindavo medžiodami ir žvejodami.

Žmonės gyveno gerokai trumpiau negu dabar. Dvidešimt metų sulaukdavo vos pusę vaikų, o seniais buvo laikomi keturiasdešimtmečiai.

Švara rūpintis mažai, todėl žmonės buvo neatsparūs ligoms ir epidemijoms. Šuliniai geriamajam vandeniui buvo retenybė, dažniau naudotas upių vanduo. Pirtimi paprastai naudojosi kelios šeimos. Archeologų radiniai Vilniuje liudija, jog dar pagonybės laikais miestiečiai barzdas skusdavosi skustuvais, plaukus kirpdavosi žirkėmis, šukuodavosi šukomis, ausis ir dantis valydavosi krapštukais.

Šeima

Priklausymas šeimai to meto visuomenėje buvo ypač svarbus. Kartu su tėvais ir vaikais vienoje pirkioje dažnai glaudėsi ir vaikų seneliai bei savų šeimų nesukūrę tėvų broliai ir seserys. Šeimose svarbiausius klausimus sprendė vyrai. Berniukai buvo treniruojami bei mokomi tapti kariais ir žemdirbiais – šeimos maitintojais. Mergaitės nuo mažens buvo ruošiamos tvarkyti šeimos buitį bei būti geros žmonos ir motinos.

Apie dvidešimtuosius gyvenimo metus vaikinai vesdavo dažniausiai jaunesnes merginas. Vedybos vykdavo ne iš meilės, o būdavo savotiškas tėvų sandoris dėl turtų arba įtakos. Šeimos tais laikais dažniausia buvo daugiavaikės.

10 Kasinėjant valdovų rūmus rasti XIV–XV a. žaislai: žaidimų lenta, kamuoliukas ir sukutis.

1. Remkis temos medžiaga ir papasakok apie to meto šeimas, būstus, švarą, maistą.
2. Dėl ko, tavo nuomone, Gedimino dukters elgesys piktino lenkų kronikininką 3?
3. Apibūdink pagoniškos visuomenės aprangos madas 4–7. Kuo jos panašios į šių laikų aprangos ir papuošalų dėvėjimo tradicijas ir kuo skiriasi?
4. Išnagrinėk 8. Kuo puotos ir vaišės buvo svarbios to meto visuomenei?
5. Muziejų interneto svetainėse arba www.limis.lt rask bei klasei pateik pasirinktą pagonybės laikų eksponatą.
6. Grupėse aptarkite ir įvertinkite žmonių gyvenimo sąlygas pagonybės laikais.

Skyriaus santrauka

1 Baltų kaimynai slavai ir vikingai

- Didžiojo tautų kraustymosi metu į rytines baltų žemes veržėsi slavai.
- Pajūryje gyvenančios baltų gentys kentėjo nuo vikingų antpuolių.
- 1009 m. dėl misionieriaus Brunono nužudymo rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas.

2 Valstybės priešaušriu

- Baltų bendruomenės telkėsi į tam tikrus teritorinius vienetų – žemes.
- Iš visų baltų karingumu ir plėšikiškais žygiais išsiskyrė lietuvių gentis.
- Žygiuoti arba gintis nuo priešo lietuvių kunigaikščiai sudarydavo žemių konfederacijas.

3 Kryžiumi ir kalaviju

- Nepavykus baltų pakrikštyti taikiai, popiežiai ėmė skelbti kryžiaus žygius.
- Dalis baltų genčių nepajėgė atremti gerai organizuotų ir ginkluotų grobikų: Kryžiuočių ir Kalavijuočių ordinų.
- Numalšinę Didįjį prūsų sukilimą kryžiuočiai visas jėgas sutelkė kovai prieš Lietuvą.

4 Mindaugas įkuria Lietuvos valstybę

- Lietuvos valstybę įkūrė vyresnysis kunigaikštis Mindaugas.
- Jam pasikrikštijus, Lietuvą popiežius pripažino krikščioniška šalimi. Mindaugas buvo vainikuotas Lietuvos karaliumi.
- Valstybės įkūrimas skatino susidaryti vieningą lietuvių tautą.

5 Gediminas – karys ir diplomatas

- Gediminas – pirmasis Lietuvos valdovas, mėginęs diplomatinėmis priemonėmis kovoti su kryžiuočiais.
- Valstybės sostinę Gediminas įkūrė Vilniuje.
- To meto Lietuvos valdovas tituluojamas Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu. Valstybė vadinama Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste.
- Užkariavimais ir sūnų vedybomis Gediminas prie LDK prijungė daug žemių Rytuose.

6 Algirdas ir Kęstutis

- Didžiuoju kunigaikščiu tapęs Algirdas dalijosi valdžia su broliu Kęstučiu.
- Kęstutis valdė LDK vakarinę dalį ir vadovavo kovoms su kryžiuočiais.
- Didžiuoju kunigaikščiu tapęs Algirdas rūpinosi LDK rytinėmis žemėmis.
- Dėl sėkmingų Algirdo karo žygių LDK tapo viena didžiausių Europos valstybių.

7 Pagoniškosios Lietuvos kultūra

- XIV a. pab. Lietuvą buvo vienintelė pagoniška valstybė krikščioniškoje Europoje.
- Žmonių santykius bei gyvenimą pagoniškoje visuomenėje reguliavo paprotinė teisė.
- Pirmieji miestai Lietuvoje atsirado XII–XIII a.
- Lietuvių tradicijose, papročiuose iki šių dienų išliko dalis pagoniškosios kultūros elementų.

8 Kasdienis žmonių gyvenimas pagonybės laikais

- Priklausymas šeimai visuomenėje buvo ypač svarbus.
- XIV a. LDK lietuvių gyvenamose žemėse atsirado pirmųjų mūrinių pastatų.
- Rūbai ir papuošalai demonstravo žmogaus padėtį visuomenėje.
- Dėl sudėtingų išgyvenimo sąlygų žmonės maitinosi prasčiau ir gyveno gerokai trumpiau negu dabar.

Istorijos žemėlapių nagrinėjimas

Istorijos žemėlapiuose atsispindi tam tikro laikotarpio praeities pasaulis, dažnai – ir jo pokyčiai laikui bėgant. Nereikia jų painioti su istoriniais žemėlapiais, kurie šiandien yra praeities žinių šaltinis. Tyrinėjami šiuolaikinę istorijos žemėlapi, galite išsiaiškinti, kaip praeityje žmonės gyveno tam tikroje geografinėje srityje, kaip vyko įvairūs politiniai bei ekonominiai procesai. Kitaip tariant, istorijos žemėlapis – orientyras praeities pasaulio procesų vietai bei erdvei suvokti. Tačiau būtina įsidėmėti, jog žemėlapiai ne visada būna objektyvūs. Jie gali atspindėti autoriaus, valstybės ar to meto požiūrį į vaizduojamus įvykius.

Žemėlapių elementai	Žymėjimas	Reikšmė
Taškas	■ ● ○	Gyvenvietė, istorinis centras ir kt.
Linija	— — — — — — — — — —	Sienos, judėjimo kryptys
Spalvos	■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■	Sritis, teritorija, išplitimo riba, raidos riba
Paviršius	■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■ ■	Skirtingos sritys, teritorijos
Simbolis	⊗ ✱	Tam tikro istorinio įvykio vaizdavimas
Šriftas	Europa Graikija Roma	Objekto įvardijimas. Šrifto dydis priklauso nuo objekto svarbos

1 Istorijos žemėlapių pagrindiniai sutartiniai ženklai.

Darbo veiksmas

Pirmas: esminių darbo principų išsiaiškinimas.

- Susipažink su žemėlapių tema, ištyrinėk jo erdvę. Atkreipk dėmesį į mastelį.
- Išsiaiškink sutartinius ženklus.
- Įsidėmėk, ką reiškia tam tikros spalvos ir simboliai.

Antras: vaizduojamų įvykių ir procesų nustatymas.

- Išsiaiškink, koku laikotarpiu vaizduojama tam tikra erdvė, kokia įvykių eiga atsispindi.
- Ar žemėlapyje matyti pakitimų?
- Ar ryškios jų priežastys (pvz.: karai, katastrofos, kelionės, miestų įkūrimas ir kt.)?

Trečias: tyrimo patikrinimas.

- Išsiaiškink, kiek papildoma informacija (tekstas, iliustracijos) sutampa su tavo atliktu žemėlapių nagrinėjimu.

Ketvirtas: papildomos informacijos kaupimas.

- Surink informacijos apie vaizduojamą regioną (iš knygų, vadovėlių, interneto ir kt.).
- Galima rasti istorijos bei šių dienų geografinės žemėlapių, palyginti juos, pasvarstyti, kokią įtaką praeities procesai turėjo dabarčiai.

2 1613 m. Amsterdame išleisto M. K. Radvilo Našlaitėlio istorinio LDK žemėlapių fragmentas.

1. Palygink bet kurį šio istorijos vadovėlio ir istorinį žemėlapius. Kokių panašumų ir skirtumų įžvelgi?
2. Sukurk istorijos žemėlapi ir sutartinių ženklų lentelę.

Kernavė – Lietuvos Troja

1 Kernavė XIII–XIV a.: 1 – aukštutinis miestas, 2 – žemutinis miestas, 3 – Aukuro kalnas – kunigaikščio pilis, 4 – Mindaugo sosto piliakalnis, 5 – Lizdeikos piliakalnis, 6 – 500 m iki Žvalgakalnio piliakalnio.

B Kernavės miestas

Kernavę patikimai saugojo Neries upė, pelkėtas slėnis ir penki piliakalniai. Visame Baltijos jūros regione nerasime tokio piliakalnių komplekso. Seniausias iš jų yra Aukuro kalnas (3). Čia stovėjo kunigaikščio pilis su galingais įtvirtinimais. Ją patikimai gynė įtvirtinti priešpiliai – Lizdeikos (5) ir Mindaugo sosto piliakalniai (4). Iš šiaurės ir vakarų kunigaikščio pilį saugojo Pilies kalnas (1) bei gynybiniu grioviu ir pylimu apjuostas amatininkų kvartalas. Paslaptiniausias yra penktasis piliakalnis – Žvalgakalnis (6), kuriame neaptikta jokių įtvirtinimų ar pastatų, rasta tik keletas šukių.

Kernavės miestą sudarė kunigaikščio pilis bei du gyvenamieji amatininkų ir pirklių kvartalai: aukštutinis (1) ir žemutinis (2). Tarp stovinčių namų nutiestos iki 3 m pločio akmenimis bei mediena grįstos gatvės. Mieste būta amatų specializacijos: kiekviena sodyba turėjo konkretų užsiėmimą. Vienoje gatvės pusėje gyveno juvelyras, kitoje – kauladirbys, dar toliau – kalvis. Kernavės pirkliai pasiekdavo Rusijos kunigaikštystės, iš kurių gabeno glazūruotą keramiką, rytietišką stiklą, auksu siuvinėtą šilką. Kai kurie radiniai rodo, jog palaikyti prekybos ryšiai ir su Vakarais. Kernavėje XIII–XIV a. gyveno apie 3–4 tūkst. žmonių. 1390 m. per kryžiuočių antpuolį miestas bei pilys sudegintos ir jau niekada nebuvo atstatytos. Ilgainiui senojo miesto liekanas užklojęs žemių sluoksnis paslėpė miestelėnų gyvenimo pėdsakus.

3. Kuo ypatingas Kernavę supantis piliakalnių kompleksas **1**, **2**?
4. Kaip atrodė Kernavės miestas XIII–XIV a. **B**, **1**?

A Legenda apie Kernavės įkūrimą. XVI a.

Išėiviui iš Romos Palemonui gimė trys sūnūs: Bartkus, Kūnas ir Spėra. Kunigaikštis Kūnas turėjo du sūnus: Kernių ir Gimbutą. Viešpataudamas Žemaitijoje, ėmė stiprėti, plėsti ir pereidinėjo per Neries upę į Užnerio kraštą. Keliaudamas Šventosios upe aukštyn, aptiko labai gražią vietą. Ten jis įkurdino sūnų Kernių, o naują miestą pavadino Kernave. Po Kūno mirties visą Užnerio kraštą valdė Kernius. Jo žmonių įsikūrė ir kitapus Neries. Jie grodavo vamzdžiais. Krantą, kuriame žmonių vis daugėjo, Kernius lotyniškai vadino *litus*, o vamzdžius, kuriais grojo, – *tuba*. Iš šių žodžių kilo lotyniškas pavadinimas – *Litusbanija*. Paprastai žmonės lotyniškai nemokėjo, tad kraštą ėmė vadinti Lietuva.

Lietuvos metraštinis. Bychovco kronika, Vilnius, Vaga, 1971, p. 44–45.

1. Pasvarstykite, kiek istoriškai pagrįstas **A** legendos tekstas.
2. Kokių dar aiškinimų žinai apie Lietuvos vardo kilmę?

2 XIV a. Vilnių nuo kryžiuočių antpuolių saugojusios pilys.

**maždaug
9–8 tūkst. m. iki Kr.**
įsikuria pirmieji gyventojai

XIII–XIV a.
Kernavės miesto
klestėjimas

1390 m.
Kryžiuočiai sudegina
Kernavę

1979 m.
pradėti nuoseklūs
archeologiniai tyrinėjimai
Pajautos slėnyje

1999 m.
įkurtas Kernavės
archeologijos ir Istorijos
muziejus–rezervatas

2004 m.
Kernavė įtraukta į
Pasaulio paveldo sąrašą

3 Šių dienų archeologiniai kasinėjimai Kernavėje.

C Pajautos slėnio paslaptys

Beveik 600 metų Pajautos slėnis Kernavėje saugojo savo paslaptį. 1979 m. pradėti nuoseklūs archeologiniai kasinėjimai nustebino mokslininkus. Pasirodo, aptiktas vienas iš pirmųjų, o gal net pirmasis Lietuvos miestas!

Kernavę tyrinėjančius mokslininkus kasmet stebina nauji atradimai. Kol kas ištirta vos 1,5 % teritorijos. Tad nežinoma, kokių dar paslapčių bus atskleista ateityje. Lietuvos Troja vadinama Kernavė – vienas iš įdomiausių archeologijos paminklų Vidurio bei Rytų Europoje. 2004 m. UNESCO įtraukė Kernavę į Pasaulio paveldo sąrašą greta tokių žymybių, kaip Tadž Mahalo mauzoliejus Indijoje ar Abu Simbelio šventykla Egipte.

5. Kodėl, tavo manymu, Kernavė vadinama Lietuvos Troja C?
6. Kokie dar Lietuvos objektai įtraukti į Pasaulio paveldo sąrašą 9? Kokių grėsmių jiems kyla?

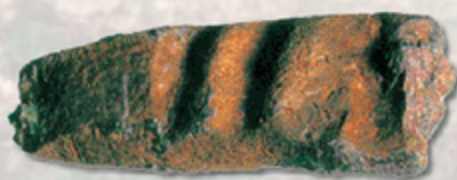
5 Pajautos slėnio radiniai: 1 – sidabrinis vėrinys iš Kijevo. XIII a.,
2 – sidabrinis žiedas su svastika. XIII–XIV a.,
3 – žaidimų kauliukas. XIII–XIV a.

4 Archeologas prof. Aleksejus Luchtanas – ilgametis Kernavės rezervato tyrinėtojas.

7 Kernavės apylinkėse XIX a. rasta statulėlė ilgai laikyta Perkūno atvaizdu. Mokslininkai nustatė, kad tai XIII a. Vokietijoje pagamintos žvakidės koja.

6 Kernavėje rastas pirmasis Lietuvos istorijoje pinigų falsifikatas – XIII a. sidabru padengtas varinis pinigas.

8 1999 m. pirmą kartą surengtas festivalis „Gyvosios archeologijos dienos Kernavėje“. Šis renginys vis labiau domina visuomenę. Festivalio dienomis galima susipažinti su atkurtais priešistorės ir viduramžių amatais, gyvenimo būdu, dvasine kultūra.

Lietuvos	UNESCO	WORLD HERITAGE
Vilniaus istorinis centras		
Kernavės archeologinė vietovė		
Kryždirbystė ir kryžių simbolika		
Dainų ir šokių tradicija Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje		
Lietuvių sutartinės dainos		
su LDK susiję Baltarusijoje		
Radvilų pilies ir rūmų kompleksas Nesvyžiuje		
Myro pilis		

9 Lietuvos ir su LDK susiję paveldo objektai UNESCO pasaulio paveldo sąrašė.

Ar išmokai?

A Kuri raidė laiko juostoje atitinka?

1. Mūšyje prie Mėlynųjų Vandenų Algirdas sumušė totorius.
2. Gedimino laiškuose pirmą kartą minimas Vilnius.
3. Lietuvių žemių kunigaikščiai sudaro Voluinės sutartį.

4. Įvyksta Saulės mūšis.
5. Pirmą kartą rašytiniuose šaltiniuose minima Lietuva.
6. Mindaugas vainikuojamas Lietuvos karaliumi.
7. Durbės mūšyje žemaičiai sumušė kalavijuočius.
8. Vikingai puola Apuolę.

B Paaiškink sąvokas:

kalavijuočiai	„gerieji žmonės“	rusėnai	Gediminaičiai
laukininkas	kryžiuočiai	valstybė	kunigaikštis
diplomacija	tolerancija	pagonybė	paprotinė teisė

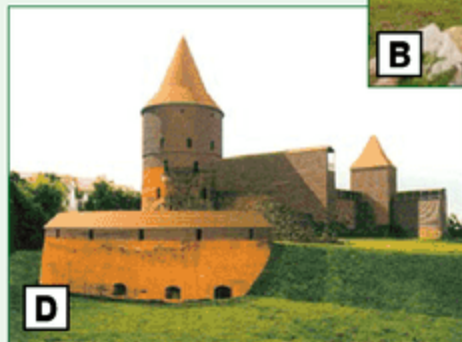
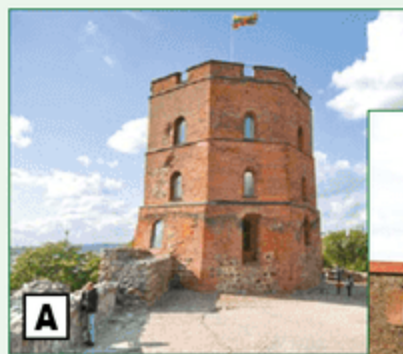
C Atsakyk į klausimus:

1. Kaip rašytiniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėtas Lietuvos vardas?
2. Kuriems tikslams lietuvių kunigaikščiai sudarydavo žemių konfederacijas?
3. Kodėl popiežiai ėmė skelbti kryžiaus žygius prieš baltus?
4. Kas ir kokiais būdais įkūrė Lietuvos valstybę?
5. Dėl ko didysis kunigaikštis Gediminas mėgino su kryžiuočiais kovoti diplomatinėmis priemonėmis?
6. Kaip Algirdas ir Kęstutis dalijosi valdžią LDK?
7. Kokių tikėjimų pagoniškos LDK gyventojų žinai?
8. Kodėl pagonybės laikais Lietuvos gyventojų gyvenimo trukmė buvo gerokai trumpesnė nei šiais laikais?

D Išnagrinėk iliustraciją:

Naudokis internetu ir nustatyk, kuri iliustracija atitinka:

Trakų pusiasalio pilį, Marienburgo pilį, Gedimino pilį, Kauno pilį, Livonijos ordino Cėsių pilį, Medininkų pilį, Lydos pilį.

E Atpažink ir paaiškink, kas vaizduojama paveikslėliuose:

G Išnagrinėk rašytinį šaltinį:

Iš senosios Livonijos kronikos. XIII a.

Po daugelio garsių ir laimingų kovų su netikėliais magistras Volkvinas su kariuomene žygiavo į netikėlių lietuvių kraštą kartu su Haseldorpo ponu ir ponu Sonnenbergo grafu, ir ten Saulės žemėje šv. Maurikijaus ir jo draugų kankinių dieną patys lietuviai užmušė 50 ordino brolių ir daugybę tikrąjį.

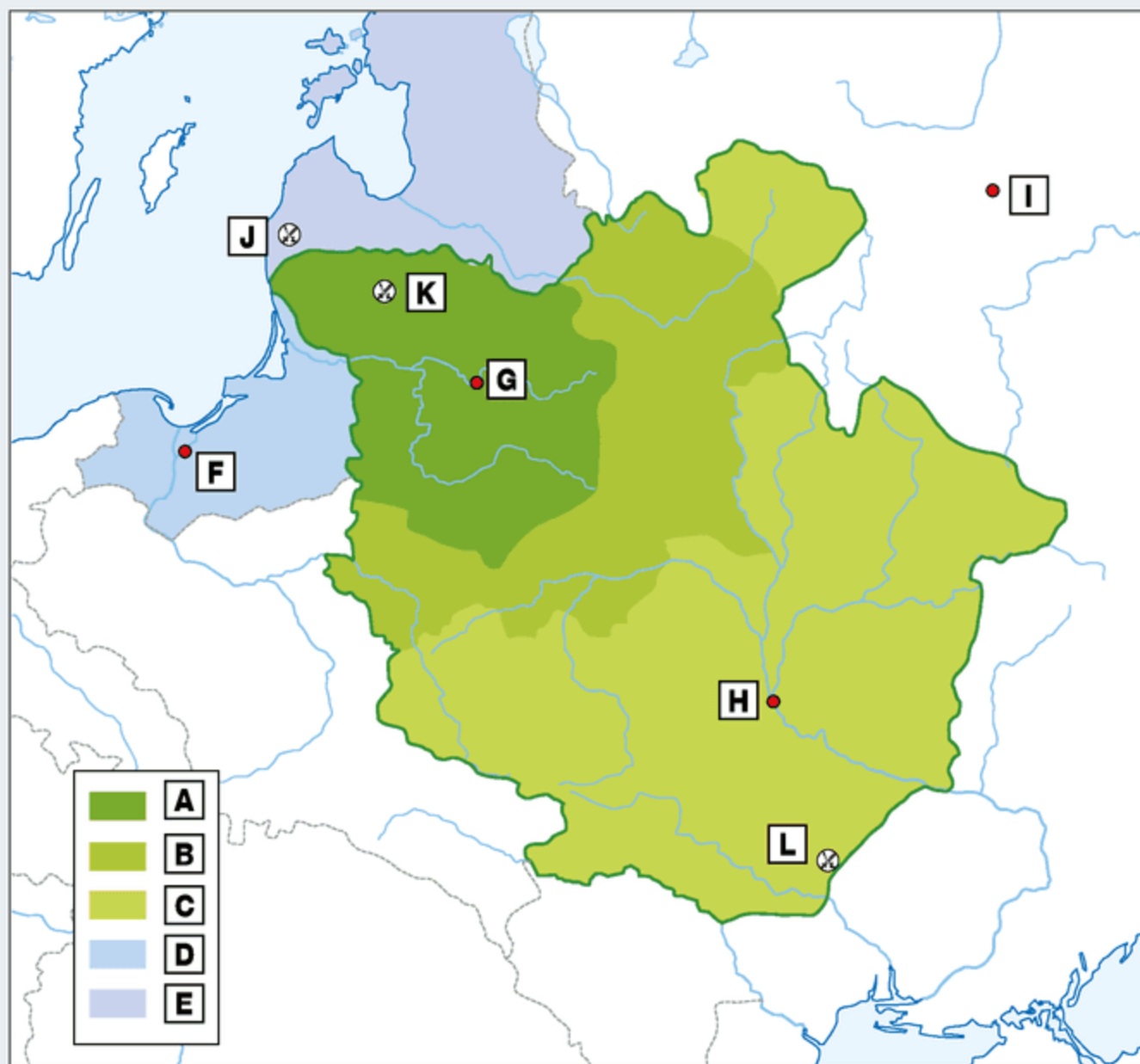
Po tokio liūdnio įvykio gyvi išlikę Kristaus karių brolijos broliai kartu su Rygos, Dorpato ir Ezelio vyskupais maldausiamuose laiškuose popiežiui Grigaliui IX kartojo prašymą teikti jiems vilties, kad, susijungę į vieną ordą, jie pergalinga ranka greitai sunaikins priešų jėgas. Ir taip minėtas šventasis tėvas Grigalius kartu su kardinolų taryba nutarė tuos brolius suvienyti.

H. Latvīš, H. Vartbergē, Livonijos kronikos, Vilnius, Mokslas, 1991, p. 169–170.

1. Apie kokį mūšį rašoma dokumente?
2. Kada jis įvyko?
3. Kaip lietuviams pavyko nugalėti sunkiai šarvuotus riterius?
4. Kokie šio mūšio padariniai Kalavijuočių ordinui?

F Kuri raidė žemėlapyje atitinka šiuos objektus:

1. Lietuvos valstybės ribos valdant Mindaugui.
2. Prie LDK prijungtos teritorijos valdant Gediminui.
3. Teritorijos, prijungtos valdant Algirdui.
4. Livonija.
5. Kryžiuočių ordino valstybė Prūsijoje.
6. Vilnius.
7. Kijevas.
8. Maskva.
9. Marienburgas.
10. Durbės mūšio vieta.
11. Saulės mūšio vieta.
12. Mėlynųjų Vandenų mūšio vieta.

Lietuvos valstybės valdovai XIII–XIV a.

MINDAUGAS

Valdė 1240–1263 m.

Nuo 1253 m. pirmasis ir vienintelis Lietuvos karalius. Valdovu tapo 40 metų. Gimė apie 1200 m. Mirė 63 metų. Šamoklininkų nužudytas kartu su 2 sūnumis. Tikėjimas: pagonis, nuo 1251 m. katalikas. Šeima: I žmona Morta: 3 sūnūs, 1 duktė. II žmona – iš teisėto vyro kunigaikščio Daumanto prievarta atimta Mortos sesuo. Kur palaidotas, nežinoma.

TRENIOTA

Valdė 1263–1264 m.

Valdovu tapo 53 metų. Gimė 1210 m. Mirė 54 metų. Mindaugo šalininkų nužudytas. Giminytės ryšiai: Mindaugo seserėnas. Apie šeimą ir kur palaidotas, nežinoma.

VAIŠVILKAS

(Vaišelga, krikšto vardas Laurušas)

Valdė 1264–1267 m.

Valdovu tapo 41 metų. Gimė 1223 m. Mirė 44 metų. Nužudytas svečiuose pas Švarno brolių už tai, kad atidavė Lietuvą valdyti vienam Švarnui. Giminytės ryšiai: Mindaugo sūnus. Tikėjimas: pagonis, stačiatikis (vienuolis). Šeima: neturėjo. Kur palaidotas, tiksli vieta nežinoma. Spėjama, kad Voluinės Vladimiro sobore (dab. Ukrainą).

ŠVARNAS

(dar vadinamas Švarnu Danilovičiumi)

Valdė 1267–1269 m.

Valdovu tapo 37 metų. Gimė apie 1230 m. Mirė 39 metų. Mirties priežastys neaiškios. Kai kurie šaltiniai teigia, kad buvo nužudytas. Giminytės ryšiai: Mindaugo žentas. Tikėjimas: stačiatikis. Šeima: žmona Ramunė. Palaidotas, spėjama Chelmo (Lėnkija) katedros požemiuose.

TRAIDENIS

Valdė 1269–1282 m.

Valdovu tapo 49 metų. Gimė apie 1220 m. Mirė 62 metų. Mirties priežastys nežinomos. Greičiausiai natūralia mirtimi. Apie giminytės ryšius nežinoma. Tikėjimas: pagonis. Šeima: žmona katalikė Ona Mazovietė (Lėnkija), 1 duktė. Kur palaidotas, nežinoma.

DAUMANTAS

Valdė 1282–1285 m.

Kada gimė ir tapo valdovu, nežinoma. Mirties priežastys neaiškios. Spėjama, kad žuvo kautynėse. Giminytės ryšiai: spėjama, jog Traidenio sūnus. Tikėjimas: pagonis. Apie šeimą ir kur palaidotas, nežinoma.

BUTIGEIDIS

Valdė 1285–1291 m.

Kada gimė ir tapo valdovu, nežinoma. Mirties priežastys nežinomos. Greičiausiai natūralia mirtimi. Giminytės ryšiai: Butvydo brolis. Gediminaičių dinastijos pradininkas. Tikėjimas: pagonis. Apie šeimą ir kur palaidotas, nežinoma.

BUTVYDAS

(dar vadinamas Pukuveru)

Valdė 1291–1295 m.

Kada gimė ir tapo valdovu, nežinoma. Mirties priežastys nežinomos. Greičiausiai natūralia mirtimi. Giminytės ryšiai: Butigeidžio brolis, Vytenio ir Gedimino tėvas. Gediminaičių dinastija. Tikėjimas: pagonis. Šeima: apie žmonas nežinoma, 4 sūnūs. Kur palaidotas, nežinoma.

VYTENIS

Valdė 1295–1316 m.

Valdovu tapo 35 metų. Gimė 1260 m. Mirė 56 metų. Mirties priežastys nežinomos. Greičiausiai natūralia mirtimi. Giminytės ryšiai: Butvydo sūnus, Gedimino brolis. Gediminaičių dinastija. Tikėjimas: pagonis. Šeima: 1 žmona, 1 sūnus. Kur palaidotas, nežinoma.

Gediminaičių dinastija

GEDIMINAS

Valdė 1316–1341 m.

Valdovu tapo 41 metų.

Gimė apie 1275 m. Mirė 66 metų. Mirties priežastys nežinomos. Spėjama, kad buvo nužudytas per samokslą arba žuvo kautynėse (nušautas iš kryžiuočių bombardos).

Gediminaičių dinastija.

Giminystės ryšiai: Butvydo sūnus, Vytenio brolis, Algirdo, Kęstučio, Jaunučio tėvas.

Tikėjimas: pagonis.

Šeima: 3 žmonos (viena stačiatikė), 7 sūnūs ir 4 dukterys.

Kur palaidotas, nežinoma.

ALGIRDAS

Valdė 1345–1377 m.

Valdovu tapo 49 metų.

Gimė apie 1296 m. Mirė maždaug 81 metų natūralia mirtimi.

Giminystės ryšiai: Gedimino sūnus, Kęstučio ir Jaunučio brolis, Jogailos tėvas.

Gediminaičių dinastija.

Tikėjimas: pagonis.

Šeima: 2 žmonos (1 stačiatikė), 13 sūnų, 8 dukterys.

Iškilmingai sudegintas Kukovaičio girioje (spėjama, dab. Širvintų rajone).

KĘSTUTIS

Valdė 1381–1382 m.

Valdovu tapo 81 metų.

Gimė apie 1300 m. Mirė maždaug 82 metų. Nužudytas, spėjama, Algirdo žmonos įsakymu.

Gediminaičių dinastija.

Giminystės ryšiai: Gedimino sūnus, Algirdo ir Jaunučio brolis, Jogailos dėdė.

Tikėjimas: pagonis.

Šeima: 2 žmonos, 7 sūnūs, 3 dukterys. Iškilmingai sudegintas Vilniuje.

JAUNUTIS

(krikšto vardas Ivanas)

Valdė 1341–1345 m.

Valdovu tapo 41 metų.

Gimė apie 1300 m. Mirė 66 metų. Natūralia mirtimi.

Giminystės ryšiai: Gedimino sūnus, Kęstučio ir Algirdo brolis.

Gediminaičių dinastija.

Tikėjimas: pagonis, stačiatikis.

Šeima: 1 žmona stačiatikė, 2 sūnūs.

Kur palaidotas, nežinoma.

Kur ir kaip buvo laidojami pagoniškos Lietuvos valdovai?

Pasak Lietuvos metraščių, pagoniškos Lietuvos valdovų palaikai buvo deginami Šventaragio slėnyje Vilniuje kartu su drabužiais, ginklais, žirgais, medžiokliniais šunimis ir sakalais. Kronikos rašė, jog didysis kunigaikštis Algirdas kartu su puikiausiu žirgu, uždengtu perlais ir brangakmeniais puošta gūnia, apvilktas aukso apvadais žėrinčiu purpuriniu drabužiu, paausotu sidabro diržu perjuostu apsiaustu sudegintas Kukovaičio miške. Mokslininkai nustatė, kad ši vieta yra Širvintų rajono Jauniūnų seniūnijoje. Kodėl Algirdas nebuvo palaidotas Šventaragio slėnyje? Prieš Algirdo mirtį 1377 m. kryžiuočiai pirmą kartą surengė didelį sostinės puolimą ir sudegino pusę miesto. Vilnius dar nebuvo atsigavęs po šio antpuolio, todėl valdovo laidotuvių apeigos perkeltos į Kukovaičio mišką.

• „Gedimino laidotuvės“. XIX a. dailininko Kazimiero Alchimavičiaus paveikslas.

Viduramžių šventė

Ne tik mokslininkai, bet ir paprasti žmonės domisi viduramžių gyvenimu. Inscenizuotas tų laikų turgus, šventės ar riterių turnyrai privilioja minias smalsuolių. Vienus žavi praeities papročiai, gyvenimo būdas, kiti viduramžiuose išvelgia šiandienos atspindį ir siekia mokytis iš praeities. Panašų renginį galite suorganizuoti ir savo mokykloje. Pastangų reikės visai nedaug, o teigiamos emocijos bei įspūdžiai – garantuoti. Projektas „Viduramžių šventė“ – ne tik būdas pažinti praeities gyvenimą, papročius, bet ir sudominti istorija mokyklos bendruomenę.

Projekto įgyvendinimas

I. Šventės pavadinimas ir programa

Šventei sugalvokite pavadinimą, numatykite galimas veiklas. Tarkime, šventės dalyviams galite pasiūlyti, pavyzdžiui, inscenizuoti viduramžių turgų, kuriame savo gaminius pateiktų amatininkai. Tai turėtų būti ne tik prekyba, bet ir viduramžių cechų gyvenimo pristatymas: simbolika, taisyklės ir, žinoma, gaminių pavyzdžiai. Galima surengti geriausio cecho arba įspūdingiausio gaminių konkursą, paskui apdovanoti nugalėtojus.

Šventės vietą ir dekoracijas taip pat reikėtų parengti viduramžių stiliumi.

II. Patarimai dalyviams

Pagalvokite, kuriuos mokyklos bendruomenės narius ir kaip kviesite į viduramžių šventę. Reklamuokite renginį mokykloje viduramžiškais būdais, pasitelkite į pagalbą mokyklos savivaldą, paskelbkite informaciją mokyklos sienlaikraštyje ar interneto svetainėje, naudokite kitus jums prieinamus informacijos šaltinius.

Suplanuokite išankstinę šventės programą, informuokite būsimus dalyvius apie šventės taisykles. Kad viduramžių šventė pavyktų sėkmingai, aktyviai įsiliėtų visi nariai, siūlome ne tik vadovautis pateiktomis rekomendacijomis, bet ir keletą veiklos gairių.

- Kiekvienas dalyvis pristato ir atspindi tam tikrą viduramžių visuomenės narį.

• Valstiečiai linksminasi. XVI a. paveikslas.

Pasidomėkite pasirinktu viduramžių visuomenės sluoksnio atstovu. Patyrinėkite pasirinkam visuomenės sluoksniui būdingus bruožus: elgesį, manieras, gyvenimo būdą, vaidmenį to meto visuomenėje, aprangą. Vykstant šventei, ne tik pasipuoškite pasirinkto personažo stiliaus rūbais, bet ir elkitės, kalbėkite kaip to luomo atstovas. Kiti šventės dalyviai tegul pabando atspėti, kokį personažą vaizduojate užduodami jums klausimų. Pasibaigus spėlionėms, trumpai pristatykite savo personažą pagal pasirinktus kriterijus.

- Kiekvienas dalyvis susikuria savo herbą.

Pasidomėkite, kokiomis taisyklėmis vadovaujantis kuriamas herbas. Jame taip pat privalo atsispindėti jūsų asmenybei būdingi bruožai, pomėgiai. Nepamirškite, kad dalis herbo simbolių turi rodyti ir jūsų pasirinkto personažo luomą ar veiklą. Herbą gaminkite iš popieriaus ar kitos jums priimtinos medžiagos, stenkitės, kad būtų ne mažesnis nei A4 formato.

- Kiekvienas dalyvis tampa šventės kūrybinės grupės nariu.

Kiekvienas šventės dalyvis – kartu ir kūrybinės komandos narys, atsakingas už tai, kad šventė būtų suplanuota iki smulkmenų. Prieš organizuojant ją, rekomenduojama suburti komandas, atsakingas už:

Maistą ir gėrimus. Perteikiant viduramžių dvasią, svarbu parinkti maistą ir gėrimus šventei. Komanda pasidomi viduramžių receptais ir gėrimais, atsakinga už produktų įsigijimą ir maisto paruošimą bei patiekimą viduramžių stiliumi.

Pramogas, vietą, trukmę ir laiką. Šventė neapsiriboja vien prisistatymu ir maisto degustacija. Būtina suburti komandą, atsakingą už viduramžių pramogas, šventės scenarijaus parengimą ir koordinavimą. Keletas pramogų pasiūlymų: viduramžių šokiai, papuošalų gamyba, mados, žaidimai, muzika, tapyba ir t. t.

III. Puota

Kad gyvenimas netekėtų nuobodžia vaga, viduramžių žmonės jį pajvairindavo pasilinksminimais: dainomis ir šokiais, bendra puota. Susėdus už stalo, laikytasi griežtai nustatytų taisyklių. Panašių taisyklių mėginkite sukurti ir patys. Tik stenkitės, kad jos atitiktų viduramžių papročius.

Pasidomėkite, kokie patiekalai buvo populiariūs viduramžiais. Pabandykite jų pasigaminti savo šventei.

Daugiau apie istorinę Lietuvos virtuvę ir senovinius maisto receptus sužinosite iš Rimvydo Laužiko knygos „Istorinė Lietuvos virtuvė: Maistas ir gėrimai Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ (Vilnius, Briedis, 2014) ir tinklaraštyje <http://kulinarinispaveldas.blogspot.com/>

IV. Informacijos sklaida

Jūsų renginiai turi būti svarbūs ne tik jums patiems. Atskleiskite visai mokyklos bendruomenei, kuo domitės, ką veikiate. Įtraukite į kūrybinę veiklą kuo daugiau bendruomenės narių. Lai jūsų veikla tampa pavyzdžiu kitiems. Būkite matomi, tapkite naujų projektų įkvėpėjais!

• Šiuolaikinio riterių turnyro fragmentas.

Lietuviški barščiai

Jums reikės

200 g lapinių daržovių (burokėlių lapų, mangoldų, špinatų ar rūgštynių)
1 ruginės duonos riekės plutos
150 g mėsos (geriausia kiaulienos, bet galima imti ir jautienos ar vištienos, tokios, kokią mėgstate)
Druskos, juodųjų pipirų
50 g grietinės

Autentiškas receptas

Barščių lapus sudėkite į medinį dubenį, įmeskite kelias pluteles ruginės duonos ir keletą dienų paslėgę rauginkite. Nėdelyame kiekyje vandens įdėkite virti mėsą. Kai ji išvirs, įpilkite raugintų barščių, įberkite druskos, pipirų ir patiekite. Galima balinti grietine.

Smurgainių riestainiai

Jums reikės

1 kg kvietinių miltų
50 g mielių
250 ml pieno
50 g cukraus
Druskos, juodgrūdės sėklų

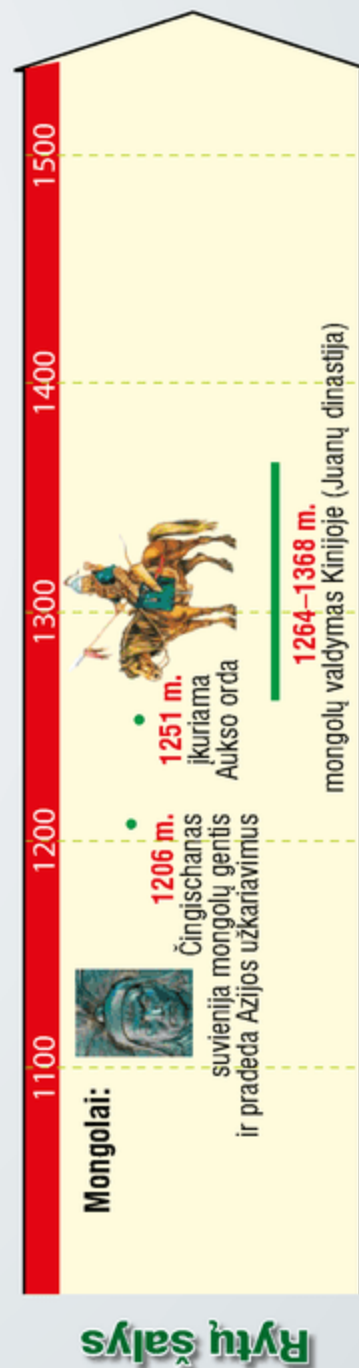
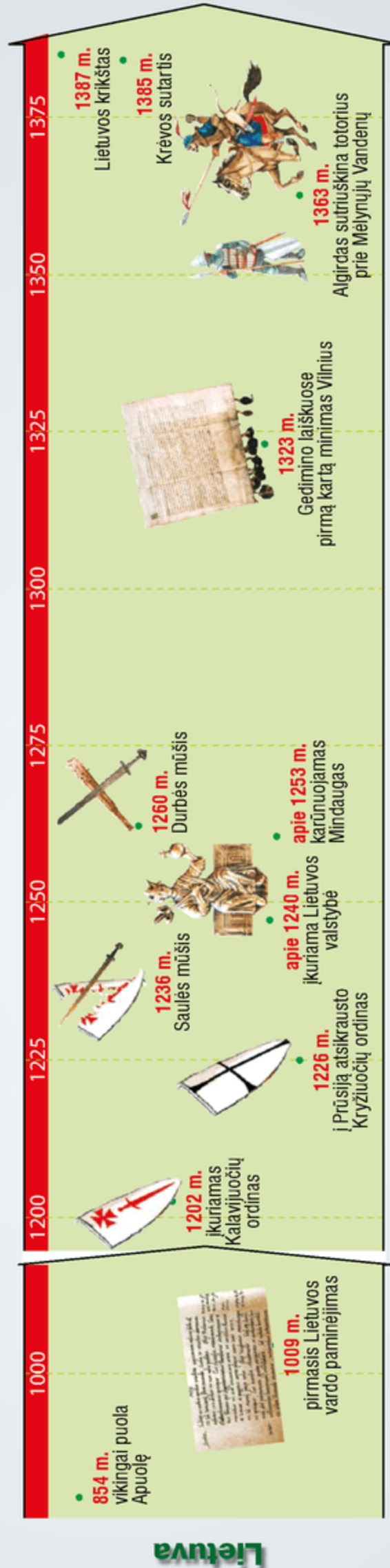
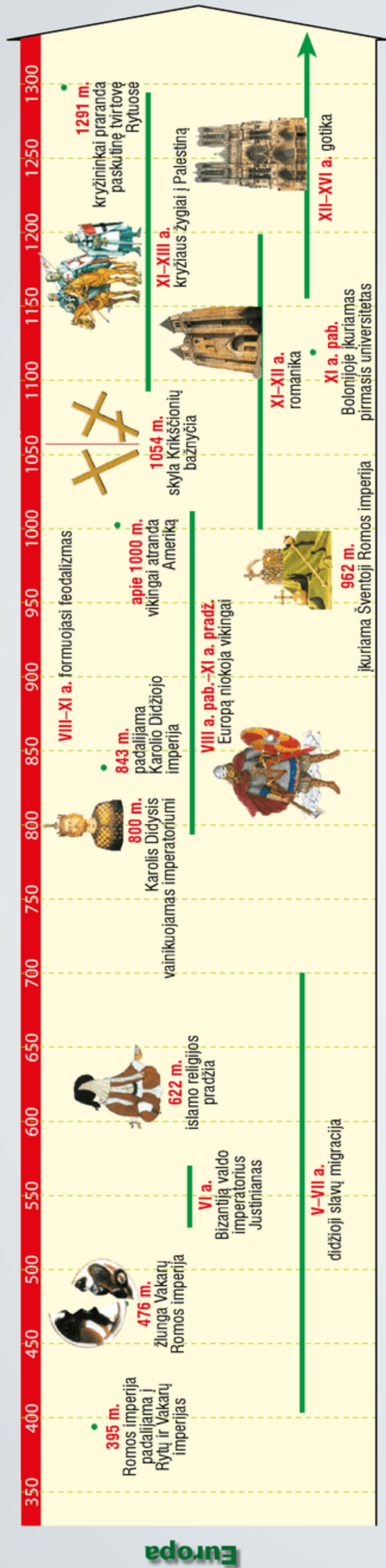
Autentiškas receptas

Iš gerų kvietinių miltų piene užmaišykite mielinę tešlą kaip pyragui. Pakilusią išminkykite ir formuokite „sliokus“, kurie sulenkiami lanku į riestainį („baranką“). Riestainius meskite į verdantį vandenį ir kai tik iškils į paviršių, išgriebkite, nuvarvinkite ir dėkite ant pašildytos skardos. Riestainių viršų apibarstykite juodgrūdės sėklomis ir pašaukite į krosnį.

Asmenybių ir sąvokų rodyklė

- A**batas 14
Albertas 82
Alchemija 64
Algirdas 91
Analai 8
Arabeska 20
Arbaletas 84
Astrologija 64
Aukso orda 55
- B**atijus 55
Baudžiauninkai 35
Beikonas Rodžeris 64
Beneficija 23
Berserkas 26
Brunonas 78
- C**echas 61
Celibatas 49
Cerkvė 78
Chanas 55
- Č**ingischanas 53
- D**antė Aligjeris 67
Dešimtinė 35
Didysis kunigaikštis 90
Didysis tautų
kraustymasis 78
Dinastija 23
Diplomatija 90
Donžonas 32
Drakaras 26
Duoklė 35
Dvaras 35
- E**pidemija 58
Eretikas 49
Erezija 49
- F**eodalizmas 29
Feodas 29
Frankai 23
Freska 67
- G**edimainičiai 90
Gediminas 88
„Gerieji žmonės“ 81
Getas 61
Gildija 61
Gotika 67
Grafas 23
Grigališkasis choralas 67
Grigalius VII 48
- H**anzos miestų sąjunga 61
Henrikas IV 48
Herbas 32
Herkus Mantas 84
Heroldas 32
- I**bn Sina (Avicena) 20
Ikona 17
Ilgieji 96
Inkvizicija 49
Inocentas III 49
Islamas 20
- J**arlykas 55
Jaunutis 91
Justinianas 16
- K**alavijuočių ordinas 84
Kalifas 20
Kardinolas 49
Karolis Didysis 21
Karolingų atgimimas 23
Katalikybė 17
Katedra 67
Kęstutis 91
Kirilas 78
Kirilica 78
Konfederacija 81
Konkordatas 49
Konungas 26
Koranas 20
Kryžiaus žygiai 52
Kryžininkas 52
Kryžiuočių ordinas
(Teutonų, Vokiečių) 84
Kronika 8
Kubilajus 55
Kunigaikštis 81
Kuopa 96
- L**aukas 81
Laukininkas 81
Lažas 35
Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė (LDK) 90
Livonijos ordinas 84
Luomas 29
- M**agistras 84
Mahometas 18
Mečetė 20
Meras 61
Metodijus 78
Miniatiūra 67
Mindaugas 85
Misionierius 14
Mongolai 55
Mozaika 17
Musulmonas 20
- N**atūrinis ūkis 35
Naujieji laikai (amžiai) 8
- O**rda 55
Ordinas 14
Otonas I 47
- P**aprotinė teisė 96
Pasaulėžiūra 46
Patriarchas 17
Piligrimas 46
Pogromas 52
Popiežius 14
- R**aganų medžioklė 46
Rekonkista 52
Rektorius 64
Relikvijos 46
- Riteris 32
Romanai 14
Romanika 67
Runos 26
Rusėnai 90
- S**aga 26
Savivalda 61
Senjoras 29
Slavai 78
Stačiatikybė 17
Sutartinė 96
- T**eologija 64
Tolerancija 90
Totoriai 55
Traidenis 87
Treniota 87
Turnyras 32
- U**niversitetas 64
Urbonas II 50
- V**aišvilkas 87
Vaitiekus Adalbertas 78
Valstybė 87
Vasalas 29
Viduramžiai 8
Vienuolių riterių ordinais 52
Vikingas 26
Vitražas 67
Vytenis 88
Voruta 87
- Ž**emė 81

Laiko juosta

Leidyklos „Briedis“ vadovėlių ir mokymo priemonių kompleksas V–VIII klasėms

